

HÊVÎ

KOVARA ÇANDÎYA GIŞTÎ

S 6 (Etranger)

HEJMAR 1/ÎLON 1983

40 FF

ESPOIR

HËVÎ

Revue culturelle Kurde
No 1 - Septembre 1983

Prix : 40 FF

Directeur de la publication : Helkewt Hekim
Réalisation : Joséfa Bertolino et Mohamad Hassan

Collaborateurs : Ibrahim AHMED (Angleterre), Rojen BARNAS (Suède), Ferat CEWERÎ (Suède), Dr. Kemal FUAD (Berlin), Dr. Cemşid HEYDERÎ (Suède), KENDAL (France), MALMISANIJ (Suède), Simko NAKAM (France), Ferhad ŞAKELÎ (Suède), Hesen SEYF (France), ZILFÎ (Berlin).

SOMMAIRE

Présentation - <i>Kendal</i>	7
LANGUE	
Compte rendu du colloque linguistique de mai 1983	8
Trois points de vue sur les problèmes de l'alphabet kurde - <i>O. Sebrî, N. Zaza, R. Barnas</i>	25
DOCUMENT	
Un texte inédit de Nazım Hikmet sur les Kurdes	29
LITTERATURE	
Les petits porte-faix — nouvelle - <i>F. Cewerî</i>	39
L'humanité existe-t-elle encore ? — nouvelle - <i>F. Totanî</i>	44
De quatre côtés, nous sommes entourés de feu — nouvelle - <i>M. Baksî</i>	49
Quatre poèmes inédits - <i>Z. Şîro, R. Barnas, M. F. Baran, O. Sebrî</i>	53
EN KURDE DUMILÎ	
Le verbe composée dans le dialecte dumilî - <i>Malmisanij</i>	67
Le folklore dumilî - <i>Zilfî</i>	83
(suivi d'un glossaire dumilî - kurmancî - turc).	
EN KURDE MÉRIDIONAL	
Introduction aux problèmes de langue - <i>Colonel Tewfiq Wehbi</i>	199
Quelques remarques sur la linguistique kurde - <i>Dr. Kemal Fuad</i>	190
Le soulèvement des Kurdes Mukrî à Dimdim - <i>Abdullah Merdux</i>	182
Nationalisme et Socialisme — Etude - <i>Horace B. Davis</i>	164
Deux poèmes - <i>F. Şakelî et Hawar</i>	159
Le pain et la balle — nouvelle - <i>S. Muhtedî</i>	151
Désarroi — nouvelle - <i>F. K. Ahmed</i>	136

La revue Hêvî (Espoir) est une publication bi-annuelle de l'Institut Kurde. Elle est ouverte à tous les courants de la vie culturelle kurde.

Les textes publiés n'engagent que la responsabilité de leur auteur.

Pour toute correspondance, écrire à : Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette, 75010 PARIS — FRANCE. Tél 824 64 64.

**Kurmanc di dewleta dinê da
Aya bi çi wechî mane mehrûm ?
Bîlcimle ji bo çi bûne mehkûm ?**

Ehmedê Xani (sedsala XVII)

SERECEM

Evîna zimên evîna welêt e - <i>Kendal</i>	6
ZIMAN	
Pirsên alfabeya kurdî	8
Sê dîtîni li ser pirsên alfabê :	
Elifbêya Kurdî - <i>Osman Sebrî</i>	19
Çend gotîni li ser zimanê kurdî - <i>Dr Nurêdîn Zaza</i>	21
Çend gîlî û gazînd ji bona zimanê kurdî ! - <i>Reşîd Simo</i>	22
Rastnivîsîna Kurdî - <i>R Barnas</i>	25
BELGE	
Destnivîsareke Nazîm Hikmet li ser Kurdan	29
ÇÎROK	
Barkêşên piçûk - <i>Firat Cewerî</i>	39
Ka merivatî ma ye - <i>F. Totanî</i>	44
Çaralîyê me agir e - <i>Mahmut Baksî</i>	49
HELBEST	
Çend sedsal e li pey hev bi xwînê sor dibî tev - <i>Zinar Şîro</i>	53
Li kelebista - <i>Rojen Barnas</i>	54
Te difikirim - <i>M Ferzend Baran</i>	55
Bijî welatê min - <i>Osman Sebrî</i>	58
PIRTÛKÊN NÛ	59
DUMILÎ	
Dimilkî de lêkerê hevdudanî - <i>Malmîsani j</i>	67
Folklorê Kurdî ebe zarava dimilkî - <i>Zilfî</i>	83
Ferhengok dimilkî - kurmancî - tirkî	107

KURMANCIYA XWARÊ

ZIMANEWANÎ :

Zanyarî giştîy pêşekî - *Kolonel Tewfiq Wehbî* 199

Çend seretayekî zimanewanî - *Dr Kemal Fuad* 190

LÊKOLÎNEWEY MÊJÛYÎ

Rasperînî Dimdim û qelaçoy Kurdanî Mukrî - *Abdullah Merdux* 182

ROŞÎNBÎRÎY GIŞTÎ

Nasyonalizm û sosyalîzm — tîoriye Marksistî û kirêkariyekan
derbarey nasyonalizm ta salî 1917 - *Horace B Davis, wergêrawî*
Hesen Seyf 164

HELBEST

Geraneweyek - *Ferhad Şakelî* 159

Razî derûn - *Hawar* 155

KURTE ÇÎROK

Nan û fişek - *Selahuddînî Muhtedî* 151

Lê gejaw da - *Fazil Kerim Ahmed* 136

Evîna zimên evîna welêt e

Her gel xwediyê mafê (heqê) jinê û azadbûnê ye. Lê hin ji wan, ji vî mafê bingehî hatine bêpar hiştin û bindest dijîn. Bindestiya xelkekî, pirîcar, ji kêmasiya yekîtiya wî, ji paşdemayîna wî ya çandî û zanistî û ji qelsahiya wî ya leşkerî tê. Pîrr gelên îro azad û serbixwe di demeke dîroka xwe de, ji ber sedemên wisa, bindestî û îşxala hêzên biyanî dîtine.

Bindestî, îşxal û qelsahî ji bo xelkekî mûsibeteke mezin e. Lê mûsîbeta hê mestir ew e ku endamên xelkekî li hemberî zimanê xwe, çanda xwe, wêbêya xwe laqeyd, bêxem û dilsar bimînin. Gelê ku li çanda xwe xweyî dernakeve mîna dara ku qirn û rîşeyên wê hew tên avdan, ji hev dikeve, dirize, winda dibe. Parastin û pêşvebirina çanda xelkê pareke serekeya şerê welatparêziyê ye.

Ziman dilê jîndarê çandê ye, lîmê zanava (huwiyeta) neteweyî ye. Di nav sedsalan de, di nav jiyanê de, bi xebat, tevbûnî û tevkariya bi milyonan kesan çêbûye, dewlemendiya hiş, hest û nêrînên mirovên xelkê nîşan dide. Ziman şahidê şehrezayî û bajarvamiya gelekî, neynika giyan û bîra wî ye. Sermayê wî yê dîrokî ye. Ji xelkekî hiz kirin, bi hizkirina zimanê wî dest pê dike. Evîna zimên, di cihkî de, evîna gel e, evîna welêt e.

Em hemû dizanin ku îro zimanê kurdî di talûkê de ye. Zimanên resmî (tirkî, erebî, farisî), bi riya xwendegêh, qîşle, radyo û televîzyonan îndî ketine bajarok û gundên welatê me. Koça gundiyên kurd ber bi bajarên mezin, ên ku navendên (merkezên) çandên serdest in, siyaseta bégidiya dewletên ku dest danîne ser welatê me û dixwazin bi hemû awayan rêç û şopa kurdîtiyê, çanda kurdî ji riyê erdê rakin, veguhêriniyên ciyakî, dikin ku roj bi roj peyivandina kurdî di nav neslên nû de paş ve diçe. Îro em ketine rewşeke wilo ku pirîcar hêzên welatparêzên kurd, têkoşerên kurd, di civînên xwe de, di nav hev de, bi *tirkî* dipeyivin, bi tirkî dinivîsin. Welatparêzên ku bi salan ji bo doza kurdî di zîndanên de mane, zimanê xwe hînî zaroyên xwe nekirine, zimanê ku ji bav û kalên xwe fêr bûne, negihandine neslên nû. Hin welatîyên me yên din bi salan li derveyî welêt mane, çend zimanên awrûpayî hîn bûne, lê serê xwe ne êşandine, di nav serbestî û azadiya Awrûpayê de jî zimanê xwe yê dê hîn nebûne.

Ev meşa han, ku pêşî lê neyê girtin, dikare di nav 40 - 50 salan de me têxe rewşeke trajiktir : neteweyek ne tenê bê dewlet, bindest û bêxweyî lê wisa jî bê zar û ziman, mehkûmê ji rûpelên dîrokê windabûnê.

Wezîfa dîrokî û acîla hemû ronakbîrên kurd e ku li zimanê gelê xwe *xweyî derkevin*, wî *biparêzin* û *pêş ve bibin*. Lê xweyî derketin : divê ku ronakbîrên kurd, di peywendî û danûstanên xwe yên devkî an nivîskî de zimanê kurdî bikar bînin, rûmet bidin kurdîyê, bawerî bidin karker û gundi-yên perçiqandiyên Kurdistanê. Bila bi kurdî peyivîn îndî mîna nişana «gundîtiyê» an «paşdemayîne», wekî tiştêkî şermezarî, xuya neke ; bi tirkî an erebî axaftin jî ne be îşareta «medenîyetê». Divê ku em bawerî bidin keç û xortên şoreşgerên kurd, bi wan bidin fehm kirin ku «enternasyonalîzm» bi zimanê neteweyê serdest peyivîn nîne ; dijane, li rûmet û çanda gelê bindest xweyî derketin e, wan jî gefa windabûnê rizgar kirin e. Divê ku ronakbîrên kurd dewlemendiyên zimanê kurdî, delalî û şîrînî, ronakî û zelaliya wî diyar bikin, biparêzin, pergalekê têxin nav rêziman û rastnivîsîna kurdî.

Heçî pêşvebirina zimên, ew pêwistiyêke jiyânî ye : zimanê ku xwe nû nake, ku nikare bersiva nûyîtiyên jiyânê, yên ramanê, yên zanistî û teknîkê bide ji rûmetê dikeve û dibe pêbilîya folklorvan û heweskarên tiştên kevna-re. Riya pêşveçûna zimanê me di nêzandîna zarava û devokan de derbas dibe. Di milê din de, me divê kurdî ji zanîn û pêkahiyan sedsala XXa re vekin, wî dewlementir bikin, zimanê gelerî berebere bibe zimanekî edebî û zanistîyî fireh, zengîn, bedew, ahengdar û zelal.

Kovara «HÊVÎ» ji bo vî şerê çandî derdikeve. Rûpelên wê ji bend û nivîsarên li ser pirsên zimanê kurdî, ên dîrok û civaknasî, ên pişe û zanistî re, ji çîrok û helbestan re, ji lêgerînên folklorî û ji wergerandinên nivîskarên biyanî re vekirî ne. Hemû welatîyên me, yên ku di van waran de tiştêkî wan ê gotinê heye, dikarin tê de, bi kurmancî, bi dumilî an bi kurmanciya xwarê binivîsin. Bêgûman berpirsîyarê her bendekê xwediyê wê ye û di rûpelên «Hêvî» de propaganda an şerê hêzeke siyasî kirin mimkin nîne.

Di dîroka gelê kurd de, «Hêvî» yekemîn kovar e ku bi sê zaravayên serekeyên zimanê kurdî derdikeve û dixwaze riya yekîtiya wan veke. Tê de xweydan, ked û xebata endam û hevkarên Enstîtuyê, yên nivîskarên kurdên ji hemû parçeyên Kurdistanê heye. Ew di van demên dijwarî û bindestiyê de pêtiyêke piçûka hêviya azadiya gelê me ye û ronîya xwe ji agirê ku berî sê sed salan zane û kurdperwerê nemir Ehmedê Xanî vexisti bû, ji tîrêjên «Kurdistan», «Rojî Kurd», «Hetawî Kurd», «Gelawêj» û «Hawar» ê distîne. Geşandin û gurkirina vê pêtiya welatparêziyê barê hemû ronakbîr, hemû azadixwazên kurd e.

Kendal
Serokê Enstîtuya Kurdî

Pirsên alfabeya kurdî

Ji 23 ta 28ê gulana 1983, sêzde nivîskar û zimannasên kurdên Iraq, Iran û Tirkîyê li Parîsê civiyan û li ser pirsên alfabê, ên rastnivîsîna zimên û ên pêkanîna yekitiya zaravayên kurdî xebitîn.

Piştî civîna giştîya roja pêşîn, sê komên xebatê – dumilî, kurmancî û kurmanciya xwarê (1) – hatin danîn. Her komekê du roj û nîv li ser pirsên taybetiyên zaravayê (lehçeyê) xwe xebitî. Paşê, di civînên giştîyên rojên dawîn de raporên xebatê hatin mînaqêşe kirin.

Di Civîna Gulanê de hin ji pirsên bingehiyên nivîsîna zimanê kurdî zelaltir bûn ; ji bo lêkolîna ên din ewê Enstîtu salê *bi hindikî carekê* pisporên zimanê kurdî bighîne hev. Amanc : rojekê hemû zaravayên kurdî bi alfabeyeke standard, bi awayekî ronak û yekbûyî bên nivîsîn. Zimanekî yekbûyî, bi gotinên hemû zaravayan dewlemendkirî û zelal, ku Kurdên hemû navçeyên welatê me dikaribin pê ji hevûdu fehm bikin, yekûdin binasin, nêziktirî hev bibin. Yekîtiya zimên bingehe yekîtiya gel e.

Va ne, bi kurtî, dîtînen ku di Civîna Gulanê de diyar bûne û biryarên stendî :

KÎJAN ALFABE ?

Îro Kurdên Tirkîye, Sûriye û Libnanê zimanê xwe bi tîpên latînî, yên Iraq û Iranê, piranî, bi tîpên erebî dinivîsin. Heçî Kurdên Sovyetistanê, ew nivîsarên xwe yên zanistî bi latînî, yên din bi tîpên kîrîlik (rûsî) dinivîsin. Ango, di dema îroyî de, zimanê me bi hindikî bi 3 alfabeyên cihê tê nivîsîn.

(1) *Akademiya kurdiya Bexdayê ji zaravayê kurdiya nivroya Kurdîstana Iran û Iraq re «Kurmanciya xwarû», ji zaravayê Kurdên Tirkîyê re jî «Kurmanciya serû» dibêje. Gotina soranî ji bo devokê welatê Soran, ku yek ji navçeyên Kurdîstana Iraqê ye, tê bikar anîn. Wekî ku ji devokên navçeyên Behdînan û Botan re behdînanî û botanî tê gotin.*

Ziman

Ç û Ç'

Di bilêvkirina ç ya normal de lêv baş ji hev vedibin, ziman çibigire ji ciyê xwe nalibite. Wekî di gotinên çak, çap, çar «4», çê, çolang, çûn, hwd ...

Lê gava em dibêjin çemê Mûsilê an çiyayê Herekol nîvekê zimên bi esmanê dev ve dizeliqe û dengê kerr derdikeve . Ji bo vî dengî, ji yê ç ya çûnê veqetînin emê şanekê deynin ser : ç'

Di zimanê kurdî de dora 40-50 gotin vê ç' ya kerr bikar tînin. Lê gotinên ku bi ç yê cihê tînin bilêvkin û wekîhev tînin nivîsin ji dehî kêmtir in û talûka tevlihevbûna wan nîne.

Em li mîsalên jêrîn temaşê kin :

Çar : jmara 4

Ç'ar : ç'arî, xêlî

Dirûvê her du gotina bi hev dikeve. Lê gava wan di hevokê de bikar tînin tu tîkelî namîne :

Çarê gulanê : roja 4 ê meha gulanê

Ç'ara serê bûkê : ç'ariya, ç'arika serê bûkê.

an : Ez çar şev li Dêrikê mam ; ç'arşevên (2) mala ku em lê diman spî bûn.

Ço ! (di ajotina kerê de)

Ç'o : dar

Ç'oyên gavan : darê gavan

Li kerê ço kirin : nav di kerê dan ta ku ew meşa xwe bilezîne.

K û K'

Di piraniya giran a gotinan de k wekî ya Kurd an Kurdistan tê bilêvkin. Lê di fonetika kurdî de k ya kerr jî heye û di dora 70-80 rayên (qirên) bêjeyan de dixuye. Hin gotinên ku bi alfabeya Hawarê wekîhev tînin nivîsin, manayên cihê didin.

Her wekî :

Ka : pirs; kanê ?

K'a : k'aya genim

Kal : negihîştî; zebeşê kal

K'al : mêrê biemir

Kam : 1 - kamik, ritûbet

K'am : moşene, cercere

2 - esmanê dev

(2) Gotina ç'arşev ji çara şevê tê û di gelek navçeyan de çarşev tê bilêvkin. Ev jî nîşan dide ku cihêbûna nava ç û ç' piçûk û guhêrok e.

Bi ser de, nivîskarên «sorani» hemû alfabeya erebî bi yek awayî bikar nanîne : bi van tîpan jî 3-4 guhartoyên sereke hene. Kurmancî, ji salên 1930 an bi vir de, piranî, bi alfabeya latînî ya Hawarê hatiye nivîsîn. Lê hin nivîskar, carina, hin tîpên vê alfabê guherandine, an îşaretên nû bi ser ve kirine. Ev gelemşeyî di riya belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî de, di riya belavbûna fikr û ramanan de asêyîyeke mezin e. Îro di tu zimanekî din de ev qas têkelî û gelemşeyî nîne. Divê ku nivîskar û ronakbîrên me bi berpirsiyarî bilivin, pergalekê têxin nav nivîsandina zimanê me yê dewlemend, da ku welatîyên me dikaribin hevûdu bi hêsanî bixwînin, yekitiya gelê me bê parastin û têkûz kirin.

Beşdarên Civîné hemû hemfikir in ku alfabeya latînî baştir bersiva hewcedariyên nivîsandina zimanê kurdî dide û divê rojekê Kurdên Iran û Iraqê jî derbasî tîpên latînî bin. Lê mixabin, di hoyên (şertên) îroyî de, ev yek hê ne mimkin e. Ji ber ku :

- zimanên resmîyên van dewletan alfabeya erebî bikar tînin û Kurdên ku xwendewar in jî bi tîpên latînî kêr dizanin.

- guherandina alfabê, di dorbenda (çarçeva) van dewletan de, wekî daxwaziyeke serxwebûn an veqetinxwazî dixuye û dikare Kurdan ji hêzên siyasîyên van her du dewletan dûr bixîne.

- çapxane û dezgeyên teknikîyên bi tîpên latînî li Iraq û Iranê bi dijwarî bi dest dikevin.

Di rewşeke wilo de em dikarin, qet nebe, du tişt pêk binin : a) pergaleke têkûz têxin nav alfabeya kurdî ya bi tîpên erebî, da ku ziman bi yek cureyî, bi awakî standard bê nivîsîn ; b) afirandinên serekeyên Kurdên Iraq û Iranê, li derveyî welêt, bi tîpên latînî çap kin ji bo ku Kurdên ku tîpên erebî nas nakin dikaribin ji wan îstifade bikin.

Di vî warî de pisporên kurmançiya xwarê dan zanîn ku di alfabeya latînî ya «Hawarê» de du deng kêr in ji bo rastnivîsandina zaravayê wan : l ya stûr û r ya stûr.

KÊMASIYÊN ALFABEYA HAWARÊ

Gelo derî L û R, di alfabeya latîniya Hawarê de kêmasiyên din hene ? Divê, berî her tiştî, em bi bir bibin ku ev alfabe di sala 1932 de ji bo zaravayê kurmançî hatiye danîn, hewcedariyên zaravayên din ne daye ber çav. Lewre, divê berê bizanibin ka di rastnivîsîna kurmançî de tu kêmasiyên wê hene.

Pisporên kurmançî li ser vê pirsê xebitîn. Di vê xebatê de, xasme, ferhenga kurdî-rûsî ya Qanatê Kurdo (ku bi 34 000 gotinên xwe dewlementirîn ferhenga kurmançiya ta îro çapkirî ye) bikar anîn. Diyar dibe ku di fonetîka kurmançî de hin deng hene ku di alfabeya Hawarê de cih negirtine :

ç', k', r a stûr, p' û t'.

Kap : hestî, kapa gulerî

Kar : 1 - şixul, xebat
2 - qazanc (3)

Kel : kela şir

Kelek : tiştê ku zû dikele

Kelem : lahana ku ji pelên
wê apraxa çê dikin

Ker : navê heywanê

Kew : ji kewandinê

Kêl : pîvana giraniyê (16 kg)

Kêm : ava zer a kînor û
pizrikan

Kêr : kêrik

Kulek : a kuçik an tendurê

Kur : qure, mexrûr

K'ap : hevsar

K'ar : k'arik, k'ara bizinê

K'el (4) : qele, k'ela Dimdimê

K'elek : k'elekên ser Diclê

K'elem : xîp, pîj

K'er : yê ku nabihîze

K'ew : k'ewa gozel

K'êl : a dirûtinê

K'em : hindik

K'er : ji bi kêr hatinê

K'ulek : kesê ku dikule

K'ur : law

Gava ku ev gotin di hevokê de tên bikar anîn şolîtî û têkelî pirçar namîne. Ji du bêjeyên ku di alfabeya Hawarê de wekhev tên nivîsîn lê cihêmana ne, an yek nav e yê din rengdêr (5) e, an ku her du nav bin yek ji wan nêr e, yê din mê ye.

Mîsala jêrîn bi alfaba Hawarê hatiye nivîsîn, lê tê de şaşfêhmî çê nabe :

Ferho karên xwe li sûkê erzan firot ; di vî karî de tu kara wî ne bû.

An dema ku dibêjin : *Bişar kal e, kesî ku tê negihê ku wî gelek salan borandiye, di nav salan de çûye, bi emr e, extiyar e nîne.* Dîsa gava dibêjin *ev hirmê kal e, herkes dizane ku hirmê negihîştî ye, ne ku extiyar e.*

Lê carina rewş ev qas zelal nîne : *Cembelî ka li ku ye ?*

Gelo çî jê tê fehm kirin ? Kanê Cembelî li ku ye ? An ji Cembelî dipirsin ka (ya kadîne) li ku ye ?

Bexçê me teji kelem in ?

Dîsa du tégihîştinî : 1 - bexçê me teji xîp (k'elem) in

2 - bexçê me teji kelemên apraxa ne

Min kewa wî dayê.

Hin ewê fehm kin ku min têra wî lêxistiye (wî kewandiye), hin jî ewê bêjin ku kewa wî li nik bûye, min daye wî.

(3) *Kar, gava ku navekî nêr be bi mana şixul û xebat e : karê min şivanî ye. Navê mê du mana dide 1 - qazanc : kara gavan siwariya keran e. 2 - kara xwey : kara xerza, kara zivîngê, xweya karê.*

(4) *K'el, gava ku navekî nêr be bi mana conega tê : k'elê bor.*

(5) *K'ur gava ku rengdêr (sifat) e, ji bo dewaran mana qilocjêkirî, ji bo mirovan ya por-jêkirî dide. Di mana law de k'ur navê nêr e : k'urê pîrê.*

Misaleke dawîn û têkiltir : *Derdê kerîtiyê nayê kişandin.*

Gelo hun jê çi fehm dikin ? Ku derdê kerîtiyê (bêeqlîyê) nayê kişandin an yê k'erîtiyê (nebihîstinê) ?

Lê divê ku em ji niha de bêjin ku di gotinên kerîti û k'erîti de ne tenê **k** lê wisa jî **r** cihê ne û emê vegerin ser vê pîrsê.

Bi kurtî, di fonetîka kurdî de du dengên **k** hene : **k** û **k'**. Gava ku ew bi yek tîp tên nivîsîn, ji derveyî çend rewşên istisnayî, şaşfêhmî û dijwarî peyda nabe.

P û P'

Derveyî **P** ya normal di fonetîka zimanê me de **P** yeke kerr jî dixuye. Lê gotinên ku wê bikar tînin gelek kêma in, nagihên deha.

Va ne ji bo agahdariyê du mîsal :

Par (navê mê) : beş, behr, peşk **P'ar** (hoker) : sala çûyî

Pîr (navê nêr) : 1) pergala, edeb **P'îr** (rengdêr) : jina extiyar

2) mamoste

(pîrê tariqetê)

Gava ku di hevokê de wan bi kar tînin tevlihevî peyda nabe : *Pis-mamê min par para xwe da bû min.* An : *Pîra te jîr e û bipîr e, lê pîrê we zehf bêpîr e.*

Lê dema dibêjin : *Mixabin, pîr carina bêpîr in*, ji pîrê merem çi ye, pîrêjin an mamoste ? Dîyar nîne, lê ev ziraviyên ziman in û di gotinên ku wekîhev tên bilêvkirin de jî rewşên wilo xwe nîsan didin.

PIRSA R

Di hemû zaravayên zimanê kurdî de **2 r** hene : **r** ya zirav û ya stûr.

Di destpêka gotinê de **r** timî stûr e : *rabûn, rakirin, rastî, rê, rik, rîşe, roj, rûniştin, hwd.*

Di nav du dengdêran de **r** pirîcar zirav tê bilêvkirin : *arav, baran, narîn, serek, zerî, jêrîn, birin, kirin, tîrêj, soran, sore, gurandin, tûrik, hwd.*

Lê di hin bêjeyan de, **r** ya nav du dengdêran stûr e : *birîn, firîn, kirîn, gerok, girik, berahî, kerik, hwd*

Du gotinên ku di alfabeya Hawarê de wekîhev, bi eynî **r** tên nivîsîn carina manayên cihê didin :

ber (bi **r** ya zirav), **n.n** (6) : 1 - meywe, mahsûl (berê darê)

(6) *n. n* : navê nêr ; *n. m* : navê mê ; *r* : rengdêr (sifat) *h* : hoker (zerf) *l* : lêker (fiil)

2 - sing (sing û ber)

3 - kevir

4 - firehî (capûnê du ber)

5 - rû, pêş (wî berê xwe da min)

ber (bi r ya stûr), n.m : texliteke mehfûrê (bera eywanê)

têr (bi r ya zirav), r : yê ne birçî

têr (bi r ya stûr), n.m: çewalê mezin

pir (bi r ya zirav), n.m : avahiya ji bo derbasbûna av û çeman (pira Diyarbekrê)

pir (bi r ya stûr), h : zehf, gelek

girik (bi r ya zirav), n.n : girikê nan

girik (bi r ya stûr), r : xeydok, bihteng

birîn (bi r ya zirav), n.m : kula birîndar

birîn (bi r ya stûr), l : bi birek, kêr an haletekî tûj veqetandin, jê kirin (goşt bi kêrê birîn)

gur (bi r ya zirav), n. n : gurê neyarê pez

gur (bi r ya stûr), r : qewî, xurt (bayê gur, agirê gur, mijê gur)

Di van mîsalan de ihtîmala têkelî û tevliheviya manan kême, ji ber ku zayendê (cinsê) gotinên dirûvdar û fonksiona wan a di nav hevokê cihê ne. Lê di çend gotinan de (ji dehî kêmtir) têkelî dikare peyda be. Mîsala klasîk ya kerîtî (n.m) ye. Çi jê fehm bikin ? Bêeqilî an nebihîstinî ?

Bi kurtî, di fonetîka kurdî de pirseke r heye. Hejmara gotinên ku r ya zirav bikar tînin bi çend sedan e. Gava ku di nivîsandinê de cihêbûn naxin nava her du vîneyên (texlîtên) r talûka tevlihevbûna manayên çend gotinên dirûvdar zehf kême. Divê ku di alîkî de lêgerîneke kûr bê çêkirin ji bo diyar be ka gelo her du bilêvkerinên r bi çî qaîdan ve girêdayî ne. Di milê din de divê lista çend gotinên ku bi r yên cihê tîn bilêvkerin lê wekîhev tîn nivîsin û dikarin di têgihiştinê de şolîtî bidin peyda kirin derînin û di wan gotinan (ku hejmare wan ji dehî kêmtir dixuye), de di dewsa r ya stûr de **rr** deynin. Mîsal :

pirr ji bo zehf, **kerr** ji bo kesê ku nabihîze.

Kengî ku lêgerinên fonetîkî yên zaravayên kurdî yên din **pêwistiya** danîna îşaret an tîpek din nîşan dan, hindê dikarin wê nûyîtî an guherandinê têxin nivîsandina kurmanciyê jî.

T û T'

Derveyî t ya adetî, di zimanê me de t' yeke kerr heye, lê ew gelek kême hatiye bikar anîn. Va ne çend gotinên ku me wê tê de dîtiye :

t'a (yê dirûtinê), **t'am** (a xwarinê), **t'ar** (a mêzînê an ya defê),

t'eng (ne fireh), t'ûr (ê ku genim an zad dixinê) û t'ol (a ku çavlîder e, dilkoçer û doxînsist e).

Gelo talûka ku mana van gotinan û yên ku di alfaba Hawarê de wekî wan tèn nivîsîn nîne ? Bextewarane, naxêr !

ta (hoker) : heta, sibê ta êvarê

ta (n. m) : êşa paludîzmê ; ta girtin, ketin taya mirinê.

ta (n. m) : taq, qat ; xaniyê sê ta, ta kirin.

Ev mane hemî ji ya ta yê dirûtin an por dût in. Wisa jî mana tam (temamî, tevahî) ji ya t'am a xwarin û vexwarinê qenc cihê ye. Maku, di kurdî de di şûna tam de tamam gotin rastir e. Talûka ku kesekî t'ara defê an sergîna tevî tara mirîşkan an tar (par) kirinê bike jî nîne.

Hecî teng (n. m), ew bi mana cih e : tenga wî xuya ye. Gava ku tê gotin sola min teng e, herkes tê digihê ku ew nefireh e, piyê min dişidîne.

Di kurdî de derveyî t'olê, gotina tol (n. m) heye û bi mana heyfê ye. Gava ku dibêjin «*wî tola xwe hilda*», merem piçek şolî dixuye. Gelo wî heyfa xwe an t'ola (qehpika) xwe hilda ? Ji bo şaşfehî nebe divê ku bibîr binin ku rastiya gotina tol (heyf) tole ye û hindê tu têkelî namîne.

Derdikeve ku yek t bersiva nivîsandina zimanê kurdî dide.

BIRYAR

Di fonetîka kurmançî de 5 deng hene ku di alfabe ya Hawarê de cih negirtine : ç', k', p', t', û r yek ji her du r yan. Ji bo her çar dengên pêşîn danîna tîpekî an îşareteke nû ne licih e û hin mahzûran dide peyda kirin. Ji ber ku :

1 - Hejmara gotinên ku bi van 4 dangan tèn bilêvkin kêm e û gava ku ew bi tîpên ç, k, p û t yên adetî tèn nivîsîn talûka têngihîştin an tevlihevkirina wan yekcar hindik e. Di gelekî zimanên cihanê yên din de jî gotinên ku wekîhev tèn nivîsîn lê cihêmana ne, an bi awayekî tèn nivîsîn lê piçekî cihê tèn bilêvkin hene. Di zimanên pêşveçûyî wekî ingilîzî û fransîzî de rewşên wilo ji kurdî zehf bêtir in.

2 - Piraniya gelê kurd nexwendewar e û welatparêzên ku nivîsîna zimanê kurdî hîn dikin, xwediyên kêm imkanan in û carina bixwe jî ziraviyên fonetîkê rind nizanin. Bi kesên ku li derveyî xwendegehan, pirîcar bi dizî, hînê xwendinê dibin, cihêbûnên nava ç û ç', k û k' dan têngihîştin hêsa nîne û dikare bibe sedemê şolîbûna hişan. Maku, hin gotinên ku li hin navçeyan bi k' tèn bilêvkin li cihine din bi k tèn gotin û ewê xwendewar timî di nav dudilîyê de bimînin : Gelo ev gotin bi k bû an bi k', bi ç bû an bi ç' ? Ji bo belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî alfabe dijwar kirin, diwariyên nû saz kirin rast nîne.

3 - Pêşveçûnên teknîkî berebere materyelê çapê standardize dike. Peyda kirina makînen nivîsînê ên xwediyê tîp û şaniyên taybetî hingî diçe diwartir

dibe. Niha hebûna Serdayî ya $\hat{}$ û tîpa \mathfrak{s} karê çapkirina rojname û kovarên kurdî dijwar dike. Roja ku $\mathfrak{ç}$, \mathfrak{k} , \mathfrak{p} û \mathfrak{t} hebin emê hew dikaribin ji binî derkevin. Dewleteka kurda tevî bazareke fireh nîne ku çêkîroxên makînen çapê ji bo wê çapxaneyine taybetî imal kin. Divê ku em dijwariyên nû saz nekin û pirsên teknîkî, yên pêşveçûnên teknolojiyê timî bi bir bînin, ji veguherîniyên dinyayê dûr nekevin û bêpar nemînin.

4 - Di alfabeya Hawarê de 31 tîp hene û ew yek ji dirêjtirîn alfabeyên latînî ye. Biservekirina tîpên nû ewê wê hê girantir û dirêjtir bike.

Herçî dengê \mathfrak{r} , heye ku stûr an zirav bilêvkirina wê girêdayî hin qaîdan be. Divê ku ev pirs qenc bê kolandin. Di vê navê de, çend gotinên bi \mathfrak{r} ya stûr ku dikaribin bibin sedemê şaşfahiyê, emê \mathfrak{rr} binivîsin. Ta roja ku lêgerînên li ser fonetîka dumilî û kurmanciya xwarê pîrsa \mathfrak{r} zelaltir bikin.

Bi kurtî, alfabeya Hawarê bê kemasî nîne lê dikare, bê guherandin, bersiva nivîsandina zaravayê kurmancî bide.

NIVÎSÎNA DUMILÎ Û KURMANCIYA XWARÊ (SORANÎ) BI TÎPÊN LATÎNÎ

Ewê alfabeya Hawarê bingeh bê qebûlkin. Sistemê latînî yên Mac Carus û Tewfiq Wehbî ku di hin kitêbên Kurdên Iraqê de hatine bikar anîn ji alfaba Hawarê çêtir û pratîktir nînin. Hê yek ji wan di nava Kurdên Iraqê de rûnenîştîye, lê alfabeya Hawarê îro bûye ya *piraniya* gelê kurd. Ji bo nêzîkkirina zaravayan û ber bi yekîtiya alfabê çûyinê, Enstîtu ewê dumilî timî bi alfabeya Hawarê binivîsîne. Ewê nivîsarên latînî yên kurmanciya xwarê jî bi vê alfabê bîn çap kirin.

LI SER «1» Û «i», «î» Û «î»

Di salên 1960an de li Tirkiyê hin kitêb û kovar di dewsa \mathfrak{i} ya Hawarê de, $\mathfrak{1}$ ya tirkî û di şuna \mathfrak{i} de jî \mathfrak{i} bikar anîn. Di destpêkê de ev ji ber sedemên teknîkî bû (di çapxanên tirk de peydakirina \mathfrak{i} dijwar bû) ; paşê di hin hawiran de bû adet.

Ev yek ji me re xelet dixuye.

- Di dema ku Kurdên Sovyetî jî berebere alfabeya Hawarê bikar tînin, hin tîpên vê alfabê guherandin dibe sedemê perçebûneke nû di nav Kurdan de. Di van rojên tunehiya otoriteke merkezî de berpirsiyariya xwenda û ronakbirên kurd mezin e. Divê ku em tiştên bi zor, cefa û zehmet avakirî, heta ji me tê, têkûztir bikin, lê xweyî derkevin, pêş ve bibin.

- Di warê zanistî de jî ev ne rast e. Tîpa $\mathfrak{1}$ tenê di tirkî de heye û dengê \mathfrak{i} taybetî dide. Ev deng ji dengê \mathfrak{i} ya kurdî cihê ye ; \mathfrak{i} ya kurdî wek ya ingilîzî (di *this is* de) ye. Gava ku wê wekî $\mathfrak{1}$ ya tirkî binivîsin ew him jî bo

Kurdên Tirkîyê û him ji bo kesên din ên ku bi tirkî dizanin û dixwazin hînî kurdî bin dikare bibe sedemê tevliheviyê.

î ya kurdî wekî ee ya ingilîzî dengêkî dirêj e.

- Di alî pratîk de, li Tirkîyê bikaranîna ı hêsatir e, ji ber ku ev tîp di alfabeya tirkî de heye. Lêbelê li welatên din, xasme li Awrûpa, makînen ku tê de tîpa ı hene bi destxistin gelek dijwar e. Herwekî îro piraniya mezin a kitêbên kurdî li derveyî Tirkîyê çap dibin, di alî pratîk de bikaranîna î û î yên Hawarê ji ya ı û i çêtir e.

Em ji hemû welatîyên xwe hevî dikin ku di vî warî de berpirsiyariya xwe ji bir me kin, cih nedin peydabûna dijwarî û tevliheviyan.

PERGALA ALFABÊ

Alfabeya Hawarê, alfabeyeke latînî ye û di hemû zimanên ku tîpên latînî bikar tînin ev alfabe xwedî pergalekê ye, rêzandina tîpan naguhire. Lê hin nivîskarên kurd, heye ku di bin têsîra elîbêtkî erebî de, x di nava h û î de, ê di nava î û i de, q di nava k û l de datînin, hin v di nava f û g de, x di nava h û î de, q di nava j û k de dinivîsin.

Ev awa hemû ne licih in. Yê ku 2700 sal berê alfabeya latînî çêkirine, jê re pergalekê jî danîne ; guherandina vê pergale heqê me nîne.

Va ye pergala rastiya alfabeya me ya latînî : a, b, c, ç, d, e, ê, f, g, h, i, î, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, ş, t, u, û, v, w, x, y, z.

BIRYARÊN DIN ÊN CIVÎNÊ

* Ji bo nêzikkirina zaravayan divê berî her tiştî, dewlemendiyên her zaravayekê qenc bê nasîn. Ji vê bûnê, divê em hemû imkanan seferber bikin ku zûtirîn wext gotinên her zarava û devokekî, bê guherandin û bê gotinên van salên dawî çêkirî, bicivînin û ferhengên zaravayan pêk bînin. Ewê ji ber ferhengên devok û zaravayan ferhenga zimanê kurdî derkeve. Enstîtu zimanas û zanayên kurd gazî xebatê dike û ji çapkirina berhevok û ferhengên wan re amade ye.

* Xebata ferhenga kurdî-fransîzî, ku çend sal in dom dike, bilezînin da ku ew rîya çêkirina ferhengên kurdî û zimanên biyanîyên din veke.

* Lîsta ferhengên kurdî yê ku ta îro çap bûne derînin û di kovara Enstîtuyê de çap kin ji bo alîkariya kesên ku li ser zimanê kurdî dixebitin.

* Divê ku Enstîtu kovareke çandîya giştî derîne û tê de li rex bend û lêgerînên zanistî li ser ziman, edebiyat, dîrok û sosyolojî, afirandinên nivîska-

rên kurd jî çap bike. Sala pêşî ewê ev kovar ji salê du hejmar derkeve (7), her hejmar dora 120-160 rûpel be û sê zaravayên kurdî (kurmancî, dumilî, û kurmanciya xwarê) bikar bîne.

Rojekê, ku imkan dest bidin, dikaribin kovareke din, bi reng û wêne derînin ji bo belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî di nav karkerên kurd ên Awrûpayê de.

* Zûtirîn wext «Rêzimana kurmancî-sorani» ya Qanatê Kurdo ji rûsî wergerînin û ya Celadet Bedirxan û Roger Lescot jî ji fransizî wergerînin kurdî û zimanên din (8).

* Di vê navê de ji hemû nivîskarên kurd tika dikin : em heryek di tenga xwe de gotinên nû çê mekin. Bi vî awayî em zaravayên kurdî ji hev dûrtir dixînin, gelemşeyiya nav zimên zêdetir dikin. Gava ku gotinekê di zaravayek de tune be pêşî binêrin ka di zaravayên din de di şûna wê de gotinek heye an na. Ku hebe wê bikar bînin, zaravayan nêzî hev bikin. Gava ku gotinek di tu zaravayeke kurdî de nînbe û jê re di zimanê zanistî an edebî de hewcedarî hebe, pêşneyarên xwe ji Enstîtuyê re bişînin ku ew, piştî bi nivîskar û ziman-nasên kurdên din re şewirî, dikaribe wê di kovara xwe de ji hemû xwendayên kurd re pêşneyar bike.

(7) *Kovara hêvi ji bo bicihanîna vê erkêl (wezîfê) derdikeve.*

(8) *Karên wergirandina van her du rêzimanan havîné dest pê kirine.*

Sê dîtin li ser pirsên alfabê

ELIFBÊ YA KURDÎ

Elifbê (1) ew tişt e ku ziman pê tete nivîsîn. Ev rastiyeke berviçav e ku her kes dizane. Lê kêmi û zêdehiya ku ketiye elifbêyên hin gelan ne tiştêkî xuya ye ku her kes bîra bibe, an tê bigehê. Lê kesên ku bi ziman mijûl bûne û xwe di wî warî da westandine di bilêvkirina bêjeyan da ew kêmanî dîtine û nasîne.

Çiroka danîna elifbêya kurdî vedigere berî çil salî. Gava rehmetî Celadet Bedirxan xwest elifbêya latîni têxe şûna elifbêya erebî hin kes ji xwendayên kurdan ku digel ziman bendewar bûn civandin serhev û elifbêya ku ji bo zimanê kurdî pêk anîbû raveyî wan kir. Ez jî hingê di nav wan kesan da bûm. Herwekî diviya bû mirovekî jîr û serwext bike, Celadet jî dixwest bizane ka dîtina kesên civî di warê elifbêya pêkhatî da çî ye. Camêrên ku hatibûn civînê çiqas ku xwenda û bi ziman ra bendewar bûn jî, di warê ziman da xebat nekiribûn û pê mijûl ne bû bûn. Hemiyar dixwest ku elifbêye kurdî bête danîn û bi vê yekê dilgeş bûn. Di nava kesên ku di civînê da hatin dîtîn tenê ez û Celadet bi ziman mijûl bû bûn û me herduyan dikarî di vî warî da bipeyive. Piştî em bi ser û ber li

elifbêya pêkhatî hûr bûn, Celadet ji me pirsî û got :

— Ma hûn tiştêkî kêmanî di vê elifbêyê da dibînin ?

Kesekî ji hevalên di civînê da deng nekir. Hînga min gotê :

— Erê ez tê da çar tîpan kêmi dibînim ku di zaravayê kurmançî da hene. Divê em çavên xwe li ser tinebûna wan tîpan negirin. Tinebûna wan di elifbêya me da kêmaniyeke berbiçav e.

Hingê Celadet li min vegerand û got :

— Tîpên kêmi kîjan in ?

Min gotê :

— ç p k t ne, ku zaravaye kurmançî ji van tîpan dagirtî ye.

Hingê rehmetî li min vegerand û got :

— Rast e ev herçar tîp di zaravayê kurmançî da hene. Lê em dikarin ji tîpên nîzikî wan (ç p k t) destkewtî bibin, herwekî me bi tîpên erebî dini-visandin. Va ye hemî elifbêyên Awropî di navbera 29 - 31 tîpan da ne. Eve elifbêya me bûn 33 tîp.

Min lê vegerand :

— Hêja ye em jî wek Awropiyan bi pêşkevin, lê ne bi kêmkirina tîpên elifbê.

Dema min dît camêrên di civînê da giraniyek nedan gotina min, bi serva min zêde kir, got :

— Dibînim vê gotina min di serê we da cih negirt. Lê çi gava komelek zanistî li Kurdistanê pêkbê, ez dê vê kêmaniya di elifbêya kurdî da bidim ser çavên wê komelê.

Di vê navê da çil sal borîn, ne Kurdistan û ne jî komala zanistî ya ku min dixwestî vê kêmaniya di elifbê da raveyê bikim çar bû. Ez jî kal bûm min xwe nîzikî gorê dît, min nexwest çavên xwe li ser vê kêmaniya di elifbê da bigirim, terka Cîhanê û gelê xwe yê bindest bikim û biçim gorê. Par bi navê «Elifbêya tikûz» min elifbêyek ji kesên ku dixwazin bi mezinatî hînî xwendina zimanê xwe bibin danî û da hin biraderên kurd ku bidin çapkirin. Heya şopa heyîna van herçar tîpan wenda nebe.

Tevî ku ez bi hebûna van herçar tîpan di zaravayê kurmançî da bawer im jî heya îro min nexistine nav nivîsanên xwe. Naxwazim ji wan kesan bim ku bi serê xwe tiştan bikim. Çi gava Enstîtû qîma xwe bi van herçar tîpan bine hînga dê bi wan binivîsim.

Li vir tiştekek heye ku hez dikim di dawiya vê bendê da bidim ber çavên Enstîtû û xwendevanên kovara «Hêvî». Ev herçar tîpên ku me çêla wan kirî di elifbêya biraderên me Kurdên Sovyet da jî hene. Lê wan îşaret danîne ser tîpên latînî. Herçî min îşaret danîn ser herçar tîpên ku di zimanê kurdî da hene, bawer im ku kira min rastir e. Ez vê yekê dihêlim ji hilbijartina Enstîtûyê ra, bila herçiya rast dibîne pê bigire. Bijî Enstîtû û lebatên wê yên sergiran.

Osman Sebrî

(1) Camêrên ku di warê elifbêya Kurdî da peyivîne, an nivîsîne wek Awropiyan bi «alfabe» navandine. Tevî rûmetgîrîya min ji zanabûna wan kesan ra, divê em herwekî Kurdan di berê da bi «elifbê» bi nav kirine em jî wekî bilêvkirina Kurdan binavînin, ne wek Awropiyan. An na em durvê xwe yê kurdî hîdî hîdî wenda dikin. Dil dixwaze ku em Kurd di her kir û warî da durvê xwe yê kurdî biparêzin, ne wenda bikin.

CEND GOTIN LI SER ZIMANÊ KURDÎ

Rehmetî mîr Celadet dizanî ku di zimanê kurdî de (kurmancî û zaravayên din) bêtirî 32 deng hene, wek : 2 h, 2 k, 2 l, 2 r, û hin din. Ewî welê didît ku di xwendinê de, peyayên ku di dibistanan de hînî kurdî bibin ewê bikaribin van dengan ji hev derêxin. Ji lewre, ewî nedixwest ku elfabeya kurdî girantir bike. Ez bi xwe, pejnên wî rast dibînim. Lê ez wan nakime Mishefa Reş, ne jî Qoran. Heke, sibe yên kurdî didine xwendin (mamoste) û yên kurdî dixwînin bibînin ku bi vê erebeya ha rêveçûn nabe, ewê bivê, nevê li guhartina wê bigerin.

RAST NIVÎSÎN Û RAST AXAFTIN :

Ev tişt girêdayî salan e : divê Kurd di dibistan û zanîngehan de bi zimanê xwe bixwînin û binivîsin, li her derên welatê xwe, bi serbestî bi zimanê xwe baxêvin û bi serbestî herin û werin, kitêb, rojname, akademî, deng û wêneguhêzên wan hebin.

Heya ev tişt çêbibin, divê em nihûda, bi her awayî *guh bidin* kurmanciya HAWARÊ (ez niha xwe têkîlî Zazan û Soran nakim).

Di koma HAWARÊ de, nivîsandinên Celadet, Kamuran, Osman Sabrî, Qedrican û hin din hene. Divê ku ev bikevin destên kesên ku dixwazin hînî kurmanciya «*edebî*» bibin.

Bi navê Nûredîn Usif, ên min jî çend nivîsandinên min hene ku kurmanciya wan ne xirab e. Divê ku Institut Kurde van nivîsandinên ha bigehîne hev û wek kitêbokan wan belav

bike.

Yek kirina zaravayên kurdî ne tiştêkî hêsan e. Lê, di gel vê yekê, divê ku ciyên wek Institut, qet nebe, tevî kurmancî soranî jî bidine xwendin. Dibêm «qet nebe», bra zazayên me nexeyidin ...

DERXISTINA KOVAREKE KURDÎ

Navê wê «Dengê Xanî»* be ne xirab e. Bi vî awayî xelk wê çêtir Xanî kî bû, çî digot û çî dixwest binasin, û bi ser de jî Mem û Zîna wî bixwînin. *Têxistiyên Kovarê* : Divê tê de ev tişt hebin : Rêziman (grammaire), dîrok, çîrok, helbest, tiştine wergerandî, zanistî (sciences), felsefe, lê bê fanatîzm ; bikin ku pesndayîna ramanekê de, yek bikaribe rexneyîn xwe bide : *Bi korane*, dev ji pesnedayîna ramansaziyan (ideoloji) û rejîmên siyasî berdin.

Li Ewropa gelek kovarên kurdî derdikevin. Hin jî wan demekê dijîn û piştire dimirin. Ji yandîna kovarekê ne hêsan e. Li welatekî wek Swîsre (ISVICRE), kovarên ku bi frensizî derdikevin tevde girêdayî kovarên Swîsreya elmanî ne. Bi serê xwe nikarin bijîn. Da ku Kovareke Kurdî li Ewropa bikaribe bijî, divê hin hebin ku piştî wê bigirin û bi ser de jî divê kiryarên wê (abone) pir bin. Peyda kirina wan çawa dibe, êdî hun jî min çêtir dizanin.

Kovar, her sê meh carekê derkeve baş e.

Dr. Nûredîn Zaza

(*) Ji bo navê kovarê gelek pêşneyarên din jî hatin. Va ne çend ji van navan: Awat, Asoyên nû, Çar Çira, Rêgah, Roj, Rêç, Zaxros, Zanyarî, Niştiman, Pirsiyar.

ÇEND GILÎ Û GAZIND JI BONA ZIMANÊ KURDÎ !

Mirov dikare bêje : Toreya Kurdî ya nivîsandî ji sedsala dehan dest pê dike. Heye ku ji berî vê dîrokê be jî, lê mixabin tiştêkî wilo hêja di destê me de nîn e, ku em bêjin : Toreya Kurdî ji vê dîroka ku me li jor gotiye kevintir e. Kevneşopên torenivîsên me yên hezar salên borî jî ewqas ne pir û zehf in. Bê gûman gelek tiştên hêja ji nivîsarên wan torenivîsan winda bûne û xelkê Kurd tu guhdarî û giringiya mezin nedane wan kevneşopên giranbiha, ku wan ji windabûnê biparêzin. Ûştên serekî ji vê yekê re, li gora bir û baweriya xwe ez di van bendên jêrîn de dibînim :

1 - Zimanê ola me ne bi kurdî bûye. Di derbara ku em ola musulmaniye bi zimanê zikmakî binivîsin û bixwînin gelek sînor û kêlik jê re hatine danîn, ta vê yekê bi gunehêkî mezin jî dihejmêrin.

2 - Tu dewletên me Kurdan li ser tevahiya axa Kurdistanê pêk nehatine. Ger hinek îmaret pêk hatine jî, wan îmaretan serekî dirêj li berxwe nedane. Dewletên zorker zû bi zû rê li pêş wan girtine, ku ew nebin bingehê dewleteke kurdî mezin.

3 - Parvebûna Kurdistanê di navbera Împaratorî û dewletên Rohilata Navîn de, çî di dîroka kevin de an nuh de. Vê yekê hêştîye ku em tim bibin hindikahiyeke milî di hundurên wan Împaratorî û dewletan de, ku tu kiyan û biha ji zimanê me re tunebe.

Bi bandûriya van bendên jorîn kesên me yên zîrek xizmeta zimanên biyanî kirine, ew bi xwe jî hukumdarê me bûne, wek Tirk, Ereb û Farisan.

Di dawiya sedsala nozdehan de tevgera kurdîtiyê ji bona sazkirina welatekî serbixwe hinekî seriyê xwe hildabû. Ji ber gelek ûştên civakî, siyasî û navnetewî, ew merem û mebestahan bi ser neket. Em dikarin bêjin : wan rêyeke nûjen ji neviyên xwe re vekirin, ku ew bi guh zimanê xwe din, wî binivîsin û bixwînin. Tiştê ku wan bavpîran ji me re kirine û hiştine, rojname û kovarên kurdî derxistine, kevneşopên me bi qasî ku ji wan hatîye civandine û nivîsandine. Em dikarin bêjin : wê tevgera siyasî bi xwe re vejandineke toreyî an wêjeyî jî hanî. Xelkê Kurd bêtir guh da zimanê xwe û lê fikirin. Gelek şopên hêja di derbara rêziman, helbest ji me re hiştine, yeka hîn hêjatir wan kesan zimanê kurdî derbasî qonaxa nivîsandina têkist an metinan kirin û bingehê vê yeka giring ji me re danîn. Kurmanciya jêr û jorîn bi taybetî ya pêşîn gelekî bi pêşket. Lê mixabin her du zarava bi du alfabeyên cuda (erebî û latîni) hatin nivîsandin, ta bi niha jî hîn ev yeka han berdewam e, tu xizmet hîn ji bona yekbûna alfabeyekê û zimanekî netewî nehatiye kirin. Helbet ûşt û sedemên vê gelek in. Li gor nêrîna pisporên zimanê kurdî alfabeya latîni gelekî bi kêrî zimanê kurdî têye û ziman dikare pê gelek gavên fireh baveje. Wek nimûne, ji heft saliyê ez tîpên erebî dinasim, lê hîn ta bi niha jî, ez nikarim bi serbestî ne zimanê kurdî û ne jî yê erebî pê bixwînim.

Îro zimanekî lêtretûrî ku li hemî Kurdistanê hukum dike nîne. Her

devereke Kurdistanê bi devok û zaravayên xwe yên deverên dinivîsin. Ji xwe nivîsandin û xwendin bi kurdî ji bilî Kurdistanê Iraqê qedexe ye û gunehkariyeke mezin e, divê mirov ji berdêlê ve bête kuştin û di zîndanên de salan bikişîne, ta li Kurdistanê Iraqê jî di warekî gelekî teng de zimanê kurdî têye bi kar anîn.

Mixabin ewqas zanîna min li ser kurmançiya jêrîn nîn e, lê ez dixwazim çend rêzan li ser kurmançiya jorîn binivîsim. Ta bi niha kurmançiya jorîn bi van awayên jêrîn têye nivîsandin :

1 - Devokê devera Bahdînan bi (tîpên erebî). Ew gelekî paqij û baş e, lê ew nabe zimanê giştî yê zaravayê kurmançiya jorîn, ji ber ku ew devokê deverê piçûk e.

2 - Awayê nivîsandina Kurdên Soviyêt. Ew gelekî bi devokekî deverên û teng têye nivîsandin, ne rêziman û bîngeh jê re heye. Ew ji zû de bi devokê xwe dixwînin, lê mixabin ew li ser bîngeheke şaş e û ne rast e. Helbet ew jî bi alfabeya Rûsî dinivîsin.

3 - Awayê nivîsandina kovara Hawarê bi berpîrsiyara rehmetî Celadet Bedirxan. Ew gelekî paqij û

hêja ye, ji ber ku xwediyên ku bi vî awayî nivîsandin gelekî li ser girametik û pêşketina zimên rawestiyane ka çî awa dikare bibe awayê kurmançiya jorîn. Ji bîngeheke rast û xurt de dest pê kirine.

4 - Li dawî divê ez van kesên ku li Ewrûpa rojname û kovaran derdixînin hinekî wan bêşînim. Lavayîya min ji wan ew e, ku hinekî gava ew dinivîsin bi kurdî bifikirin û paşê binivîsin. Bi awayê ku ew dinivîsin hemî avahiyên zimên hildiweşînin. Mirov di nav nivîsarên wan de mat dimîne ku ew bi çî zaravayî û devokê ne !

Lê xuya ye, kolîdaran gelekî mêjiyê me şuştîye. Nema em dikarin bi kurdî bifikirin û binivîsin. Ji bona xatirê vê yekê jî, em gelek gotin û termînolojiyên çêkirî, ku ne bîngeh û bînyat jê re di zimanê kurdî hene, di nivîsarên xwe de bi kar tînin. Bi vê yekê jî tîhna me naşkê, em destên xwe dirêjî alfabeya ku ev bêtirî pêncî salî ye, Kurd pê dinivîsin û dixwînin, bi wê jî dilîzin. Bi vê kirê em bîngehê alfabeyê û yekbûna wê di Kurdistanê de hildiweşînin û tar û mar dikin.

Reşîd Simo

ALÎKARÎ JI BO FERHENG A KURDÎ - FRANSIZÎ

Enstîtu ferhengeke kurdî - fransizî çêdike. Ev xebat karên ku Kamuran A. Bedîrxan di sî salên dawînen jiyana xwe de pêk anî bû didomîne û tamam dike. Ta niha qasî 55000 gotin hatine berhev kirin û wergerandina fransiziya gotinên ku bi tîpên A, B, C, Ç dest pê dikin qediyaye, tîpa D jî di ber qedandinê de ye.

Ev ferheng ewê mezintirîn û firehtirîn ferhenga zimanê kurdî be û dixwaze, qet ne be, piraniya mezina dewlemendiyên zimanê me diyar bike. Piştî çapa wê ya fransizî, ewê çapên bi zimanên din (tirkî, almanî, inglîzî, erebî, farisî) bîn amade kirin.

Ziman malê hemû kurdan e. Wekî derya ye, kûr û fireh e. Çi şivan, çi gavan, çi koçer, çi cotkar, çi dengbêj, çi nivîskar, her welatîkî me vekî masiyan di nav vê deryayê de mezin bûye û jê parekê stendiye. Enstîtu di xebata xwe de hewcê zanîn û alîkariya hemû welatîyên me yên bixîret e. Em dixwazin ku kevîrê her Kurdekî dilsoz di vê avahiya giştî de hebe. Kerem kin, navên giya û daran, en hêşinatî û meywan, ên rawir û teyran, en haletên kar an gotinên ku hun bawer dikin nadir û kêmdîtî ne ji me re bişînin. Ku dikaribin her gotinekê piçek izah kin an wergerandina wê bi zimanê ku hun pê çêtir dizanin li kêleka wê deynin baştir dibe. Heçî navê giya û daran, heta dikaribin diyar bikin bejna wan çend bilind e, li ku hêşîn dibin (di erdên avî an bejî de, li devên çeman an li çolan), berên wan çawan in, çi reng in, çiqas gir in, tén xwarin an na, tama wan çawa ye ? Ku dikaribin pelek ji darê an jî berê wê, an wêne (resm) yê giya an teyr bişînin hê jî çêtir dibe. Tikaya dawîn : ji bîr me kin, di nameya xwe de bêjin hun ji kîjan bajar an navçeya Kurdistanê ne.

Ji niha ve, spasên germîn ji bo alîkariya we

* * * *

Nameyan li ser navnîşana jêrîn bişînin : Ferhenga Kurdî, Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette, 75010 PARIS, FRANCE.

Rastnivîsîna Kurdî

RASTNIVÎSÎNA KURDÎ

Zmanê me î nivîsanî, bi tîpên erebî ji Eliyê Herîrî, bi tîpên latînî ji Celadet Bedirxan dest pê dike. Rastnivîsîna bi tîpên erebî bi çî awayî bû, bi çî awayî nebû baş pê nizanîm, lê serpêhatiya rastnivîsîna bi tîpên latînî ji destpêkê ta îro gelek tevlihev û bi gelemşê ye.

Di warê rastnivîsîna bi tîpên latînî de, ji destpêkê ta îro, sê awa an sê rêgeh berpêşî xwendevanên kurd bûne. Gelo meriv dikare ji van rêgehan re bêje «ekol-école» an na. Ev sê rêgeh an ev sê ekol; ne bi xetên mutlaq, lê bi nêzikayî ev in :

a - Ekola Hawarê

b - Ekola Kurdên Sovyetî

c - Ekola bêla (ne ji alikî)

Ekola Hawarê bi qasî jiyana kovara Hawarê hevahengiya xwe kudand, di pey mirina Mîr Celadet Bedirxan de; Mîr Kamuran Bedirxan rêgeheke cihê, Osman Sebrî û Nûredîn Zaza rêgeheke cihê dan ber xwe. Di vê êkolê de cihêti li ser nivîsandina daçeka neyînî bi lêkera laperandî ve nivîsandin û nenivîsandin e.

Ekola Kurdên Sovyetê di nav xwe de gihîştîye yekîtiyê. Bi destê Prof. Qanatê Kurdo gramera kumancî hatiye bihevexistin. Bersîva hewcedariyên kumanciya dorhêla Qers û Agirî dide, lê, ji bo tevahiya kumanciya jorîn ji bersîv dayinê dûr e.

Ekola bêla, di eslê xwe de ne ekol e. Ji vê tofê (grûb) rastnivîsîn û termînolojiya du kesî çî bigre hevûdu nagrin.

Di xwendin û nivîsandina zmanekî de, yekîti û wekheviya rastnivîsînê, serê hemî tiştî ye, kilîta qefla xwendin û nivîsandinê ye.

Di warê Kumanciya jorîn de, xwenda û nivîskar, di nîsbeta miletên dinê de hiç tu ne ne, di nîsbeta gengaziyên (îmkanên) miletê me de çendek in. Bê şik ev kesên ku bi nivîskarî tî nas kirin û rîya nivîskariyê dane ber xwe, bi ceweta gurr kirin û geş kirina agirê tevgera rizgariya welêt, warê çandeyî ji xwe re bijartine. Di vê rêgehê de bûne sparteka moralî bo têkoşerên rizgarîxwazên Kurdistanê. Lê dîsa jî di navbera giştan de tunebûna yekîti û wekheviya rastnivîsînê kil û kêmasikî ye.

Çerçewa rastnivîsînê gelek fere ye. Yek bi yek li serê rawestan, ji ber çerçewa vê nivîsarê ne gengaz e. Mebesta vê nivîsarê rawestana li ser teşeyên neyînî (forme négative) ne.

Belê di ekola Hawarê de neyînî çawa hatiye nivîsandin. Daçekên neyînî (me, ne, na, ni) bi lêkerê ve divê bê nivîsandin, an cihê? Pirs ev e, û lêhûrbûna me jî li vê ye.

Bi awayê Mîr Celadet Bedirxan (1)

A) Lapêrina* lêkera nederbaswer (verbe intransitif) (Demên tofa yekemîn)

1 . Boriya borî (prétérit)	Ez ketim	Ez ne ketim
2 . Boriya dûdar (prétérit narratif)	Ez ketime	Ez ne ketime
3 . Boriya berdest (imparfait)	Ez diketim	Ez ne diketim
4 . Boriya berdesta domdar (imparfait duratif)	Ez diketime	Ez ne diketime
5 . Berdesta bilanî (imparfait du subjonctif)	Bila ez biketama	Bila ez neketama
6 . Hekîni (Teşeya 1a)	Ezê biketama	Ezê neketama

B) Demên hevedudanî (temps composés) Demên pêşkerî (temps de l'indicatif)

1 . Boriya çirokî (plus-que-parfait)	Ez keti bûm	ez ne keti bûm
2 . Boriya nêze-çirokî (plus-que parfait approximatif)	Ez diketî bûm	Ez ne diketî bûm
3 . Wêbêya berdest (futur antérieur)	Ezê keti bim	-----

Demên bilanî

4 . Boriya bilanî (subjonctif passé)	Ez keti bim	Ez ne keti bim
5 . Boriya çirokîya bilanî (plus-que-parfait du subjonctif)	Bila ez keti biwama	Bila ez ne keti biwama
6 . Hekîni (Teşeya 2a)	Ezê keti biwama	-----

C) Fermanî (impératif)

1 . Fermanî	Bikeve Bila bikeve	Mekeve Bila mekeve
2 . Nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif)	Ez dikevim	Ez nakevim
3 . Nihoya domdar (présent duratif)	Ez dikevime	Ez nakevime
4 . Wêbê (futur)	Ezê bikevim	neyînî tu ne ye an ez nakevim
5 . Nihoya bilanî (présent du subjonctif)	Bila bikevim	Bila nekevim

* Pîrsên rêzimanî hé di kurdî de baş bicih nebûne. Yê nê bendê jî ber kitêba Prof. Kamûran Bedirxan «Langue Kurde» hatina girtin û em wan tevî wergerandina wan a fransîzî didin. Lapêrin (bilapêre !) a lêkerê bi mana kişandina, bikar anîna fi'le ye. Gotina borî jî borandinê te û dema borî nîşan dide. Kurdên Iraqê jê re rabirdû û jî wêbê re dahatû dibêjin. Teşeya şekle, «forme» e.

Şandek I

ANÎN
ÊXISTIN

bîne
bêxe

me bîne
me êxe

Bi kurtî :

Di tofa (grûba) A de ; 1, 2, 3, 4, cihê 5, 6 bi lêkerê ve,
di tofa B de gişt cihê,
di tofa C de gişt bi lêkerê ve hatine nivîsandin. Di raweyên fermaî yê lêkera anîn
û êxistin de daçeka neyînî dîsa cihê hatine nivîsandin.

Mîr Kamuran Bedirxan daçeka neyîniyê di Hawarê de mîna Mîr Celadet, lê, piştî
Hawarê bi temamî bi usûla îmla fransîzî, ji lêkerê cihê dinivîsîne. (2)

Ji ekola Hawarê Osman Sebrî (3) û Dr. Nûredîn Zaza (4) daçeka neyîniyê her bi
lêkerê ve dinivîsîn.

Ev daçeka neyîniyê cihê an bi lêkerê ve nivîsandin, di ekola Hawarê de çima rûne-
nişt ? Çima hevûdu baş pê serwext nekirin. Bê şik Mîr Celadet zana bû, lê belê sedemên
van tевелиyan çî bûn ? Awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pratîktir e, lê, Mîr
Kamuran çima bi temamî bi eksa vana çû. Belkî bersiv heye, lê, ez rast lê nehatime.

Ez di mantiqa awayê Mîr Celadet de tenegehîştim. Her wekî :

Tofa A ; 1, 2, 3, 4, çima cihê ne, di 5 û 6 de çima bi lêkerê ve ne ?

Ku mantiq ev be, «daçeka neyînî «bi» hiltîne», wê gavê meriv dikare bêje ku : tеве-
liya «di» û «bi» di aliyê fonksiyonê de ji hev çî heye ? Di A / 1, 2 ; B / 1, 4, 5 de bi lêke-
rê ve, ne «di» û ne jî «bi» hene, lê çima daçeka neyîniyê di vana de jî cihê ye ?

Tofa B ; teşeyên neyînî yê 3 û 6 nayên nîşan dan. Bi dîtina min bo 3 , «ezê ne
keti bim, ezê ne çû bim», bo 6, «ezê ne keti biwama, ezê ne çû biwama/ezê ne çû bûma»
di zimanê axaftinê de tê bi kar anîn.

Dîsa bi dîtina min neyîniya «ANÎN» ê meîne an meyne
ya «ÊXISTIN» ê mexe an mexê ye.

Mîr Celadet jî, Mîr Kamuran jî dibêjin ku neyîniya wêbêyê (futur-ê) tu ne ye, an
neyîniya nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif) ya wêbêyê ye jî.

Gelo bera tu ne ye ? Ez ketim şikê. Çend pirs û bersivên teşeya wêbêyê hatin bîra
min. Ka em bi hev re lê binihêrin :

- Tê herî Diyarbekirê ?
- Na, ezê neçim.
- Tê rojîya xwe bixwî ?
- Na, ezê nexwim, lê Ahmed wê bixwe.
- Tê mêr kî ?
- Na, ezê mêr nekim.
- Tê malê bifroşî ?
- Na, ezê malê nefroşim.

Bi vê teşeyê awayê axaftinê heye û gelemper e jî.

Rast e, bersîva bi neyînî bo teşeya wêbêyê bi ya nihoyî jî heye. Lê maneyeke dinê
dide :

- a) Bi neyîniya wêbêyê
- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ezê neçim (nerim).

b) Bi neyîniya nihoyî

- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ez naçim (narim)

Di bersîva «a» yê de ; hezîr û ihtîmal heye. Lê di bersîva «b» yê de biryardayîneke heye. Kirin û nekirin gihîştîye biryareke dawînî.

Herwekî tê dîtî di bareya rastnivîsîna teşeya neyîni yên lêkeran de, ji ekola Hawarê sê şax derketîne û her sê şax jî awakî dîtîr pêk anîne.

Di vê nivîsarê de min awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pêk anî, lewra min ew pratîktir dît.

Belê pîrsa li ber me ev e, yekîtiya rastnivîsîna kurdî bi alfabeya latînî wê çawa pêk bê ?

Malzemeyên berdest. Ekola Hawarê sê rê derkiriye- Ji vana kîjan :

- di aliyê ilmî de rastir e ?

- di nivîsandîne de pratîktir e ?

û çima ?

Divê bersîvên vana bân dayin ku meriv bikaribe bigihîje sentezeke bijûndar (sihî).

Ji vê nivîsarê mebesta min, di rastnivîsîne de gelşeke piçûk berpêş kirin û di dawiyê de, di navbera zmanzanan de, vekirina vê mînaqêşeyê ye.

R. BARNAS

(1) *Emir Djeladet Bedir Khan et Roger Lescot, Grammaire Kurde (Dialecte kurmandji), Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien MAISONNEUVE, 11, rue Saint-Sulpice, Paris 6e. 1970.*

(2) *Kamuran Bedir Khan, Langue Kurde, Tome I et II, Éléments de Grammaire extraits des cours donnés à l'École Nationale des Langues Orientales Vivantes, Paris 1953.*

(3) *Osman Sebrî, Ziman di Jîna Miletan de, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 22-24.*

(4) *Dr. N. Zaza, Şerê Mêşa, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 62-64.*

Belge

DESTNIVÎSAREKE NAZIM HIKMET LI SER KURDAN

Nazım Hikmet mezintirîn helbestvanê tirkê sedsala XX a tê nasîn. Helbestên wî ta îro, di bêtirî çil zimanên cihanê de çap bûne.

Nazım li ser evîne, li ser dostaniyê, li ser hesreta welêt, li ser azadiyê û gelek jî li ser şoreşê û rizgariya mirovan nivîsiye. Wî ne tenê xwezî û şerên gelê xwe, wisa jî yên Asya navîn, Awrûpa, Afrîka, yê Hindistan, Çîn, Kuba, Endonezya, hwd ... stiriye. Heta li ser azadîxwazên Tanganîka jî helbestan gotiye, lê di nivîsarên wî yê çapkirî de li ser cîranên wî yê kurd, ên ku di salên 1920-1930 li Tirkîyê, dû re li Iran û Iraqê ji bo azadiya xwe şer dikirin, tiştê ne nivîsiye. Rejîma tirk a ku wî 17 sal di zindanan de hişt, mecbûrê sirgûnê kir, bi milyonan Kurdan jî di bin nîrê zordestiyê de dipêçiqand, bi sed hezaran di wan qir kir, lê ji azadîxwazên tirk kes, bi eşkere, piştîvaniya gelê kurd ne kir, deng dernexist. Tu kes, heta Nazım jî.

Destnivîsara ku em di kovara xwe de çap dikin, ditinên helbestvanê navdar li ser Kurdan diyar dike û loma ji me re girîng xuya kir. Ew li ser heşt pelikên 13,5x21 sm hatiye nivîsîn û di nav arşîvên Mîr Kamuran Bedîrxan de, ku niha li Enstîtuyê ne, derketiye. Li ser pelikan tu tarîx ne hatiye danîn, lê ew di nav dosyake mezin a belgên din de bûn û li ser dosyê bi xwe, û li ser piraniya belgên wê, tarîxa 1961 hatiye nivîsîn. Ihtimaleke mezin e ku ev destnivîsar jî di sala 1961 de hatibe nivîsîn û parçeyek ji nama Nazım Hikmet ji K. Bedîrxan re be.

Mîrê rehmetî çend caran ji min re gotibû ku wî Nazım hê ji Stenbolê nas dikir û malbatên wan nasikên hev bûn, ku heta mirina Nazım (3-6-1963) wan jî hev re name dinivîsîn. Di salên 1950-1960 de, Mîr serokê Mijûlgeha Kurdî ya Parîsê û wisa jî mamosteyê zimanê kurdî li Zanîngeha Parîsê bû.

Kendal

Kökleri yüzyılların derinliklerine dalan ve tarihle, Kültürüyle Kürt milletinin önemli bir süğünlüğü Anadolu'nun bir parçasında yaşar. Anadolu'nun öbür parçalarında yaşayan Türk milletini Kürt milleti Kardeşi sayar. Her iki millet, bütün imparatorluklar gibi; halkların zindanı olan Osmanlı imparatorluğunda, Türk ve Kürt derebeylerinin, Osmanlı imparatorluk idaresinin ağır zincirlerine vurulmuşlardır. Osmanlı imparatorluğuna yıkıldıktan sonra ise her iki millet emperyalime karşı tek

bir cephe kurup çıkmışlardır. Anadolu milli kurtuluş hareketi yalnız Türkler için değil Kürtler için de tarihlerinin en şerefli sayfalarından biridir. Odörüs yıllarının, sonradan Türk idarecilerince yasak edilen en unutulmaz türkülerinden biri: "Vurun Kürt uşağı namus günüdür!" diye başlar.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulupundan sonra, Türk idarecileri ve egemen sınıfları, Kürt halkının tanıdığı vaadettikleri millet

Piraniyeke girîng a neteweyê kurd, ê xwedî dîrok û çandekê ku qirnên wan digihên kurahiyên sedsalan , di parçekê Anadoluyê de dijî. Neteweyê kurd, neteweyê tirkê ku di parçeyên dinên Anadoluyê de dijî (ji xwe re) * bra dihesibîne. Her du netewe, di împaratoriya Osmanî de, ku wekî hemû împaratoriyan zîndana gelan bû, li zîncîrên giranên derebegên Tirk û Kurd û yê îdara împaratoriya Osmanî hatine xistin. Piştî hilweşandina împaratoriya Osmanî jî her du netewe yek cepheyek danîne, li dijî emperyalîzmê şer kirine. Tevgera rizgariya neteweyî ya Anadoluyê ne tenê ji bo Tirkan, lê ji bo Kurdan jî yek bi şereftirîn rûpelê dîroka wan e. Yek ji stranên ku qet nayê ji bîr kirin ên wan salên şer wisa dest pê dikir : « *Vurun kürt uşığı namus günüdür* » (lêdin lawê kurd, roja namûsê ye), paşê karbidestên tirk wê qedexa kirin.

* *Gotinên di nav heyvokê (parantêzê de) di eslê nivîsarê de nîn in, ji bo edîlandina wergerandinê hatine danîn.*

ve insan haklarını tanımadı, halkı
ise Kürt milletin millet olarak var-
lığına ~~ve~~ bile inkara kadar götürdü.
Bu devir, Türk idarecilerinin ve
egemen sınıflarının emperyalizim-
le uzlaşmaya başlaması devridir.
Bu inkarla bu uzlaşmanın
aynı ~~devirde~~ devirde baş gös-
termesi sadece bir rastlama
değildir. Bugün Türkiye Cumhu-
riyetini Onto ve Yukarı doğuda emper-
yalizmin kalelerinden biri haline geti-

ren Türk politikacılara Kürt milleti⁴
nin milli varlığına inkâr da ısrar
ediyor ve Türkiye Cumhuriyeti sınırla-
ları içinde öteki azınlıklara tanıdı-
ğı hakları bile Kürt milletine tanı-
~~mayor~~ mayor.

Türk ve Kürt halklarının Türkiye
Cumhuriyetinin sınırları içinde
dış ve iç politikada aynı emellere
hasret sekmeleri bugünkü Türk
idarecilerini koalektüyor. Her iki
millet ~~ve~~ kardeş milli kültürlerini,
milli ekonomilerini geliştirmek,

Piştî damezrandina Komara Tirkiyê, karbidest û hawirên serdestên Tirk mafên neteweyî û mirovîyên ku ji gelê kurd re wad kiribûn nenasîn. Biserde, ewan pirsê heta înkarkirina hebûna neteweyê kurd wekî neteweyek jî (pêşve) birin. Ev dem, dema ku karbidest û sinifên serdestên tirk dest bi emperyalîzmê re lihevkerinê dikin e. Tesadîf nîne ku înkâr û lihevkerin di eynî demê de diyar dibin. Îro siyasetharên Tirkên ku Komara Tirkiyê xistine rewşa yek ji kelên emperyalîzmê di Rojhelata Navîn û Nêzîk de di înkara hebûna neteweyîya Neteweyê Kurd de îsrar dikin û mafên ku dinav tixûbên Komara Tirkiyê de ji hindikahiyên din re dînasin jî ji neteweyê Kurd re nas nakin.

topruğa, tütün araçlarına, kırıyete⁽⁵⁾
demokratik haklara kavuşmak istiyen. Türk ve Kürt halkları Türkiye Cumhuriyetinin tarafsız bir dış politika gütmelerini, emperyalizmin üssü olmaktan kurtulmasını özeliyor. Gerçek Türk yurtseverleri Kürt kardeşlerinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde milli haklarına kavuşmak için yaptığı kavgaya can ve gönülden nasıl destekliyorsa,

gerçek Kürt yurtseverleri de Türk halkının demokrasi ve milli bağımsızlık için yaptığı kavgaya öylece destekliyor

Anadoluda yaşayan Türklerle Kürtlerin arasına nifak sokmak isteyen~~en~~ genceci, sömürücü, karanlık kuvvetler, emperyalisimle el ele vererek halklarımızı daha kolayca ezmek istiyorlar. Kürt ve Türk halklarının bahtiyarlığına, insanca

Gelên Tirk û Kurd, di nav tixûbên Komara Tirkiyê de, di siyaseta derve û hindur de hesreta eynî mereman dikişînin û ev yek karbidestên Tirkên îro ditirsîne. Her du netewe dixwazin çandên xwe yên neteweyîyên bra, aboriyên xwe yên neteweyî bigeşînin, bigihên erdê, haletên erdçinîyê (ziraetê), azadî û mafên xwe yên demokratîk. Gelên Tirk û Kurd bêrî dikin ku Komara Tirkiyê siyaseteke derveya bêalî bimeşîne, ji binketiya emperyalîzmê bifilîte. Çawa welatparêzên Tirkên rastî piştîvaniya şerê ku brayên wan ên Kurd dikin ji bo gihandina mafên xwe yên neteweyî di nav tixûbên Komara Tirkiyê de, welatparêzên Kurdên rastî ji piştî şerê gelê Tirk ji bo demokrasi û serxwebûna neteweyî digirin.

Yasamaya varmak için derebeylerine,
Kara kuvvetlere şehir ve köy aya-
larına, gericilere, rakıplara, millet-
lerin varlıklarına ve millî hak-
larına inkâr edenlere, halklara
bir birine düşüp sertlerinden
rahatça geçinenlere, emperyalis-
min usaklarına karşı yürüttü-
kleri yeni millî kurtuluş sava-
şının zaferi kurt ve Türk halk-
larının elbiliğiyle kazanılır.

ancak böyle bir elbiliğiyle
kardes iki millet hürriyete,
millî ve insan haklarına
kavuşabilir

Nazım Hikmet

Hêzên paşverû, kedxur û tarîyên ku dixwazin berberî têxin navbera Tirk û Kurd ên ku li Anadoluyê dijîn, dixwazin destên xwe bidin yên emperyalîzmê, gelên me hêsanîtir biperçiqînin. Serketina şerê rizgariya neteweyîyê nû ku gelên Kurd û Tirk ji bo bextewariyê û jiyaneke mirovî li dijî derebegan, hêzên reş, axayên bajar û gundan, paşverûyan, nijadperestan, înkarkiroxên hebûn û mafên neteweyîyên neteweyan, (li dijî) yên ku gelan berî hev didin, li ser piştê wan bi hêsanî ebûra xwe dikin, (li dijî) xulamên emperyalîzmê dimeşînin, bi tevkariya gelên Kurd û Tirk bi serkeve.

Tenê bi tevkariyeke wilo her du neteweyên bra ewê dikaribin bigihên azadiyê û mafên xwe yên neteweyî û mirovî.

Nazım Hikmet

KITÊBXANA ENSTÎTUYÊ

Kitêbxana Enstîtuyê dixwaze bibe hîmê Kitêbxana Neteweyîya Kurdistanê. Tê de niha bi 25 zimanan qasî 2400 cild kitêb hene. Hin ji van kitêban gelek kevn in, di sedsalên 18 û 19 de çap bûne. Hin destnivîs jî hene.

Ji kovarên kevn, civanbendên (kolleksiyonên) Hawar, Ronahî, Roja Nû, Stêr û Kurdistan (Iran) temam bûne, ên kovarên din tén berhev kirin.

Di vê navê de Enstîtu, belgeyên arşîvên dîplomatîk, film, wêne û diapozîtîf, kaset û sêlikên kurdî jî dicivîne. Ta îro dora 1800 diapozîtîf, 20 film û qasî 75 saet mûsîqîya kurdî hatine civandin.

Bê gûman, ev hê destpêk e ; karê şeş mehan e. Divê ku em afirandinên li ser ziman, dîrok û çanda xwe bêwestiyan berhev kin, dîroka gelê xwe, dewlemendiyên çanda xwe diyar kin, binasin û bi dinyayê bidin nasîn. Civandina arşîvên me yên neteweyî, dewlemendkirina kitêbxana me ya neteweyî karê her welatparêzî kurd, her Kurdekî bixîret e.

Li kitêb, kovar, film, wêne, kaset û belgeyên li ser Kurdan bigerin ; we bi çî zimanî çî peyda kir ji kitêbxana Enstîtuyê re bişînin. Çavên xwe li dengbêj û çîrokbêjan, xasme li yên pîr, bigerînin. Stran û çîrokên wan bigrin kasetan û ji me re verêkin. Bila, bi mirina wan, keriyek ji folklorê gelê me winda me be, ji bîran neçe.

PARASTINA ÇANDA KURDÎ, KARÊ ME HEMÛYAN E.

Çîrok

BARKEŞÊN PIÇÛK

Ferzend bi lez perçak nan ji teştê derxist, derket û bazda. Deh deqîqe mabû, ku trêna bihata. Ger ku ew negihaşt ser trêne, wê rojê tu tişt bi dest nediket. Gava ku gihast ber pîrê dengê zûrîna trêne hat. Ferzend zû zû daqûl bû, solên xwe ji pê kir, xiste destên xwe û hîn xurtir bazda. Gava ku ji pîrê derbas bû, di xwêdanê de mabû. Lê nesekîni, tenê bi piyê qutikê xwe xwêdana ser çavê xwe paqij kir û reva xwe domand.

Gava ku trêna gihîste istasyonê hîn ew negihîstibû ber çayxana Beko. Çayxana Beko, bi sê-çar sed metreyî dûrî istasyona trêne bû. Ferzend hîn bêtir gavên xwe ramedan. Êdî gihast ser şîva trêne û xwe di ser şivê de avêt aliyê din. Gava xwe hol kir lingê wî ê rastê bi hesin ve aliqî û kete xwarê. Solên wî ji destên wî pekiyan. Hema zû rabû ser xwe, rahişt solên xwe û xwest dîsan bazde. Lê mixabin, nikarîbû bazda. Gîzoka wî a rastê bi derbekê re werimî bû weke hêkekê. Lê xwe da ser lingê çepê û bi lez kuliya. Gava ku gihast ber trêne, rêwî hemû peya bûbûn û her du-sê zarok li ber çente û kîsên hinekan sekinî bûn.

Ferzend nihêrî, ku peyak du çentên mezin li ber e û cigara xwe dikşîne. Hema zû zû ber bi wî çû û jê pirsî :

- Apo, barkêş ji te re lazim e ?

Mêrik bi milê wî girt, dehf da û got:

- Yaho em ji derdên we mirin ! Kîjan tê û dibêje, « Apo barkêş ji te re lazim e ? » Ma ka kî ji we kane rahêje van çentan lawo ? Her yek zêdeyî çil kilowan e !

Ferzend dîsan lê vejeriya :

- Apo, heta bi pêncî kilowan jî ez kanim* hilgirim. Ma mala te li ku ye ?

Mêrik du gav ber bi wî de avêt û got :

- Kuro here bi riya xwe de ! Tu barkêş markêş ji min re ne lazim e lawo, ez li bendî taxsiyê me !

Ferzend serê xwe xist ber xwe, neynûka xwe xist devê xwe û bi riya xwe de çû. Îbram ji paş de ban wî kir :

- Ferzend li paş xwe nihêrî. Gava dît ku Îbram e, kêfa wî hat û li bendî wî sekinî.

Îbram gihîşt nik wî, destê xwe ê rastê avêt ser milê wî û bi destê çepê pelê pêncî lire di ruyê xwe da û got :

- Min îro ev kar kir. Ma ne baş e, Ferzend ?

Ferzend lêva xwe daliqand, serê xwe ber bi jêr ve hejand û got :

- Iiii ... Baş e.

- Ka te çiqas kar kiriye ?

- Min îro tu tişt kar nekir. Ez bi diya xwe re çûbûm ser doktor.

Îbram milê wî kişand û got:

- Wer em herin bal deriyê binxetê. Îro dê pîr kes ji binxetê bîn, emê riya xwe bibînin.

- Na lawo, şofêrê taxsiyan nahêlin, ku em li wir barkêşiyê bikin.

- No no, em îro kanin herin wir. Ez şofêrekî nas dikim, dê bihêle em li wir barkêşiyê bikin.

Her du ber bi deriyê binxetê ve meşîyan. Ji xwe her roj her du bi hev re bûn. Gava ku yekî ji wan tu kar nekira, ê din tiştê ku kar dikir hinek jê dida hevalê xwe. Bi deyn didan hev du, lê dîsan jî baş bû. Her du jî pê kêfxweş dibûn.

Îro kêfa Îbram li cih bû. Şansê wî jî ê her roj bêtir bû. Heta bi nivro pêncî lire kar kiri bû. Rojên din tu caran evqas pere bi dest

* Piraniya kurdan dibêjin ez karim

wî nediket. Pir pir, sî an çil lîre bi dest diket. Ew jî heta bi êvarî kar dikir.

Îbram û Ferzend di emrê hev de bûn. Emrê wan donzdeh an sêzdeh bû. Lê Ferzend ji Îbram meztir xuya dikir. Bi qamê jî jê dirêjtir bû. Lê Îbram ji wî xurtir û bihêztir bû. Barên ku wî hildigirt Ferzend nikanî bû hilgirta. Ne tenê Ferzend, zarokên din kesî nikanî bûn ... Ji ber vê yekê hatibû nas kirin. Ew bi xwe jî pir jîr bû. Kanîbû xwe zû têxista çavên mirovan. Ji xwe nava wî û leşkerên ber deriyê Sûrî pir xweş bû. Ji ber ku li Istanbûl mabû jî, tirkîya wî pir xweş û baş bû. Gava ku bi tirkî dipeyivî, mirov digot, qey Istanbûlî ye. Lê îro ji her roj jîrtir xuya dikir. Herdem wisa bû. Gava ku şansê wî radibû bêtir jîr dibû. Girêdana wî a îro ji a her roj xweştir bû. Şalwarê xwe ê qutik, ê ku apê wî jê re ji Istanbûl şandibû, li xwe kiribû û şewqa xwe a leşkeran jî dabû serê xwe. Mirov ji girêdana wî jî zanibû, ku zîrek e.

Gava ku di ber devê firnê de derbas bûn, Ferzend jê pirsî :

- Îbram saet çî ye ?

Îbram henek pê kir :

- Saet hesin e.

- Na lo, de rast bêje, saet çiqas e ?

Îbram têgihîşt, ku kêfa Ferzend ne lê ye. Nexwest ku zêde henekan bike, li saetê nihêrî û got :

- Saet yek û nîv e.

Ferzend wa bê kêf serê xwe ber bi xwe ve hejand.

Îbram xwe avêt pêşîya wî û jê pirsî :

- Ferzend, tu ne birçî yî ?

Ferzend bersiv neda. Di mana nabûnê de serê xwe hejand.

Îbram bi destê wî girt, ber bi firnê ve kişand û got :

- Bi şeref tu niha birçî yî. Hadê em herin ji xwe re nanekî germ bikirin.

Her du ketin hundir firnê. Ji xwe re nanekî germ kirin û derketin. Dû re Îbram ji Ferzend pirsî :

- Dilê te diçe çî ? Em ji xwe re çî bikirin ?

Ferzend milê xwe hejand û got :

- Nizanim. Ma dilê te dihare çî ?

- Dilê min diçe xiyar û firingîyan. Em kanin ji xwe re hinek penîr jî bikirin.

Ferzend bi kêf serê xwe hejand û got :

- Baş e.

Herdu bi hev re çûn sûka meywe (fêkî). Ji xwe re hin xiyar, firingî û penîr kirin û çûn nav bexçekî bin siya darekê rûniştin û bi kêf û lenek xwarina xwe xwarin.

Di ser xwarinê de ji nişkê ve Îbram got :

- Ferzend, tu zanî me çî ji bîr kiriye ?

Ferzend serê xwe vir û wê de hejand û got :

- No !

- Me gazoz ji bîr kiriye.

- Eeee ... Em ê çî bikin ji gazozan.

- Çi lo. Welleh vê dinya germê, gazozên cemidî dê mirov rihet bike. Tu bi a min bikî ez ê herim du gazozên cemidî bikirim û bêm.

Ferzend milê xwe hejand û got :

- Tu zanî, ku te bivê here.

Îbram parîkî mezin ji nên kir, rahişt xiyarekî biçûk, rabû ser xwe û got :

- Tu hêdî hêdî bixwe, ez ê niha bêm. Û ber bi dikana helî nêzik ve lezand.

Gava ku vegeriya, berî ku bigihêje bal Ferzend bi deh-panzdeh gavan çentekekî pîrekan ê biçûk dît. Mezînbûna çente bi qasî destekî hebû. Çente bi morîkan neqîşandî û hin nivîsên erebî lê hebû. Îbram ji nivîsa erebî fêhm nekir. Behecî, çente di nav destê xwe de guvaşt û got : «Ez di şansê xwe nim. Ez tim li çentên vala rast tîm» . Kirî çente biavêta. Lê dîsa neavêt. Her du gazoz xiste destê rastê, çente xiste destê çepê û çû bin siya darê nik Ferzend.

Gava ku Ferzend çav li çente ket, destê xwe dirêj kirê û jê xwast :

- Îbram, ew çî çente ye ? Tu wî çente-kî nade min lo ? Welleh çentekekî wisa ji

diya min re pir lazim e.

Îbram çente neda Ferzend û rûnişt. Dû re devê gazozekê da ser pîjê darê, bi destê çepê pê girt û bi destê rastê heta ku jê hat li qapaxê xist. Qapax bi derbekê re firiya û hinek ji gazozê rijîya erdê. Ew gazoz dirêjî Ferzend kir. Dû re gazozê din jî eyn bi wî babetî devê wê danî ser pîjê darê û bi hêz destê xwe lê xist. Lê devê gazozê venebû. Dû re devê gazozê xiste nav diranê xwe û bi diranan lê xebitî. Heta ku jê hat diranên xwe lê şidand. Bi vebûna qapaxê re du diranên wî rabûn û devê wî bi derbekê re tije xwîn bû. Gava ku çav li xwînê ket, tirsîya. Wisa janê da dilê wî, ku bê hemdî wî hêsir ji çavên wî hatin.

Ferzend ji wî bêtir tirsîya. Hema zû destmala xwe ji bêrika xwe derxist û xwîna devê wî paqij kir. Lê, xwîn nedisekinî. Her ku tif dikir kulmek xwîn ji devê wî dihat. Zû zû rabûn ser xwe û berên xwe dane nexweşxanê.

Dinya germ bû. Di wê dinya germê de dîsa sûk tije mirov bûn. Piraniya wan mirovan ji gundan hati bûn. Ev nêzîka sê saetên pîrekeke gundî bû, ku li nav bajêr, li lawikê ku dadabû çentê wê digeriya. Wê çentê xwe nas dikir. Mêrê wê jê re di girtîgehê de bi morikan çêkiribû. Wê ew çente li ku bidîta dê nas bikira.

Îbram destê wî ê rastê li ber devê wî bû, çentekê ku li erdê dîtibû di destê din de bû û ber bi nexweşxanê ve dilezand. Carna jê Ferzend bi gavekê du gavan li dû wî dima. Dest û kincên herduwan di xwînê de mabûn. Yê ku li wan rast dihatin, bi şaşmayî li wan dinihêrîn. Heta bi bist-sî gavan jî dîsan li paş xwe dizivîrîn û li wan dinihêrîn. Berî ku bigihêjin nexweşxanê, di nav qerebalixê de pîrekekê kir qîrîn, xwe avêt çentekê di destê Îbram de û got :

- A va ye ... a va ye çentê min. A va ye bêjiyê ku çentê min ji destê min revand !

Hema polîsekî xwe di nav qerebalixê de rakir, hişk bi milê Îbram girt û bi hêrs jê re got :

- Bide peşîya min em herin polîsxañê, bêji !

Ferzend xwe avêt destên polis û got :

- Lêwîk berde. Wî tu çente ji destê kesî nerevandiye. Ez şehad im. Wî çente wisa vala li erdê dîtiye.

Polis li wî zivîrî û hişk bi milê wî jî girt :

- Hun şîrîk in, ha ! Tu jî bide peşîya min, bêjiyê heram !

Polis hişk bi milê herduwan girt û ber bi polîsxañê meşîyan. Li polîsxañê komsêr ew pîrek û Îbram anîne rû hevdu û ji pîrekê pîrsî :

- Tu bi cih zanî, ku yê çentê te ji destê te revandiye ev e ?

Pîrekê zîq li Îbram nihêrî. Gava ku çav li xwîna ser çavên wî û kincê wî ket, şaş ma. Lê dê çi bigota ? Çente çentê wê bû û çentê xwe baş nas dikir. Lê baş nedihat bira wê, lawikê ku çentê wê revandibû çawa bû û kincên wî çi şîkil bû.

Jinikê wisan qederekî li Îbram nihêrî û bédeng ma. Îbram stûyê xwe xwar kiri bû û carê xwîna ku ji dev dihat bi piştê destê xwe paqij dikir.

Komsêr îcar bi ser jinikê de qîriya :

- Yê ku çentê te ji destê te revandiye ev e ?

Jinikê bi cih nizanî bû. Lê gava ku komsêr bi ser de qîriya, got :

- Erê, ev e !

Îcar komsêr rabû ser xwe, destên xwe dane paş qûna xwe û du caran di hundir de çû û hat. Paşê ber bi zarokan çû, bi guhên wan girt, serê wan li hev xist û got :

- Hun in, ha ! ... Ji bo çi hun diziyê dikin ? Ji bo çi hun diziyê dikin ker lawê keran ?

Îbram piştî ku xwîna devê xwe paqij kir got :

- Em ne diz in. Me tu caran jî dizî

nekiriye. Ev çentê han me wisa vala li erdê dît. Me berde, ez herim nexweşxanê !

Komsêr dîsan serê wan li hev xist. Dû re bang du polîsan kir û herdu zarok avêtin nezaretxanê.

Gepa Îbram werimî bû, bûbû wek nepoxekê. Wer ku janê dida dilê wî nikanî bû di cihê xwe de rawestiya. Digiriya. Lê giriyê wî tim di qirikê de dima. Giriyê wî ne ji tirsan an ji ber jana diranên wî bû. Giriyê wî ji behcan bû.

Ferzend jî digiriya. Wisan aciz dibû, ku wextî biteqiya. Her du jî di jîna xwe de neketi bûn tu nezaretxanan an tu girtîgehan. Mîrata nezaretxanê çiqas bi wan zor dihat. Dîbû ku jî zorbûna nezaretxanê ji bê sûcbûna wan bû.

Piştî ku Ferzend du caran di hundir de çû û hat, paşê keserek kûr berda û ji Îbram pirsî :

- Ibram, ka tu devê xwe veke ez lê binihêrim.

Îbram bi zorê lêvê xwe ji ser hev hilanîn û devê xwe vekir.

Diranên wî ji kok de rabû bûn. Goştê şûna herdu diranan wek du kurmukan bi asmanê devê wî ve daliqyabûn. Xwîna ku jê dihat, sore-reş û tîr bû.

Ferzend çavên xwe girt û serê xwe hejand. Dû re hêdfîka di guhê wî de kir pistînî :

- Ez tiştêkî bêjim tuê bi a min bikî, Îbram !

Îbram di miqamê «erê» de serê xwe ber bi xwe ve hejand.

- Ka çiqas pere bi te re heye ?

Îbram bi her du destan li bêrikên xwe geriya, perên ku pê re hebûn derxist û hejmart :

- Çil û yek û nîv.

Dû re Ferzend jî perên xwe derxist, piştî ku hejmart, ji Îbram pirsî :

- Tu zanî em ê çi bikin ? Tevlî perên min pêncî û şeş lîre çêdibin. Emê bêjin, ku me çente li erdê dît û perên ku tê de bûn,

hew ev bûn. Dibe ku ew jinik jî qebûl bike. An na em nayên berdan. Ku em çend saetên din jî di vir de bimînin, dê êşa diranên te hîn zêdetir bibe û dê dilê te ji ber biêşe.

Îbram li ser tûtikan rûnişt. Serê xwe xist nav çokên xwe û qederekî hizirî (fikirî). Dû re rabû ser xwe, du-sê caran di hundirê nezaretxanê de çû û hat, paşê li Ferzend zîvirî, serê xwe kil kir û got :

- No, çê nabe. Ku em bêjin me çente ji destê wê revandiye em nayên berdan. Dibe ku me bavêjin girtîgehan jî.

Ferzend dîsa wa bi nermî jê re got :

- Em bêjin nebêjin, em girtî ne . Jinik çentê xwe nas dike. Lê ku em bêjin, me çente li erdê dît û perên ku tê de hebûn hew ev in. Wê çaxê dibe ku em bêne berdan. Hingî dibe ku jinik jî bi ûcdan be û bêje, min çentê xwe winda kiriye. Ma te nedît, gava ku komsêr jinik anî rû te, bê çawa dihizirî û bi dilşewatî li te dinihêrî.

Îbram bi dengêkî ne zelal got :

- Baş e, em wisa bikin.

Pir tê de neçû, polîsekî dirêj û bi navpî, darek di dest de, deriyê nezaretxanê vekir û kete hundir.

Her du zarok li quncikî nezaretxanê li ser çimento rûniştî bûn. Gava ku polîs kete hundir, her du ji cihê xwe rabûn û stûyê xwe xwar kirin. Polîs ber bi wan çû, bi guhên wan girt û serên wan li hev xist. Dû re bi dengêkî gur got :

- Destên xwe vekin !

Zarok di cihê xwe de sar man, ji tirsan çokên wan lerizîn.

Polîs her yekî darek li çokên wan xist û bi ser wan de qîriya :

- Mîn ji we re got, «destên xwe vekin».

Ji ber ku Ferzend li aliyê polîs bû, pêşî wî destê xwe vekir. Polîs heta ku jê hat darê xwe bilind kir û xwest li destên Ferzend xe. Lê Ferzend destên xwe revand, darê polîs li erdê ket. Îcar polîs hêrs bû. Sê-çar dar li ser hev li piştî Ferzend xist.

Ferzend kete xwarê û çend dilop hêsir ji çaven wî hat. Polîs daqûl bû, bi milê wî girt, rakir ser lingan û dîsan jê re got :

- Destên xwe veke ... Ger ku tu îcar destên xwe birevîni, ezê te bikujim.

Ferzend her du destên xwe dane serhev û ber bi polîs ve dirêj kir.

Polîs dîsan heta ku jê hat darê xwe bilind kir û li destên Ferzend xist. Pênc-şêş dar wisan li ser hevdu li destên wî xist. Destên wî bi yek derbê re reş û şîn bû û werimî.

Polîs dû re vegeriya ser Îbram û got :

- Tu jî destên xwe veke !

Îbram giriya. Ji tirsan, êşa diranên xwe jî bîr kiri bû. Gepa wî wisa werimî bû, ku mirov digot, qey parîk nanê mezin di dev de ye. Îbram destên xwe venekir û paş de vekişya. Polîs bi hêz bi milê wî girt û ber bi xwe kişand :

- Ez ji te re dibêjim, destên xwe veke, bêjî !

- Çima ezê destên xwe vekim ? Tu gunê me tune ye. Min çente vala li erdê dît.

Polîs dîsan bi ser de qîriya :

- Ez ji te re dibêjim, destên xwe veke !

Îbram zanî bû, ku destê xwe veneke dê çend dar zêde lêkevê. Wa bi tirs her du destên xwe dane ser hev û ber bi polîs ve dirêj kir. Polîs bi hêz du dar lê xist. Darê sisiyan Îbram destên xwe kişand û kire qîrîn. Dengê wî di polîsyanê de olan da. Bi qîrîna wî ve, jinika xwedîya çente ber bi nezaretxanê ve reviya. Lê ji tirsan dîsa paş de vegeriya.

Dû re polîs bi milê herduwan girt û bire oda komsêr.

Komsêr bang jinikê jî kir. Jinikê her du destên xwe dane ser hev û kete hundirê oda komsêr. Îbram wisa li bin çavan li jinikê dinihêrî, ku xwîna wê têketa dest wî de vexwara.

Komsêr bi dengê gur ji jinikê pirsî :

- Ev zarok dibêjin, ku hew pêncî û şêş lîre di çente de hebû û dibêjin, ku me çente li erdê dîtiye. Tu çi dibêjî ? Tiştên ku ew dibêjin rast in ?

Jinik hebki hizirî. Ew lawikê ku çentê wê ji destê wê revandibû anî ber çavên xwe. Di dilê xwe de got, «Lawik jî di emrê van zarokna de bû. Lê ez çi gunê wan têxim stûyê xwe, min ruyê lêwik ne dît. Ez nizanim, ku bê lawik di çi şiklî de bû û kincên wî çawa bûn.

Dû re ziq li Îbram û Ferzend nihêrî. Her du zarokan destên xwe dabûne ser hevdu û stûyê xwe xwar kiri bûn. Destên her duwan jî reş û şîn bûbû û werimî bû. Xwîna ku ji devê Îbram hatibû, li ser ruyê wî hişk bûbû. Gava ku jinikê herdu zarok di wê rewşê de dît, weke agir têkeve dilê wê. Wisan dilê wê bi zarokan şewitî. Dû re berê xwe bi komsêr vekir û got :

- Baş nayê bîra min. Nizanim ku min çente ji xwe de xistiye, an hinekan ji min dizîye. Lê ez wa zanim, ku min ji xwe de xistiye. Ji ber ku bêrika min bi qul e. Heye tune ye ji bêrika min de ketiye.

Gava ku Îbram û Ferzend hatin berdan, bi destên hev girtin û rast berê xwe dane nexweşxanê.

Firat CEWERÎ

1982

Hesenê Xelîl li ber siya danê êvarê qilûzka rûniştî bû, piştta xwe da bû dîwêr. Şewqa wî li serî, lê li aliyê çepê xwar kirî bû, bi destê xwe î rastê serê xwe dixurand. Ne ku serê wî dixuriya an gîrê wî rabû bû, kurmê wî ev bû ; gava li tişteki bifikiya bi tiliya xwe ya gustîrke ya rastê şewqa xwe li aliyê çepê yek alî dikir û bi wê tiliyê serê xwe dixurand.

Aytanê ji dermalê derket, bi lotik û çindika ber bi deriyê hewşê ve da tirada. Ji nişka ve gazî kir :

- Bavo ! Ho bavo ! A ...po, a ...po, a ...po, apê min !

Dengê Eliyê Xelîl ji dûrî ve hat :

- Tu sebra apo yî, tu qama apo yî, tu çira apo yî, tu berxika apo yî ...

Eliyê Xelîl bi destê Aytanê girti bû û dihat. Selav li birayê xwe kir. Hesen bi selav vegirtinê re xwe lipijand, xwedê negiravî ku rabe ser xwe, lê hat bîra wî ku kekê wî ye, tevgera xwe xerab nekir. Lê got :

- Aytê ! Madem ji apê xwe wisa pir hez dikî, de here jê re kursîkî bîne.

Dû re li Elî zivirî, gotê :

- Erd hênik e, tu li erdê rûnanêy ?

Elî li erdê çolemêrgî rûnişt , pala xwe da dîwêr.

Qasekî vir de, wir de ji alûbalê dinya gewrik axifîn. Di vê navê de Perîşanê hat pîrsa tiyê xwe kir, qasekî li ba wan rûnişt û dû re rabû çû.

Elî gote birayê xwe :

- De wele êvar e, destê min ji te nabe, bi destûra te be ezê rabim.

- Tu zanî.

- Heta ez bigihîjim malê, melê êvarê wê bixweyîne.

- Lê ! lê ! ancax.

Elî bi qilqilandin belegoşka xwe xurand û li Hesen zivirî :

- Bira ! Wele em ji ber destê mişkan di helakê de çûn. Me dafikê danî ber wan nebû.

Min dermanê wan kirî anî nebû. Îca min bihîst ku tējika pisîka wa heye û ji we zêde ye. We tējika pisîka xwe bida me, hunê çiqas pê xwedanxêr bibûna.

- Tējika pisîka çi ?

- Tējika pisîka we... Tējika pisîka we... lo !

- Niha tu ji bo tējika pisîka ew qas rê hatî ?

- Wele Xwedê gotiye qûlo rast : min got hem ezê werim pîrsa we bikim ; hem bi we, wê bîhna min derê û di vê navê de ezê ji we tējika pisîkê bixwazim. Ku we da mala we ava, ku we neda dîsa jî mala we ava.

- De xwezîla keko te ez kuştî bûma ji vî halî çêtir bû. De mala min di oxira te de ye ; dixwazî niha agir berdê. Dixwazî Osmên tayê bitenê serjêke, ku ez bêjim çima te wisa kir ; ne eferim ji min re. Canê min, rihê min, zarûkên min gişt di oxira te de ne . Lê belê ez hêvî dikim tu daxwaziya pisîkê û tējika pisîkê li me nekî.

- Malneşewityo serî binî tējika pisîkê ye ho !

- Ne tu nizanî ku ev pisîk û tējika wê di dilê me de çiwaz şîrîn in ? Ma te got qey bera pisîk in ? Na wele... Sebra me ne.

Eliyê Xelîl bala xwe dayê çî bêje, tewş e. Tirsiya ku paşî wê bibe cîrnexweşî, awîrekî bi keser da Hesenê birayê xwe î ji dê û bavê û gotê :

- Hey ... hey felekê ! Xatirê merivatiyê bi qasî rûmeta tējika pisikekê jî nemaye. Haho ! haho ! Merivatî tu bi kuderê ve çûy ?

Cemaeta îşayê belav bû bû. Mele Cemîl û Hesênê Xelîl li paşiya giştan ma bûn. Mele Cemîl melê mizgeftê bû, Hesênê Xelîl jî ehlî sunet û cemaet bû. Hesênê Xelîl ji Mele Cemîl pirsî :

- Seyda wî karê xwe çawa kir, bi hev xist bi hev nexist ?

Mele Cemîl bi keser bersiv dayê :

- Na wele Heseno. Ka kî bîst hezar dide meriv.

- Te ji Şêx Sedredîn nexwest ?

- Min ji Şêx Sedredîn jî xwest, min ji Hecî Tahir jî xwest, bereday bû.

- Mele Cemîl ! ji min tirê malbata we gişt di ber benê mala wan de bûn. Hûn dostê hev î kevn bûn jî, divê hewcedariya te biqedanda.

Mele Cemîl serê xwe pêl kir, kulên wî ji nû ve axibî bûn. Tu bersiveke nedayê.

Hesênê Xelîl dîsa, lê, pirseke dinê pirsî :

- Ji min tirê kirîvatîke di nav bera we û mala Hecî Tahir de hebû. Divê wî biqedanda.

- ...

- Lê niha wê çawa be ? Ji bo bîst hezarî ew masûm wê di hebsê de bimîne ?

Mele Celîl axîn rahişt û bi keser got :

- Ka merivatî maye ? Ka însaniyetî ? Ka îslamiyetî ? Ka wijdan û rehim û şefaquet ?

Ka merivatî ka Heseno ?

Hesênê Xelîl di nav destên xwe de tesbîha xwe î selewatan miz da û givaşt, di ber xwe de got :

- Belê wele ne merivatî maye, ne rehim û şefaquet. Kes êdî karê kesî naqedîne. Lê, me digot belkî li ba we alîm û şêx û hecacan mabe.

Mele Cemîl rabû ser xwe ; lembeyên mizgeftê vemart, ji bîr ve kiri bû ku cubê xwe derxe. Li ber derî lê warqilî, lê di xwe re nedît ku bizivire. Deriyê mizgeftê bi kilîtê rada, kilîtê kir berîka xwe. Çend pê avêtin, di tariyê de reşahiya merivekî di wan de derket ; selav li wan kir. Mele selavê vegirt. Mérik got :

- Seyda Mele Cemîl ez hati bûm pey te : Sofî Sebrî miriye, xêra xwe tu bihatay te wî bişûsta.

Mele Cemîl herwekî timî got :

- Înalîlah we îne îleyhî raciûn. Kijan Sofî Sebrî ye ?

Mérik :

- Nêzêcîranê me ye. Kesî wî tu ne. Derûcîran xêra xwe lê dînihêrtin.

- Ya ? Wax mala minê ! Xwedê kesê kesan e. Xwedê bi rehim û kerema xwe şa ke.

Bîra hun sax bin. Dûrî we be îro çend roj e, ez hema wisa bêkêf im ; nikarim xwe li piya bigirim. Heke ne nexweş bûma, ezê bihatima lê çawa. Ma însaniyetî û îslamiyetî nemaye. De Xwedê xêra we mezin ke, divê ez herim malê bikevim nav nivîna.

Bi gotina xwe re jî, Mele Cemîl hêdî hêdî dinaliya. Mérik bi lavayî gotê :

- Seyda destê te radimîsim, ji êvara xwedê de tu derekî nema ku em neçûnê, me tu melekî neqefalt. Yên ku karê wan hebûn, yê ku nexweş bûn ... Vêca min tu qefaltiye, bîra xêra te be, divê tu werî.

Mele Celîl zorê da nalînê, û bi nalenal :

- Birayê bavê min, ne hewce ye tu xêra min bi bîra min bînî. Ez mele me, ne cahil

im. Ma ez nizanîm xêr çî ye, çî nîne. Ez ji te re dibêjim nexweş im. Tu wisa dikî ku êdî ji xêrê dertê. Xêra min jî diçe, ya te jî ... Ji êvara xwedê de ew qas te xêr kir û niha te gişt bi avê re berda. Tu ne gune yî, çima li xwe wisa dikî ?

Mêrik di riya xwe zivirî. Mele Cemîl û Hesenê Xelîl ber bi malê ve kudandin.

Mele Cemîl deriyê hewşê bi kilîta xwe vekir, ket hewşê. Bi çingîna çengelê derî ve perda paca oda rûniştinê yek alî vebû, jina wî di pişt camê de mêrê xwe fesiland ; rabû hat eywanê pêşiyê, bi xeyd gotê :

- Êra tu li kuderê mayî ? Ji êvara xwedê de Hecî Qasim Axa di ber sekeratê de ye, bi ser de dixweyînin ; tu jî çuyî mizgeftê. Tu bi qup keti bûyî ?

- Te çima zûtir haya min pê nexist ?

- De haydê zû ! Siûda te hebe tê zû bigihîjîyê.

Mele Cemîl zû zû cubeya xwe derxist avêt ser loda êzinga, bi şipil, bi şiplahiya xor-tekî çardeh salî li riya mala Hecî Qasim Axa havilkar bû.

Hecî Qasim Axa dewlemendekî ji dewlemendtirînên vê qesebê bû. Xwediyê heft gundan bû.

«Ewê îsqata axê çiqas be ? Nizanîm ewê wî teslîmî êvara İniyê kin nexwe nekin. Ku teslîm kirina, wê perekî hêja jê bihata. Lê ez zanim ku niha cemaeta Mele Nûrî wekî sîsyarekan li dorê hêwirîne, bergehê ji kesî re nahêlin. Bi rastî meletiyê û navê meletiyê herimandine. Meriv ew qas jî yekcar çavbirçî nabe lo ! Ê ku ew dikin êdî ne meletî ye, mirtibî ye ... hetekî ye. Avûrû ji misilmanan re nehiştine. Rizqê feqîr û fiqaran birîne. Yekî wekî min ka wê bi meaşê rût çawa îdara xwe bike. Zor e, zehmet e. Ne însaniyetî maye ne îslamiyetî ... Ne merivatî maye ... ne dostanî û xatir ...» Wisa difikirî û di serê xwe de diaxifî Mele Cemîl. Hat serê kolana mezin ya nav çarşiyê, çavên wî bi Doktor Selîm û Avûkat Cembelî ketin. Sê çar gav li pêşiya wî ve dimeşyan. Bo ku nekeve pêşiya wan, bê edebî neke, gavê xwe sist kir. Ji xwe re got : «herhal diçin qulûbê» .

Doktor Selîm hûrik hûrik digote Avûkat Cembelî : «Rast e, jinik bi derba qebza debancê miriye. Yûzbaşî Kemal bi xwe, bi qebza debançaya xwe ji paş ve li serê wê xistiye û jinik pê, di hundir de bi windakirina xweynê miriye. Xwedê zane gelek jî ez berketimê. Ev hovîtî ye, ev xwînxwarî ye. Ev ne însaniyetî ye. Lê çî heye ku jinik êdî miriye û paş ve nayê. Erê emê bêjin bira Kemal here cezayê xwe bikişîne, lê çî gunehê jina wî û herdû zarokên wî hene ? » Avûkat Cembelî gotina wî bi pîrsekî birî : «Doktor, dibêjin ku Kemal li te gef xwariye, rast e ? » Doktor silikî, bi dengêkî ne zelal bersiv da : «Nizanîm kî van tiştan ji berê xwe ve çêdike. Ne rast e ; yê ku min kir ne ji tirsê, ne jî ji gefê bû. Însaniyetî ... Ma merivatî, însaniyetî nemaye. Raporekî ye tê du xetan xêz bikî malekî difilite diçe. Tu nizanî ku gava şekl û sûretên zarûkên wî serseriyê Kemal dihatin ber çavên min, ez çawa dibûm. A însaniyetî ev e, Cembelî însaniyetî ev e». Avûkat Cembelî di ber xwe de lê zivart : «Rast e, te wezîfa xwe ya însanî kiriye. Dibêjin ku pênc - şeş zarûk ji wê jinika kuştî sêwî mane. Lê tê çî bikî, qedêr û kûçiksaniya xelkê me ev e. Bi daxwaziya du - sê devrimciyê mîna min û te naguhire. Ji xwe ne meriv in û naxwazin bibin meriv jî. Wê salê di hîlbijarê de çiqas ray dan min ...»

Mele Cemîl li xwe geriya, destê xwe avêt berîka şalwarê xwe ya aliyê rastê, tesbiha xwe derxist. Pêşiyê xwest ku wîrdan bikişîne ; çend cara sihêtiya xwe kir jî «subhanelah», «welhemdûlîlah», «welahû ekber», lê gotinê doktor ji hişê wî neçûn. Ne ji hemdê xwe digot : «însaniyetî ...», «merivatî ...», lê, belê lê venebû. Zimanê wî ji berê xwe ve digot : «însaniyetî ?», «îslamiyetî ? », «merivatî ? »

Ji paş ve dengê hate ber guhê wî ve. Bala xwe dayê, belê dengê yekî bû gazî dikirê. Zivirî dît ku Mistê Smaîl e. Ber bi hevûdu ve çûn, bi destê hevûdu re girtin, pirsê hevûdu kirin. Mele Cemîl gotê :

- Tu zanî, dibêjin Hecî Qasim Axa di merşeta Xwedê de ye, ez wê de diçim. Te di hem wezîfa însanî ye, hem wezîfa îslamî ye, hem jî dostanîke me hebû.

Mistê :

- Ê baş e, ji xwe ez jî bi wî aliyê ve diçim.

- Mistê ! Ka te daweta kurê xwe nekir ?

- Na wele. Lê bi xêr çendekî şûn de emê bikin.

- Çima ew qas bi derengî ma ?

- Mele, perê me hevûdu dernexist. Mala te û camêr ava, îro Şêx Sedredîn heştê hezarî da me, emê deynê xwe î qelen biqedînin û bûka xwe bînin.

Mele Cemîl wekî li hev deliya be :

- Dengê te nehat min, te got kî karê min qedand ?

- Şêx Sedredîn. Şêx Sedredîne Şêx Muhyedîn.

- Bi çi qewlî ?

- Li ser genim. Di gerewa çar sed olçek genim de, olçek bi du sedî.

- Çi ? Îsal ku çû olçek pênc sed û pêncî, bi şeş sedî bû.

- Ê ew perê hazir û genimê hazir e. Ev perê hazir û liserhev û genimê ne hazir e.

Dîsa camêr bo xatirê merivatî û însaniyetiyê da. Mesrefa kişandinê jî li min. Mala te û camêr ava be, lo ! Wî me ji tengasiyê filitand bes e. Merivatî û însaniyetî ev e, ew qas dibe. Ne wisa Mele Cemîl ?

Mele Cemîl li halê xwe fikirî, hê duh bû ku çû bû xwe avêti bû Şêx Sedredîn. Şêx bi ûcaxa xwe sondê xwari bû ku ; ne bîst hezar, lê niha gumana wî di hezarê bi tenê de jî naçe. Ji xwe heta sê roja divê panzdeh hezarî ray ke da ku bonoyê xwe bide. Hey... hey- la gidiyê teresê dinyayê !

Mele Cemîl û Mistê Smaîl li ber serê kuça Kaniya Biyê ji hevûdu veqetiyên. Di xatir xwestinê de, devê Mele Cemîl lê nedigeriya . Mistê Smaîl wekî hemberekî jê re dixuya. Bilqîneke ji kevçika dilê wî hilkişiya hat heta gewriyê, di gewriyê de herbilî ; ji zerpan kuxiya, ji ber kuxinê dilopeke hêstirk gêr bû, lê, li xêzika bin çav artilî, ma. Bi gurçika destê xwe î rastê çavê xwe paqij kir. Ji kezeba kûr «eşheda» xwe anî, pê re qefesa sîngê wî hilra bû, pişên wî mîna nixafekê li hewa hêmî ya berdestî vê biharê mijiya. Dîsa dest bi wird kişandinê kir. Lê xem û xeyalên wî nedihîştin ku bêje subhanelah, welhemdûlilah, Elahûekber. Mêjiyê wî, fikra wî her pê «însaniyetî-îslamiyetî-merivatî» yê didan niqirandin. Çirûskê jî nav serê wî hilfiriya, mîna babelîskê pêşiyê pehn, dû re li hevûdu lefiya û bilind bû, paşiyê mîna dara gûzeke kevnare bi sîwanî şax û gulî, û pelên xwe li esmana pehn kir. Dar li pêşiya wî bû û ew her ber bi wê ve diçû, di her pêgavê de nêzik-tir dibû. Ji tenga darê, ji nedîtî ve dengê dihatê : «Menafiû... menafiû... menafiû...» Seydayê Mele Cemîl fikirî ; ev çi mûcîze bû ? Xwedê heqîqetê pê dida nîşan dan. Belê, însaniyetî, îslamiyetî û merivatî bi ava «menafiû» hêşîn bû geş bû. Belê, menfeet... menfeet... menfeet... Dar çi bigre êdî bi qasî çar pênc metreyan li ber wî bû. Êdî digihîşt heqîqetê. Dengêkî dawidî ji xeybê ve hat : «La hewlawela quwete î...» Tafilê qîrîneke bi îmanî ji nav serê Mele Cemîl çû, got : Sedeq amentû bîlah ! Sedeq amentû bîlah ! Se ... Dengê wî hat birin. Sebriyê Kerro :

- O ! Mele Cemîl, ev tu yî ?

- Sebrî ! Tu û van deran ?
 - Mal ava ! Mala min vayê li vê jêrê ye. Tu bi ku ve diçî ?
 - Wele gotin Hecî Qasim Axa di ber sekeratê de ye, min got de îslamî ye ez herim, em xwe bi hevûdu bidin helal kirin.
 - Hewar xêr e, elhemdûlîlah. Bi mexrebê re wî birin Diyarbekirê. Ku doktor ji heq derneyên, belkî sibê bi teyarê bibin Ankarayê. Lê belê Eliyê Xelîl di ber mirinê de ye.
 - Eliyê Xelîl kîjan ?
 - Eliyê Xelîl lo. Birayê Hesenê Xelîl yê cîranê te.
 - Ya ? Mala minê guno ! guno ! Çi hewalê wî ye ?
 Sebrîyê Kerro axîneke rahişt. Wê dest bi axaftinê bikira ku lawikekî deh diwanz-deh salî nêzîkî wan bû :
 - Xalo ! Xwedê ji we razî be, we li van deran kurikî çar pênc salî nedîtiye ?
 Sebrîyê Kerro :
 - Na bavê xalo.
 Lawik ji wan veqetiya û di nîvetariyê de gazî kir, dengê wî digizgizî :
 - Menafo ! Menafo ! Menafo !
 Sebrîyê Kerro dewam kir :
 - Ha ! Minê viya bigota, Mele Cemîl : Xwedê bi rehma xwe bi me re bike. Çiqas dilê min bi Elî şewitî. Ji pesna xeber dida, misêwa digot : «Birao ! Birao ! Birao, o birao ! Mişkan em xwarin. Te pisîkê anî ? De were birao, tevî pisîka xwe ve were. Na ! na ! Hun jî gune ne... Sebra we ye...» Tu dibêjî xenîmê xwe didît newsa ?
 Mele Cemîl fikirî, serê xwe hejand, got :
 - Alimê xeybê îlelah.
 Xatir ji hevûdu xwestin. Sebrîyê Kerro tafîlê di tariyê de nependî bû. Mele Cemîl li pêşiya xwe nihêrt, elektrîkên taxa jêrîn veketî bûn. Li pey xwe zivirî nihêrt, kuçeya ku tê de hati bû, tarî şeverêş bû. Li oxira xwe meşiya. Di vê kuça ku serejêrî taxa jêrîn dibû, teng û herdû milên wê bi darên hewran neqşandî bû, li ronahiyê nihêrtin ; giraniya ji xewnan şiyarkirinê didayê. Di ber xwe de got : «er rizq û e'lelah» û ber bi mala Eliyê Xelîl ve kudand, di ronahiyê de mîna pîneke reşayiyê dûr bû, piçûk bû, ji çavan nependî bû.

F. TOTANÎ

ÇARALIYÊ ME AGIR E.

Di navberê de heşt roj derbas bûn. Melkemat hêdi hêdi xwe nêzê me dikir. Ji vê gavê me çavên melkemat ên bitirs didît. Em keti bûn taya mirinê. Diya min serê me şuşt, kincên paqij li me kir. Piştê du rojên din emê winda bibûna. Me bi çavan ji gundiyan xatir xwest. Dîtina me û wan ma bû roja qiyametê...

Şevêk, şevêkê havînî pîrr dereng, li deriyê me xistin. Ew şev deh rojên me qediya bû. Dadê kincên xwe li xwe kir û çû bi alê derî ve. Hinek sekinî, li me mêze kir. Tiliya xwe avête çengelê û derî vekir. Em ji tîrsa dilerizîn. Me apê xwe Temo zû nas kir. Tivinga Apo di destê wî de diçilwilî. Nifrîn û agir ji rûyê Apo dibariya. Çavên Apo tijî xezep û kîn bû. Çarmergî li erdê rûnişt. Tivinga xwe dani ser çokên xwe. Qutiya cixarê ji berîka xwe derxist. Cixarekî pêça. Cixara Apo wek lûla sobê ode tijî dûman kir. Apo nefes ser nefesê li cixarê dida. Destê wî yê bi cixare dilerizî. Tilikên Apo ser lêvên wî ne disekinîn. Deng jê dernediket. Apo çiroka dadê seh kiri bû.

Beriya sê mehan bavê min ji hepsa Diyarbekîê firar kiri bû. Bavo mahkûmê idamê bû. Cunta faşist serê bavo dixwest. Ji bona wan, bavo merivekî pîrr girîng bû. Çaralî lê digeriyan. Lê bavo xwe ji lepên wan xilas kiri bû û derbasê Binêxetê bû bû. Zabitê Tirkan deh roj muhlet da bû diya min. Dadê gerek di nav van deh rojan de bavo teslîm bikira. Nexwe di ciyê bavo de ê dadê bigirtan. Girtina dadê dibû derbekê mezin ji me re. Ji bo vê yekê apê min dixwest ku em ji gund derkevin û biçin ba bavo.

Piştê cixarê Apo rabû serxwe û ji min re got :

- Emê îşev jivir herin. Esker ha hatin, ha hatin. Em nikarin zar û zêçên xwe, namûsa xwe di bin lingên eskeran de bihêlin.

Dadê bi destekî sivik tiştên ku ji me re pêwîst bûn da hev. Di nav çend deqan de dadê sê boxçe girê da. Livîn, sandoq, firaq û tiştên giran li cihê xwe man.

Em ji malê derketin. Şev tarî bû. Çav çavan nedidît. Giraniya şevê wek perdeki rêş kişiya bû ser me. Haya tu kesî ji me tune bû. Stêrk di tarîtiyê de îndî geş bû bûn. Diçirîsin. Carna yek ji wan difiriya û ciyê xwe diguhart. Me ji wan re digot stêrkên bi dûv. Pîri-ka min digot, stêrk zarokên ezman in. Ew jî dimirin, dikenin, şa dibin, û dizewicin.

Belê, em di bin perda tarî de dimeşyan. Ne haya mirovan, ne jî haya stêrkan ji me hebû. Stêrk di kêf û sefa xwe de bûn. Destê eskerên Tirkan nedigihîşte wan. Tîrsa wan ji tu kesî, ji tu quwetî tune bû. Min xweziya xwe bi wan tanî.

Em berjêrê newalê bûn. Newal devê xwe wek dêwekî vekiri bû. Carna em kaş dibûn, diterpilîn, diketin. Giya, sitirî, kevir li ber çavên me dibûn wek lawuran, wek cinan. Ji me tirê ku me di jiyana xwe de vê newalê nedî bû. Lê rûyê tarîtiyê sar e, nexweş e. Di tarîtiyê de qeza û bela tim dikarin bên serê yekî. Mezinên me beredayî negotî bûn, piştî xwe nedin mirovên tarî. Yanî mirovên durû, bêbext û zalim ...

Em li dû hev rêz bû bûn. Apo keti bû pêşî. Ji nişka ve hestek çirîsî. Em veciniqîn û me xwe avête erdê. Apo bi hesta xwe bersiva wan da û ji me re got :

-Metirsin. Heval in. Ewê alikariya me bikin û ê bi me re werin.

Çar kes bûn. Bi çek û rext bûn. Yek ji wan bêrivanê da piştî xwe. Ên din bi destên brayê min girtin û em meşyan.

Destê min û ê brayê min Azad di nav destê hevde bû. Em ji newalê derbas bû bûn û me da bû kontara çiyê. A rastî me nizani bû, em bi ku da diçin. Apo ji me re tiştê negoti bû. Min bi dengê nizm ji Azad re got :

- Bîra te tê Azad ? Te dît bavo carna digot, ezê hefteyek bikevim binê erdê.

Azad kenîya û bersiva min da :

- Çawa nayê bîra min, Hêlîn. Ji me ku bavo bi rastî diket binê erdê. Ez nizanim vî navî çima bi kar tînin. Em jî îşev ketine binê erdê, wek bavo. Ma ne wusa ye ?

- Belê, rast e, min got. Tiştên ku bi dizî tînin çêkirin, dibin tiştên binê erdê. Ger ku binê erdê tune bû ya, kes nikari bû di ber ordiya Tirkan bida. Dê bila di vî tarîtiyê de werin. Wele newerin ji qula xwe derkevin.

Apo û hevalên din bi peyva min û Azad kenîyan. Dengê me çûbû wan. Apê min destê xwe danî ser piştê min û got :

- Aferin ji we re. Ji vêga ve hun pirr tişt hîn bûne. Îşê ordiya Tirkan zor e. Bi milyon zaroken me şiyar dibin û ê tola me bistînin.

Dawîya çîyan, newalan nedihat. Êş keti bû lingên me. Di me de taqet nema bû. Berê ku dinya gewr bibe em ber derê şikeftê sekinîn. Berqa zerînê keti bû rûyê ezmên. Roj hêdî hêdî serê xwe bilindkir û çîyan dixist bin hîkma xwe. Apê min û du kes çûn nava şikeftê. Devê şikeftê di giya, qamiş û qirşan de ma bû. Em li serê çiyaki pirr bilind bûn. Roj xwe nêzê me dikir. Serma sibê xwe di ber tirêjên wê de dida û germ dibû. Derketina rojê rûyê me geş kir. Dara sî da. Kevir beriqîn. Tabîet ji xew şiyar bû. Dengê zarokên tabîetê dahl û devîyan, newalan, qulan, şikeftan tîji kir ...

Piştê qontrolê em ketin zikê şikeftê. Apê min elektrîka desta pê xist. Hevalan ji der ve hinek qirş anîn. Di torbên wan de her tişt hebû. Nan, penîr, şekir, çay. Apo çaydanê danî ser agir. Em li dora tifikê kom bûn. Nava şikeftê honik bû. Zarokên me keti bûn xewê. Haya wan ji dinyayê tune bû. Belkî jî di xewna xwe de bavo didîtin. Dadê şûşên çayê danî ber me û penîr hûr kir. Çay dem digirt. Ji birçîna ûze ûza zikê me bû. Piştê hewqas rêveçûnê zikê me dest bi isyanê kiri bû. Dadê şûşan tîji kir . Me bi zilikan çayên xwe lihev dan. Ji nişka ve apê min li piştê xwe zivirî û elektrîkê da kûraniya şikeftê. Şewqa elektrîkê zikê şikeftê qul kir ; tarîti qelişî, paş de çû. Marekî gewr wek stûnekî devê xwe vekiri bû, û pifînî dikir. Li ber marê dupişkekî reş û xurt dûvê xwe da bû ser piştê xwe û dilebitî. Her dû rawir wek neyarên hezar salî êrîşê hev dikirin. Çekên xwe yê bi jahr û tehlûke nîşanê hev didan. Nefreta wan mezin bû. Ne hebûna me, ne jî şewqa elektrîkê bala wan dikişand. Qerare xwe da bûn. Ê yek ji wan bimra. Herhal şikeftê tîra dû rawuran nedikir. Mar radibû hicûmê, xwaroviçko dibû, di nav toz û telazê de dima. Dûpişk bi sivikbûna xwe nediket faqa marê. Xwe baş diparest. Em ji tîrsa lal bû bûn. Ji me tirê ku hawîdora me tevde mar û dûpişk in. Apê min berê tîvingê da bû wan, tilika wî li ser tetîkê bû.

Şerê wan dirêj ajot. Dawî mar dûpişkê qefiland û wê xiste quncekî asê. Zîmanê xwe yê çetel derxist, devê xwe vekir ku dûpişkê gez ke, dupişk ji nedîve xwe li diwarê şikeftê xist û xwe avêt ser piştê marê. Serê marê sist bû. Mar ricifî, gevizî, perpiti. Mar xwest bi rê keve. Lê ne bû... Dûpişk ser piştê wê xwe bédeng kiri bû û lê mêze dikir. Neyarekî ji xwe mestir û zeximtir kuştî bû. Şikeftê êdî jê re ma bû...

Apê min da xencera xwe û bi alî wan de çû. Diya min bi şalê Apo girt û kişand. Qîrîniya wê zikê şikeftê tîji kir.

- Em ji vir herin, diya min got. Ez pîrr ditirsim. Mar û dûpişkên vê şikeftê xelas nabin. Ez naxwazim ez û zarokên xwe bibin xwarina mar û dûpişkan.

Apê min Temo kenîya û got :

- Tû dîn buyî , keçê ? Ma ji bo me tu derên bêtehlike, bêtirs heye ? Tehlika me bi me re ye. Ji bîra xwe mebe, em mahkûmê hikûmatê ne. Em gurên serê çiya ne. Ji bo me mar û dûpişk ji eskeran çêtir in. Mar û dûpişk zaf zaf wê ji me çend kesan dikaribin bikujin. Lê esker ? Ger bi me bihesin yek ji me sax namîne...

Apo şûşa xwe teze kir. Serê xwe danî ser destê çepê û dom kir.

- Ma hewqas jî dibe. Agir bi mala min nekeve. Tiştên Xwedê pîrr ecêb in. Tu li vi tiştî mêze ke. Dinya tev dijminê mar û dûpişka ne, ew jî dijminên hev in... Baş e. Firqa navbera wan û Kurdan çi ye gelo ? Ma em jî eynî tişt nakin ? Her çar dewletên qolonyalist û nijadperest dixwazin me ji cihanê rakin. Ev ne bes e, încâ em jî hevdû dikujin, xelas dikin... Herhal em û maran, dûpişkan pismamê hev in... Kî û xezeba me lihev çûne ...

Piştê peyva Apo em raketin. Lê ji tîrsa xew nediket çavên min. Çavekê min girtî, ê din vekirî bû. Dadê digot ku, gava rawur hev dikujin, xwediyên wan tî û termên xwe dibin. Çavê min tim li kûrahiya şikeftê bû...

Em bi dengê helîqopteran ra bûn. Ew mar û dûpişkên biperr bûn, Apo xwe li ber devê şikeftê dirêj kiri bû û bi dûrebinê li wan mêze dikir. Li gora rewşê ya me ê şer bikira, an jî emê, biketana zikê şikeftê û kûr biçûna...

Roj li ber xatir xwestinê bû. Gelî bi gelî, çiya bi çiya rê distand û melûl dibû. Quweta wê êdî nedigihîşte çiyayên bilind û sertûj. Çiya hindik hindik, perçe perçe çavê rojê digirtin û xwe ji germa wê azad dikirin.

Roj çû ava. Bakî honik derket. Em hê di şikeftê de bûn. Apo li ber devê şikeftê sekinî bû û li ezmen mêze dikir. Şewqa hîvê devê şikeftê tijî zîv kiri bû. Min di jiyana xwe de heya îro tiştêkê wisa delal, xweşik û rind nedibû. Di zikê şikeftê de seyra hîvê bê emsal bû. Hebûna hîvê dilê min şa kir. Xem û kulên min, kesera dilê min di nav hîvê de winda bû. Di bin hîva zivirî de çyan serê xwe dabûn hevdû û diçirîsîn.

Me haziriya rêwîtiyê dikir. Em êdî ne bê dost û yar bûn. Hîv hati bû hewara me. Lê em bi rê neketin. Hîv çiya bi çiya baz dida û diçû. Çiya ji rengê hîvê derdiketin û reş dibûn. Apo carna li me mêze dikir û digot :

- Hîv haziriya xwe û xewê dike. Liber razanê ye.

Peyva Apo serê min tevlihev kir. Çima gelo ? Çi gunê hîvê heye ? Bo çi em ji şikeftê dernakevin û naçin ?

Min ji Apo pirsî :

- Apo, em çima naçin ?

Apo li min zivirî û bersiv da :

- Hêlîn, keça Apo. Ez dizanim tu çi difikîrî. Lê ez ji te re çewa bêjim. Ma gelo ên ku ji hîvê hez nekin hene ? Hîva delal, rind, xweşik. Hîv ronahiya dila, sembola evinê ye... Lê çi feyde Hêlîn... Hikûmeta Tirkan vê hîva delal ji kiriye dijmin û berdaye me. Ew bûye casûsê hikûmatê û me taqîp dike. Di bin ronahiya wê de em nikarin ji şikeftê derên. Ewê esker me bibînin. Dijmin ji me ronahiyê sitandiye û tarîti bûye dostê me...

Peyva Apo zû kete serê min. Apo rast digot. Hawîdora me tijî esker û qerekol bû. Esker tim li welatparêzên Kurdan digeriyan. Tarîti dijminên eskeran, dostê me bû.

Tarîî me xelas dîkir, wana dixwar...

Ez pîr caran fikirî me. Mirov dikare ji diya xwe, bav û brayên xwe bixeyide, nefret bike. Lê tucaran neketi bû bira min, ku ezê rojekê ji hîvê jî nefret bikim. Hîv şahidê zarokbûna min bû. Li gund çaxê em ser bana radiketin min tim lê mêze dîkir. Ez aşîqê wê bûm. Min derdê dilê xwe jê re digot û di xew de diçûm. Ez çî bikim, jîyan xerîb e, jîyan zalim e... Ezê hê pîr tiştê derbas kim.

Mahmut Baksî

Helbest

ÇEND SEDSAL E LI PEY HEV
BI XWÎNÊ SOR DIBÎ TEV

Kurdistanê delalê
Şev û roj dil li balê
Şêrinê şox û şengê
Şepalê pir qeşengê
Zîba yî, îşwebaz î
Bala yî serfiraz î
Bêhogir û mamend î
Tu gul evîna kurd î.
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Bi awir tîr dirêjî
Dil û gurçik dipêjî
Kesê tu digrî davê
Agir dixî hunavê
Arê dilê xortan î
Doza şoreşgêran î
Lê bê kes û heval î
Di bin destan dinalî
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Kurdistan î biber î
Tijî gewher û zêr î
Nift û hesin û av î
Lê bo Kurdan tu dav î
Neyar ser te rûniştî
Bi jan û derd tu mişt î
Li ser te Kurd bê xwazî
Dijîn birçî û tazi
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Navdar î pir bilind î
Hemû bajar û gund î
Tev mêrg û çem û kani
Rez û deşt û zozan î
Li ser te ceng û şer e
Dinê li ser te har e
Bi dilxwazî dixwaze
Her kes li ba te raze
Kurdisatan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Divê kesê bivê te
Ser deyne ber piyên te
Kesê nerjîne xwîne
Nikare te bibîne
Ta nerjîne xwîna sor
Nabîne demê gilor
Ta nebe şerê geli
Bi lêvan nabe bilî
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Dibên «devê newêran
nagîje bin guhêran»
Dibên «destê tirsokan
naçe ser sînga gewran»
Yê bêje tu ya min be
Divê jêhat û jîr be
Bi kuştin û bi lêdan
Te derîne ji destan
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Yê ji dil te bixwaze
Bivê li sîng te raze
Divê dil û ser û can
Bi carek deyne meydan
Yê gêj nebe ne nezan
Nafroşe te tu caran
Dê birjîne xwîna can
Te derîne ji destan
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

Zinar im ez dinalim
Li ser te tim dikalim
Dixwazim te bibazî
Çer tî avê dixwazî
Ta dernexim ji destan
Te şêrinê Kurdistan
Ranawestim, ranazim
Dê bikoşim bibazim
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîné sor dibî tev

LI KELEBESTA

Me malokan ava dikir li kelebista
Gava em diçûn beravê
Ez vedibîrim, te j' bîr kir gelo
Wê demê, wê weşê, wê gavê ?

Destê me di destê hevûdu
Bi bayê re em dibezîn
Geh diçûn nêrgiziyê, nêrgiza
Geh ji dîna hev nêrgiz diçînîn

Wekî gûstêrkê xuya bû û çû
Zarotiya ji xem û kesera êrî
Zil dide di bîranîna min de
Nizanim gelo tu vedibîrî ?

Rojen Barnas

TE DIFIKIRIM

Ho welato

Îro careke din qewl dane
(Ev bûcara çaran),
Ku min ji hemwelatîyê bavêjin
Bila be

Îro dîsa - nizanîm bû cara çendan -
Ji te pênc hezar kilometir dûr
Te difikirim.

Dîsa li kêleka zeryayê rûniştîme,
Zeryayên dilê te difikirim.

Te,
Bajar, gund û çolên te
Çiya, av û stêrkên te
Law, keç, pîr û xortên te difikirim.

Ez dizanim,
Di vê kelekela havîna germ de
Dijminên çavsor
Neyarên bextreş
Dîsa wek teyrên birçî tên ser te
Dîsa bi tang, dîsa bi top bi balafir
Dîsa bi derew, dîsa bi leyistik,
dîsa bi fenên xwe ve
Tên ser te
Dîsa dikuşin
Dîsa azadiya te, dîsa hebûna te dilujin

Ax welato, ez dizanim
Tu dîsa li ber xwe didî
Dîsa birîndar, dîsa westiyayî
Lê dîsa xurt î.

Ez dizanim,
Pêşmerga Dilêr, ku nû dergistî bûye
Dîsa tîfinga wî li ser çokan
Di bin ronîya heyvê de
Hêdî hêdî cixarên xwe dipêçe
(Ji lewre sibê dê wextê wî nebe)
Û te û dergistiya xwe difikire

Ez dizanim

Xaltiya Zînê, ku du lawên xwe şehîd daye
Dîsa di berbanga sibê de
Bi destên xwe yên pîroz
Xweliya kuçikê daye alî
Û agirê xwe pêxistiye
Û sêla nên daniye ser agirê
Û ji bo lawên te
Ji bo pêşmergan nan dipijîne

Ez dizanim,
Apê Osman,
ku şêst û pênc sal e şerê parastina te dide
Şêst û pênc bihar e birîndar dibe
Şêst û pênc zivistan e birînen xwe ditewîne
Dîsa niha
Di vê germa havîne de
Bi taqeta xwe ya dawî ve
Te dinivîsîne

Ez dizanim
Xalê Hesên, ku bi çenda pûştî
bi çenda xirabî
û bi çenda qetf ditiye
Dîsa niha
Li eywana xwe re
Behsa te û tarîx û jan û birîn
û hêviyên te dike.

Ho welato,
Hêviya jiyana min
Sedemê min
Ev çi tarîx e welato !
Dijminên te
Dixwazîn min, ango yek ji lawên te
Ji te dûr bixînin
Ji lewre lawê te
Yek ji dilopên zerya dilê te
Ji bo te xebîtiye.

Welato tarîx qeşmer e
Durû û fêlbaz e
Kesên do ji te stariyek dixwestin
Îro li ser singa te diarin

Welato,
Heranê, deşta zêrîn difikirim
Kaniya medeniyeta Mezrobotanê
Xwendegeha tarîxê
Îro wêran e
Û leylana xweziyên dijmin e
Ev çi tarîx e !
Şagirt
Pêta agirê daye
bin xwendegeha xwe ya ragirtî !

Welato
Misûlê, Kerkûkê
Kaniya zêrê reş
Zozanê Keysarên tarîxê difikirin
Zêrê me yê reş, ku têra me
têra wan
têra hemûyan dikir,
Îro xwîna me ya sor diherikîne.
Zêrê me yê reş,
bûye dijminê xwîna me ya sor
Ev çi tarîx e !
Bi destên keysarên îro ve,
Zozanê keysarên do dişewitîne !

Ho welato,
Jana dilê min
Êşa mêjîyê min
Ji te pênc hezar kilometir dûr
Li kêleka zerya xweş rûniştî
Xweşiyên te difikirim
Rojnama li ber min,
Bi tîpên reş û mezin wisa dinivîse ;
«Êdi 26 kes hemwelatên me nînin»
Welato, ji wan 26 kesan yek jî ez im.
Kurê te
Yek ji dilopên zera dilê te ya
Dikenim welato dikenim

Dewleta dijminê te, lawên te ji te davêje
Dîsa hêdî hêdî dikenim
Û difikirim, ka
Birayên min jî
Hogir hevalên min jî
Di girtîxana Diyarbekra qedîm de dikenin

Birayên min, heval û hogirên min
Hun jî dikenin ?
Birinên xwe ditewînin ?
Û ji birçîbûnê
û ji zulma leşker û germa Diyarbekrê
Dikevin ?

Birano
Heval û hogirno
Şevên bê azadî, bê jin, bê kulîlk, bê vexwarin
Dijwar in
Di dilê merivan de çengal in
Di çiksayiya şevên Diyarbekrê de
Ji sicinên xwe
Binêrin heyv û stêrkên delal
Heyva me, stêrkên me
Yarên me yên hezar salan,
Dostên me yên zîndanin in
Xwişka Gulşîn te difikirim
Li Mehabadê pêncî û neh kes bidarve bûn
Tu jî yek ji wan bûyî ?
Lêdana dilê te bi gulên reş rawesta ?
Mindalên te ji sêwî û stûxwar man ?

Xwişka Gulşîn
Çem, deşt û rezên Mehabadê xweş in.
Çarçira û bexçên we xweş in
Lê bi xwîn, bi jan, bi qehr û bi serencan in.

Xwişka min
Delaliya azadiya welatê min
Êdi ne şeraba yaqûti û rengsor
Û ne ji heval û destbirayên Xeyam hene îro
Ev hemû pir û pir û pir
Li dûr man
Bûn rêzên rûpelan
Îro şer e

Êrişa dijminê bextreş e

Lawacan, Şêrgo te difikirim
Di vê germa havînê de
Qileqija deşta Cizirî de
Hê jî rûtal û zikbirçî ye ?
Hê jî bê kiras, bê defter, bê pênûs î ?

Kuro, lawocan
Hêviya welêt, rûkenê Kurdistan
Diljariya kalikê xwe bixwîne
Dema kalikê te, di salê bavê te
Bavê te, di salê te de bû
Hingê kalikê te wisa dinivîsî :

"Dewsa avê xwîn rewan e,
birc û seran tev xirab
Jar û pejmirde dinalin,
tev ku em pergende ne"

Lawocan qurban
Ji wê rojê péve tu tişt neguherî
Dîsa di her hatin û çuyina hehecikan de
Davên ser welatê me
Dîsa jar û pejmirde dinalin
Dîsa xwîn rewan e
Welato ...
Ji te dûr, di kêleka zeryayek xweş de
Te
Û zeryayên dilê te difikirim.

M. Ferzend Baran

BIJÎ WELATÊ MIN

Divê em xwe pêk bînin ji bo felatê xwe,
Bijîn serbilind wekî çiyayên welatê xwe.
Berên xwe nedin hevdu û şerên hev nekin,
Bes rêya gelparêziyê li pêş wan vekin.
Welat ji me dixwaze xebat û têkoşîn,
Ne canxulamî, nokerî û serî danîn.
Serê ku bête danîn tucar nayê hildan,
Bi qelsî kes ne bûye xwedî rûmet û şan.
Rûmet serxwebûn e, digel ramanek xweser,
Holê ji bona gel em dikarin bibin rêber.
Rêber serî ye. nabe li pê gel bimeşe,
Tucar natewe, mirin jê ra gelek xweş e.
Rêya felatê pêş me dike ew ravekar e,
Li pêşberê gel û dîrokê berpirsîyar e.
Rêberî ne karê tewtew e û qelsan e,
Dijî koletî, canxulamî û pîsan e.
Bi qelsî nikarin serên xwe hildin, rakin
Welatê xwe bistînin, gel tê da azadkin.
Divê bi xurtî em berên xwe bidin neyar,
Bi jîrî û zanatî millet bikin hişyar,
Bijî welatê min ji bona te gorî can
Sond dixwim ku bibim pandî ji bo Kurdistan.

Osman Sebrî

Pirtûkên nû

Di vê quncikê de emê her hejmar pirtûkên ku di demên dawîn de, bi kurdî an bi zimanê biyanî li ser Kurdan derketine bidin nasîn. Xebat ji bo pêkanîna pirtûknasiya kurdî ferz e û em hêvîdar in ku ewê xwendevan kêmasiyên ku tê de dibînin ji me re binivîsin.

Em di vê hejmarê de lista pirtûkên di salên 1981-1982 de çapbûyî didin. Di hejmar 2 de ewê pirtûkên di 1983 de derketî bèn pêşkêş kirin.

ZIMAN

ALANÎ, R. E. Kêşeyek le rîzmani kurdî da, Wezaretê çand û agahdariyê, Bexda, 1981, 244 rûpel.

Ciyê paşdaniya (suffixe'a) ewe, we di zaravayên kurdî de çi ye ? Alanî bi karanîna wê di metnên edebî yê bi zaravayên baban, mukrî, soranî, ardelanî, goranî, di ya Caf û Hewramîyan de, di lorî, farisî û wisa jî di kurmançî de dide berhev û bi vê lêkolînê dixwaze rîya yekkirina zaravayên kurdî ronî bike.

BEDIRXAN, K. Elfebeya kurdî, Bonn, çapxana Sîpan, 1981, 28 rûpel.

Alfabeya Mîr Kamûran Bedirxan cara pêşîn di sala 1938, li Beyrûtê çap bû bû û di belavkirina tîpên latînî yê «Hawarê» de roleke berbiçav leyistî bû. Bi wesîla 3 saliya mirina Mîr Kamûran, E. Altunç wê jî nû ve li Almanya Federal çap kiriye.

EBRAHÎMPÛR, M.T., Dastûrê Zabanê Kordî (awramî-sanandacî-kermanşahî-mahabadî). Tehran, çapxana Ruzbeh, 1981, 51 rûpel.

Di vê lêkolîna kurt de, Ebrahîmpûr rêzimana çar devokên Kurdên Iranê dide berhev û ji vê bûnê alfabeyekê erebî ya nû û serbixwe bikar tîne. Ev alfabe, ji yê ku ta niha nivîskarên kurdên Iran û Iraqê pê nivîsîne cihê ye û gelemşa ku di vî warî de dom dike siviktir nake.

HEWRAMANÎ, M.E., Zarî zimanî kurdî le tirazûy berawurd da, Wezaretê çand û agahdariyê, Bexda, 1981, 326 rûpel.

Gelo goranî zaravayeke kurdî ye ? Bi awê îranîzanên navdar Minorsky û Mackenzie bersîva vê pirsê na ye ; goranî dikeve koma zimanên îranî yê rojava (lê ne kurdî)

Di lêgerîna xwe de Hewramanî bi delîlên dîrokî zimannî û dinî dixwaze nişan de goranî jî wekî lorî, bacolanî û hewramanî peşkekê zaravayê «kurmançiya xwarû» ye.

EDEBIYAT

BLAU, J. et HAKEM, H. , *Perles d'un collier, textes kurdes (sorani)*, Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Paris, 1981, 95 rûpel.

Ev 27 nivîsarên kurdî ji berhevoka çîrokên kurdî ya Alaedîn Secadî (Riştêy Mirwarî, Bexda, 1957-1980) hatine helbijartin ji bo xwendekarên biyanî yên ku dixwazin zaravayê kurmançiya xwarê (Sorani) hîn bibin.

ELÎ, D., *Dîlan, şair û azadixuwaz*, Bexda, 1981, 76 rûpel.
Lêkolîneke kurt li ser jiyana şair Dîlan û li ser afirandinên wî.

SABAR Y, *The folk literature of the Kurdistan Jews, an anthology*, Yale University Press, New Haven and London, 1982, 250 rûpel.

Berî çêbûna dewleta Israîlê qasî 190 cemaetên cihû dijîn li navçeyên çiyayiyên Kurdistanê. Ewan di nav xwe de, wekî mesihiyên Kurdistanê, bi zimanê aramî (zimanê Hezretî Isa) dipeyivî, lê jiyana wan a civakî, folklor û mûsîkiya wan wekî yên Kurdên misilman bûn. Cihû di salên 1950-1951 Kurdistanê terikandin û çûn Israîlê. Niha jî li Qudsê «Taxa Kurda» heye.

Nivîskarê vê berhevoka folklorî Yona Sabar bi xwe jî yek ji cihûyên Kurdistanê ye ; çîrok, stran, efsane û methelokên wan berhev kiriye û wergerandiye îngilîzî.

BOZARSLAN, M. E. , *Meyro, çîrok*, Invandrarförlaget, Boras, 1981, 74 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokan. Li Swêdê bi alfaba latîni bi çapeke bedew derketiye.

BOZARSLAN, M.E. , *Mir zoro, Meselokên lawîran I*, Invandrarförlaget, Boras, 1981, 75 rûpel.

BOZARSLAN, M. E. , *Gurê Bilûrvan, Meselokên Lawîran II* , Invandrarförlaget, Boras, 1982, 71 rûpel.

Ev her du pirtûk jî ji bo zarokên kurdên dervayî welêt, xasme yên Swêdê hatine çap kirin.

BERGSTRÖM, G., *Ma tu tirsonek i Alfons Oberg ?* Stokholm, 1981, 30 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokên piçûk. Ji Swêdî hatiye wergerandin.

CIGERXWÎN, Zend - Avista, Dîwana 5'a, Stockholm, 1981, 176 rûpel.
Piştî Dîwana, Sewra Azadî (Dîwana 2a), Kîme ez ? (Dîwana 3a) û Ronak (Dîwana 4a) vî cildê nû yê helbestên Cigerxwîn li Swêdê derket.

CIGERXWÎN, Şefaq, Dîwana 6'a, Stockholm, 1982, 180 rûpel.

LINDGREN A. WIKLAND I., Belê lotta kare bajo, Spango, 1982, 32 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokên piçûk. Ji Swêdî hatiye wergerandin.

NEBAZ, T., *Nigay xoşewistî, Sulêmanî, 1981, 55 rûpel.*

Berhevoka pêşîn a helbestên , T. Nebaz tevî pêşgotineke Ebdûl Şarbajêrî.

OBEYDÎ, Z., *Kit û Mişk, Tehran, 1981, 18 rûpel.*

Helbesteke bi zimanê farisî ji bo zarokan hatiye nivîsîn ku Ehmedê Qazî wergerandiye kurdî.

ŞAHREZÎNÎ, E.M., *Pendî Pêşinanî Kurd, cild 1, Bexda, 1981, 55 rûpel.*

Gotinên pêşyan û methelokên kurdî bi zaravê soranî. Di 1971 de Mihemmedê Xal li Silêmaniyê 3700 methelok çap kiri bû û pêş wî ji şairê navdar Pîremerd 6500 di wan kiribû helbest da kir ew neyên ji bîr kirin. Di zaravê kurmancî de jî berhevokên Roger Lescot û yên Ordixanê Celil û Celilê Celil derketine.

ŞARBAJÊRÎ, U., *Gewherê goraniyekanî Hesên Zîrek, Bexda, 1981, 366 rûpel.*

Hesên Zîrek yek ji hêjatiyên dengbêjên Kurd bû. Hin ji stranên xwe bi xwe nivîsî bû û hinan jî ji folklorê kurdî an jî helbestvanên klasîk an nûjen ên kurdî stendiye. Şarbajêrî stran û helbestên ku H. Zîrek distiriyê di vê berhevokê de civandiye.

ZAZA, N., *Ma vie de Kurde ou le cri du peuple kurde, éd. Pierre-Marcel Favre, Lausanne, 1982, 223 rûpel.*

Bîranînên Dr. Nûredîn Zaza ; zarotiya wî, di dewra osmaniyan de, rabûna M. Kemal, serhûlanîna Şêx Seîd, salên sirgûnê li Suriya jêr destê Fransa, sazûna Komela Xwendekarên Kurdistan li Avrûpa û ya PDK a Sûriyê, zîndanên Sûriye, Libnan, Iraq û Urdinê. Bîranînên nivîskarê navdar û dîroka gelê Kurd a nêzik di gelek ciyan de tevî hev dibin. Şahideyê sereke ye ji bo dîroka kurdî.

DÎROK

BABAN C. Hendêk damerî benawbang, Bexda, 1981, 250 rûpel.

Çend dameriyên (mehkemeyên) navdarên dîroka cihanê : yên Sokrat, Louis XVI, Dreyfus, Mosadeq, Şêx Mahmûd, hwd ... bi kurdiyê xwerû û spehî.

BOIS Th. *Kurdes et Kurdistan in Encyclopédie de l'Islam (Nouvelle édition), tome V, livraison 85-86, r. 441-489, 1981 (E.J. Brill, Leiden ; Ed. G. P. Maisonneuve et Larose S. A ; Paris)*

Thomas Bois kurdizaneke fransîzî mezin bû. Pîraniya jiyana xwe li Rohelata Navîn û di nav Kurdan de derbas kiri bû. Xebatên wî yên zanistî li ser dîrok, ol, edebiyat û folklorê kurda bi zimanên fransîzî û inglîzî derketine. Vê benda han a li ser dîrokê ji bo çapa nû ya Ansiklopediya Islam pêş mirina xwe (1975) nivîsî bû.

CHALIAND, G., *Les Kurdes et le Kurdistan, la question nationale kurde au Proche Orient. François Maspero, Paris, 1981, 369 rûpel.*

Çapa nû, di nav pirtûkên berîkê de, tevî agahdariyên teze li ser Kurdistanê Iranê. Çapa pêşîn a vê pirtûka li ser dîroka Kurdistanê ji sedsala XIX ta îro bi bendên A.R Ghasemlou, Kendal û I.C Vanly di 1978 de derketibû, inglîzîya wê jî di 1980 de (Zed Press, London).

GHAREEB, E. *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse University Press, New York 13210, 1981, 223 rûpel.

Şerên Kurdên Iraqê ji 1919 ta îro ji bo azadî û mafên neteweyî. Tevgerên partiyên Iraqê li hemberî pîrsa kurdî, bi çawê nêrevanekî libnanî, nivîskarê «Al-haraka al-qawmiyya al-kurdiyya, Dâr al-Nahâr, Beyrût, 1973» .

ŞEREFXANÊ BIDLÎSÎ, Şerefname, Tehran, 1981 ; 871 rûpel.

Şairê navdan Hêjar, vê afirandina klasîk a dîroka Kurdistanê ji farisî wergerandiye kurdiyeke edebî û dewlemend. Xizmeteke dîrokî ye ji bo çanda kurdî.

GORKÎ, M., Dujminan, Bexda, 1981, 204 rûpel.

Maxime Gorkî vê piyesa şanoyê (tiyatroyê) di 1905 de li ser şerê karkerên fabrika-yekê nivîsî bû. Ewrahman Hacî Marif û Mihemedê Mela Kerîm wê wergerandine kurdî û nivîsareke Plexanov li ser «psîkolojiya şerê karkeran» ji bi ser ve zêdekirine.

HELBESTÊN ŞOREŞGERÎ ji Kurdistan Iraq, Swêd, 1981, 60 rûpel.

Berhevoeke helbestên Goran, Bêkes, Zêwer, Kakey Felah, Pîremerd, Hawar, Ehmedê Herdî, Şewketê Huşyar, Dildar, Kameran, Mukrî, Dilan, Şewnin, Cemal Şarba-jêrî, Abdullah Pêşew û Hêmin. Bi alfaba latînî tevî ferhengokeke Soranî / Kurmancî.

HIKMET, N., Dastanî Şêx Bedredîn kurî qaziy Simawne, Bexda, 1981, 78 rûpel.

Şukur Mistafa vê afirandina bijare ya Nazim Hikmet ji tirkî wergerandiye kurdî.

NAVIDÎ, N., Xermanî xem û pejare, Mahabad, çapxana Aso, 1981, 53 rûpel.

Piyeseke şanoyî bi farisî nivîsî ji alî Celîl Gadanî ve hatiye wergerandinê kurdî.

Joyce Blau
Dominique Ferrendini
Helkewt Hakim

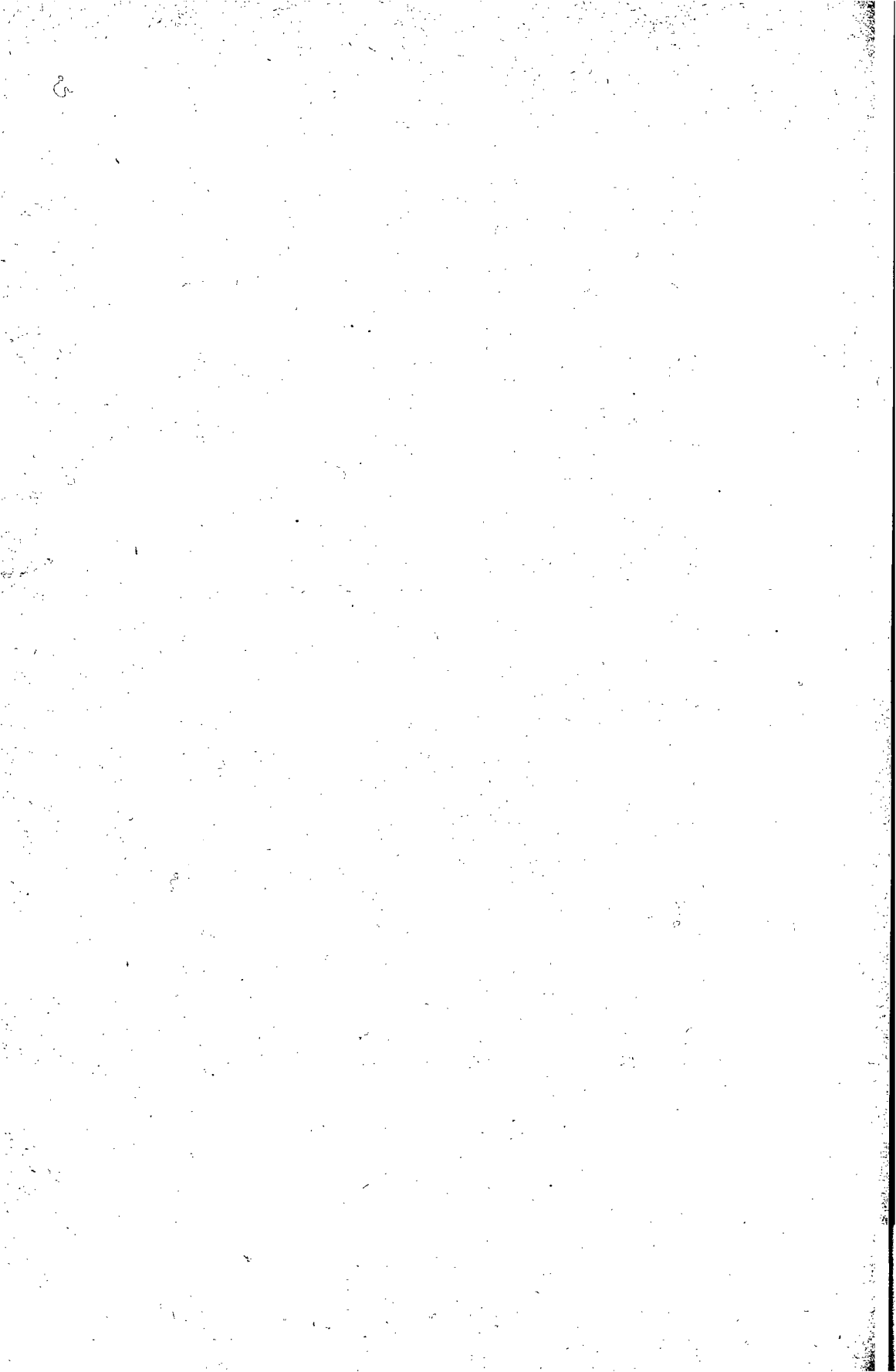
ÇAPA KURDÎ HEWCÊ ALÎKARIYA HER WELATPARÊZÊ KURD E

Jiyana zimanê gelê me bi pêşvebirina xwendin û nivîsandina kurdî dibe. Kesên xwendewar hewcê kitêb, kovar û rojname in ji bo firehkirina zanîna xwe. Nivîskar jî hewcê wan in ji bo belavkirina afirandinên xwe.

Di hoyên (şertên) ku îro Kurd tê de ne, çapeke azad dikare tenê li derveyî welêt bijî. Lê, ji alî malî û diravî ve, jiyandina vê çapê karekî *gelek dijwar* e. Rojname û kovarên awrûpayî bixwe, pirîcar, ançax bi saya pesnakan (reklaman) li piya dimînin.

Himin ji bo hişyarî û azadîya gelê me çapeke azad, bi zimanê kurdî, ferz e, divê ku her welatparêzê kurd di vî warî de bi berpîsiyarî bilive, erkên (wezîfên) xwe zanibe : kovar û kitêbên kurdî xwendin, dan xwendin, belavkirin, alîkariya wan a diravî, teşwîqa wan. Wisa jî kesên ku dizanin binivîsin divê ji wan re bend û nivîsandinan bişînin, kêmasiyên wan bi aweyekî çêkîrox rexne kin, da ku çapa kurdî meh bi meh, sal bi sal xurtir, hêjatir, dewlementir û jîndartir be.

Enstîtu ji her kurdî hêvî dike, ne tenê kovar û kitêbên Enstîtuyê, hemû weşanên bi zimanê kurdî bixwînin, alîkariya wan ji xwe re erk zanîbin. Bila kes tucar mebêje : « ku ez nekim, ewê hevalên din alîkariya wan bikin » . Şerê çandî pareke hîmîya şerê azadiyê ye. Ev şer ewê tenê bi alîkarî û hevkarîya hemû welatîyên me, hemû Kurdên dilsoz dikaribe serkeve.

Dumilî

Dimilkî de lêkerê hevdudanî

Lêker (verbe, fî'l) : Kelîmeya ki kerdiş, biyayîş nê zî hereket îfade kena tira lêker vajiyêno. Dimilkî (Zazakî) di lêkerî tewir tewir î :

I – Lêkerê basîtî (lêkera xwerû) : Ay lêkerê ki yew kelîma ra viraziyayê tira lêkerê basîtî vajiyêno.

II – Lêkerê hevedudanî (verbe composé, fî'lî murekkeb) : Ay lêkerê ki çend kelîman ra, nê zî berlêker (préverbe, pêspirtik) û lêker ra viraziyênê tira lêkerê hevedudanî (fêlê bargiranî) vajiyêno. Ma tiya di mester (înfînitîf) ê nî lêkeran sero vîndenîme.

Lêkerê hevedudanî, hîrê gruban ra yenê meydan :

A – Lêkerê hevedudanîyê ki berlêker û lêker ra viraziyênê.

B – Lêkerê hevedudanîyê ki name (nom, îsm) û lêker, nê zî sîfet (adjectif, rengdêr, xeysetnav) û lêker ra viraziyênê.

C – Lêkerê hevedudanîyê ki yew kelîma di ray vata (tekrar kerda) û lêker ra viraziyênê. Nika ma nî gruban sero yew bi yew vînderîme :

A – Lêkerê hevedudanîyê ki berlêker û lêker ra viraziyênê : Nî lêkerî hîrê şaxan ra yenî meydan :

a) berlêkero basît + lêker

b) berlêkero lihevxiştî (contracté) + lêker

c) berlêkero hevedudanî (composé) + lêker

a) berlêkero basît lêker : Niy lêkerî yew berlêkero basît û hina vîşî lêkeranê ardimkerdoxan (fêlên ardimîyê) ra viraziyênê.

Lêkerê ardimkerdoxî : Dimilkî di lêkeranê ardimkerdoxan ra çend teney nîy ê :

Dimilkî (Zazakî)**Kurmancî (Kirdasî)**

*ameyîş (homeyîş) / ameyîne (D)**
biyayîş (beyîş) / biyayîne (D)
dayîş / dayene (D)
gîrewtîş (gurotîş) / guretene (D)
kerdîş / kerdene (D)
kewtîş / kewtene (D), kotîş
mendiş / mandene (D)
vistiş

hatin
bûn
dayîn
girtin
kirin
ketin
man, mayîn
xistin

Dimilkî di berlêkerê basîti zî nîy ê :

- 1) a- 2) ci- 3) de- (di-) 4) der- 5) ra- 6) ro- 7) vaz- 8) ver- (var-)
 9) vir- 10) we- (wur-, hur-).

1 - A-**Dimilkî****Hewramî / Gûranî****Kurmancî**

a-
ageyrayîş
akerdîş / akerdene (D)
alaqnayîş (leqnayîş)

a-, awa-, horo-
horo gelay
awa kerdey
aloçnay (halûçyan)

ve-
vegerîn
vekirin
daleqandin

Dimilkî di : 1) *abiyayîş (abeyîş)*; 2) *açînayîş*; 3) *ageyrnayîş*; 4) *aqitnayîş*.
 Kurmancî di : 1) *vebûn*; 2) *vejenîn, veçînîn*; 3) *vegerandin*; 4) *veqetandin*.

Dimilkî di çend lêkerê hevedudanîyê binê ki berlêkerê a- reydi dest
 pey kenê bi alfabetik nîy ê : *abiriyayîş, abirnayîş açarnayîş, afînayîş* ,
agirewtîş (agirotîş), akewtîş , amendiş , aniştîş (S), avistiş.

2 - CI-

No berlêker, hina vîşî dimilkîya Sîwereg û Bîngol'î di vajiyêno. Dormarê
 Pîran'î di herunda «ci-» di gege «de-», gege zî «der-» vajiyêno. Çend mîsalî :

Bîngol (Çewligî)**Pîran**

cigeyrayîş
çişonayîş (B), çişanayîş (S)

dergeyrayîş, bede geyrayîş (G.)
deşanayîş

ciniştîş

deniştîş

Dimilkî

Kurmancî

*ci-
cikerdiş (S)*

*jê-
jê kirin*

3 - DE- / DI- (B)

Dimilkî

Kurmancî

*de-, di-
dekerdiş*

*da-
dakirin*

Dimilkî di : debestîş, debiyayîş, decenayîş, defereknayîş (defirknayîş), defînayîş / difînayîş (B), degeyrayîş, degirewtîş (degurowîş), degunayîş, dehesiyayîş, dekwetîş / dikotîş (B), dekupiyayîş (dekupeyîş), dekupnayîş, dekutîş, depernayîş, deniştîş, depîştîş (tebîştîş), deresayîş, deresnayîş, desawiyayîş, desawitîş, deşanayîş, deşiyayîş (deşeyîş) / dişiyayîş (B), devis-tîş / divistîş (B), digînayîş (dugnayîş), digîrotîş (dugrotîş), deverdayîş, de-verdiyayîş.

4 - DER-

Dimilkî

Kurmancî

*der-
dergeyrayîş*

*jê-
jê gerîn*

Dimilkî di : dermendîş, derqelebiyayîş (bider qelebiyayîş), derqelib-nayîş (bider qelebnayîş).

5 - RA-

Dimilkî

Kurmancî

*ra-
ravistîş, rakerdiş
rakewtîş*

*ra-
raxistin
raketin*

Dimilkî di : radayîş, rabiyayîş (rabeyîş) / rabiyayene (D), ra dime kotene (era dime kotene) (D), rafînayîş (S), rageyrayîş, rakerdiş / rakerdene (D), raqilaşiyene (D), raşaniyayîş / rasaniyayine (D), raşonayîş (B), raver-nayîş (S), raverdene (D) / ravêrtîş (B, S), ravistîş (S), ra vîr ameyine (D), ra vîr kewtene (D), rawiştayini (E).

6 - RO-, RÛ- / RUE- (B)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ro-, rû-, rue (B)</i>	<i>ere-</i>	<i>rû-</i>
<i>roniştîş, rueniştîş (B),</i>		
<i>ronistene (D)</i>	<i>ere niştêy</i>	<i>rûniştin</i>
<i>ronayîş / ruwenayîş (B)</i>	<i>ere niyay</i>	<i>danîn</i>
<i>roşanayîş / ruweşonayîş (B)</i>		<i>rûniştandin</i>
<i>rokerdiş / ruekerdiş (B)</i>		<i>rokûrin</i>

Dimilkî di : robiyayîş, rodayîş, rojanayîş, rojanîyayîş (rojaneyîş), rokwetîş / ruekotîş (B), roşaniyayîş, rovetîş (rûvetîş).

7 - VAZ-

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>vaz-</i>	<i>baz-</i>	<i>baz-</i>
<i>vazdayîş / vazdayine (D),</i>		
<i>voştayine (E)</i>	<i>bazday</i>	<i>bazdan</i>

8 - VER- (VAR-)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ver-</i>	<i>wer- (wel-), werû-</i>	<i>ber</i>
<i>verdayîş, verra dayîş /</i>		
<i>verdayene (D)</i>	<i>werday</i>	<i>berdan</i>
<i>verkewtiş / verkewtene (D)</i>	<i>werkewtey</i>	<i>berketin</i>
<i>vêrdîş (vêretîş, viyartiş)</i>	<i>weday</i>	<i>bûrîn, derbaz bûn</i>
<i>vervistiş</i>		<i>ber xistin</i>

Dimilkî di : ver bider dayîş (ver bere dayîş), ver dayene pêw (D) / ver pê dayîş, ver dayîne de (D) / ver de dayîş, ver dayîne ra (D) / verdayîş ra (B), verdayîş, verdiyayîş (verdeyîş), ver finayîş, ver pê dayîş, ver pê diyayîş (ver pê deyîş), ver resayîş, ver şanayîş, ver şiyayîş (ver şeyîş), ver tê miyan dayîş, ver tê miyan diyayîş (ver tê miyon deyîş), ver vîstîş, ver xwi dayîş.

9 - VIR-

Dimilkî	Kurmancî
<i>vir-</i>	<i>hil-</i>
<i>virbiyayîş</i>	<i>hîlbûn</i>
<i>virkerdiş</i>	<i>hilavêtin</i>

10 - WE-

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>we-</i>	<i>hur-</i>	<i>ra-</i>
<i>wegîrewtiş (wegîrotiş,</i>		
<i>wegurotiş)</i>	<i>hurgirtay</i>	<i>ragirtin</i>
<i>webiyayîş, webeyîş</i>		<i>vebûn</i>
<i>wekerdiş (S)/ wekerdene (D)</i>		<i>vekirin</i>

Dimilkî di : weçinayîş, wedariyayîş (S)/ wedareyîş, wedayîş, wedertiş (wedetiş)/ wederdayene (D), wedaritene (D), weferiyayîş (wefireyîş), wefernayîş (wefirnayîş), wenayîş, wenîştîş, weşanayîş, weşaniyayîş (weşaneyîş), weşonayîş (B), weteriyayîş (wetireyîş), wetirnayîş (weternayîş).

11 - WER- (WUR-, HUR-)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>wer- (wur-, hur-)</i>	<i>wur-, hor-</i>	<i>hil-, ra-</i>
<i>wereznayîş, wuriznayîş</i>	<i>wuriznay, urznay,</i>	
	<i>huriznay, hurgeray</i>	<i>hildan, rakirin</i>
<i>weriştîş, wuriştîş</i>	<i>hurestay, hurstay,</i>	
	<i>hurzay</i>	<i>rabûn</i>
<i>werantiş</i>		<i>hilkirin, hildan</i>

b) berlêkero lihevxiştî +(yew kelîma) + lêker

Dimilkî di berlêkerê lihevxiştî nîyê :

- 1) cê- 2) pa- 3) pey- 4) pê- 5) po- 6) ta- 7) têw-(tê-), 8) to-,(tû-)

1 - CÊ-

Dimilkî

Kurmancî

cê-

jê- (ji hev-)

cê kerdîş, ci kerdîş (S)

jê kirin (ji hev kirin)

cê biyayîş (cê beyîş)

jê bûn

cê kewtiş (cê di kewtiş)

ji hev ketin

2 - PA-

Dimilkî

Kurmancî

pa-

pê ve-, pê de-, pê re-, pê-

pa biyayîş (pa beyîş)

pê re bûn

pa kerdîş

pê ve kirin

pa nayîş

pê xistin, vê xistin

pa şiyayîş (pa şeyîş)

pê ve çûn, pê de çûn

Dimilkî di : pa anîştîş (S), pa bestîş, pa çerayîş (pa çertîş), pa dayîş, pa diyayîş (pa deyîş), pa dusayîş, pa dusnayîş, pa finayîş, pa gunayîş (pa ginayîş), pa kewtiş, pa niştîş, pa niyayîş (pa neyîş), pa şendeliyayîş (pa şendileyîş), pa şiyayîş (pa şeyîş), pa vîştîş.

3 - PEY-

Dimilkî

Kurmancî

pey-

pê-, bi wî-

pey hesiyayîş / pey

pê hesîn

heşiyayîne (D)

pê zanîn

pey zanayîş

Dimilkî di : pey ameyîş, pey îman ardiş, pey kay kerdîş, pey merdiş, pey nayîş, pey niştîş / peya niştîş, pey paye kerdîş, pey paye kewtiş, pey şanayîş,

pey şiyayîş (pey şeyîş), pey şinayîş, pey vindertiş, pey viraştîş.

4 - PÊ-

Dimilkî

pê vero kewtîş

Dimilkî

pê-

pê ameyîş (pê homeyîş)

pê ardiş

pê geyrayîş

pê kerdiş / pîya kerdiş (S)

pê kewtîş

pê mendiş, pê manayîş

pê hesiyayîş (pey hesiyayîş)

Hewramî

pê were kewtey

Kurmancî

pê-, bi hev (pev), li hev (lev), lê-

li hev hatin, lê hatin

li hev anîn

li hev gerîn, ji hev gerîn

bi hev kirin (pev kirin)

bi hev ketin

bi hev man

pê hesîn

Dimilkî di : pê daritiş, pê feka nayîş, pê feko perrayîş, pê fek ra vatiş, pê ginayîş (pê gunayîş), pê girewtîş, pê mişewriyayîş, pê persayîş, pê pey ginayîş (pê pey gunayîş), pê pey nayîş, pê pey niştîş, pê pîs beyîş, pê re-sayîş / pê reştene (E), pê rêz biyayîş, pê rêz kerdiş, pê ser biyayîş, pê ser nayîş, pê serra kerdiş, pê serra kewtîş, pê serro dayîş, pê serro gunayîş, pê ser şiyayîş (pê ser şeyîş) / pê ser sîyayene (D), pê ser visnayîş (S), pê şanayîş (pê şonayîş), pê şa'tnayîş, pê vera kewtîş, pê verro kerdiş, pê vero nayîş, pê vero şiyayîş.

5 - PO-, PÛ-

Dimilkî

po-, pû-
po kerdiş

Kurmancî

pê ve (bi ... ve)
pê ve kirin

Dimilkî di : po fînayîş, po vîstîş (pû vîstîş).

6 - TA-

Dimilkî**Kurmancî***ta-**pê-, tê-, lê**ta kewtiş**lê ketin**ta vistiş**pê xistin, vê xistin*

Dimilkî di : ta ameyîş, ta ardiş, ta çarnayîş, ta dayîş, ta fînayîş, ta fîneyîş, ta geyrayîş, ta şuyayîş, ta şuya biyayîş.

7 - TÊ- / TIYE- (B)**Dimilkî****Kurmancî***tê kewtiş**vê ketin*

Dimilkî di : tê bestîş, tê bina kerdiş, tê birnayîş, tê dayîş / tiyo dayîş (B), tê diyayîş (tê deyîş), tê elawitiş, tê elawiyayîş, tê fek vistiş, tê geyrayîş, tê hefilnayîş, tê kerdiş, tê kewtiş, tê miyan biyayîş, tê miyan kerdiş, tê miyan kewtiş (tê miyo kotîş), tê miyan nayîş, tê pey gunayîş / tiya pey ginayîş (B), tê pey kerdiş, tê pey niştîş, tê pey ra kewtiş, tê qest kewtiş, tê qesnayîş, tê qesiyayîş, tê qîy nayîş / tê qini nayîş, tê ri kewtiş, tê sawiyayîş (tê saweyîş), tê sawitiş, tê ser di qelebiyayîş, tê ser di qelebnayîş, tê sere biyayîş, tê sere kerdiş, tê ser nayîş, tê serra kerdiş, tê serra kewtiş, tê serro dayîş, tê şanayîş / tiye şonayîş (B), tê şaniyayîş (tê şoneyîş), tê tewr kerdiş (S), tê ver kerdiş, tê vera kewtiş, tê veriki kewtiş, tê veriki nayîş, tê ver nayîş, tê verro kerdiş, tê vero şeyîş, tê verro şeyayîş (tê verro şeyîş).

8 - TÊW- (TÊ-) / TEOW- (B)**Dimilkî****Kurmancî***têw- (tê-)**tev**têw dayîne (D)**têwo dayîş, tiyo dayîş,**tê dayîş**tev dan***9 - TO-, TÛ-**

Dimilkî**Kurmancî***to-**hil-**to kerdiş**hilkirin*

Dimilkî di : to biyayîş (to beyîş) , to dayîş, to vetîş.

c) berlêkero hevedudanî + lêker :

Ma berlêkerê hevedudanî cêra nawitîme. Zeki haseno nîyan di « bi, ci, di, pe, pi, te, ti, te, ver » ra yew û « de, der, ra, ro » ra yew yenî têver. Ma vajîme :

*cira (ci + ra)**dirra (di + ra)**pira (pi + ra)**tira (ti + ra)*

Dimilkî di lêkerê hevedudanî nîy ê :

1) bider- (bere-) 2) cira- (tira-) 3) dirra- (dira-) 4) pede- (pedi-) 5) pêra- (pîya-) 6) pêro-, pyerû-, pyor- (B) 7) pira- 8) piro- 9) tede-, tedir-, tey- 10) têra- 11) têro- 12) tira-, dîra-, cira-, pira 13) tiro- 14) vera- 15) verra- 16) vero- 17) verro- .

Nika ma yew bi yew nîyan bivînime :

1 - BIDER-, BERE- / BEDE- (G)**Dimilkî****Kurmancî***bider-, bede-, bere-**lê**bider suwar biyayîş**lê suwar bûn***Dimilkî****Hewramî***bide-, bere**pene**bide huwayîş**pene xuway*

Dimilkî di : bider geyrayîş (bere geyrayîş), bider hewniyayîş (bere howneyîş), bider kerdiş, bider nawitîş (bere nawitîş), bider qelebnayîş, bider sawitîş, bider sawiyayîş, bider şanayîş (bere şanayîş), bider şeyîş, bider tadayîş.

2 - CIRA- (S) / TIRA- (P)

Dimilkî

Kurmancî

*cira- / tira-
cira girewtîş
(tira girewtîş)*

*jê-
jê girtin*

Dimilkî di : cira ameyîş, cira birnayîş, cira girewtîş, cira şiyayîş (tira şiyayîş), cira vetîş (tira vetîş).

3 - DIRRA- (DIRA-) / TIRA- (Pa)

Dimilkî

Kurmancî

*dîrra-
dîrra biyayîş
dîrra kerdîş*

*jê-
jê bûn
jê kirin*

4 - PEDE- / PEDI- (B)

Dimilkî

Hewramî

Kurmancî

*pede- / pedi-
pede leqayîş
(pede alaqaqayîş)
pede dayîş
pede şiyayîş / pedi şiyayîş (B)*

*pore
pore aloqay*

*pê de-, pê ve-
pê ve dan
pê ve çûn (bi... ve çûn)*

Dimilkî di : pede ameyîş, pede ardiş, pede fînayîş, pede gîyriyayîş, pede kerdîş / pedi kerdîş (B), pede kewtîş / pedi kewtîş (B), pede şendiliyayîş (pede şendileyîş) pede şendelnayîş, pede vîstîş.

5 - PÊRA- (PÎYA)

Dimilkî

Hewramî

Kurmancî

pêra- (pîya)

pêwa-

pê ve (bi hev re)

Dimilkî di : pêra bestîş (pîya bestîş), pêra dayîş, pêra kewtîş, pêra nayîş (pîya nayîş), pêra neyîş (pîya niyayîş), pêra weş biyayîş (pêra weşî biyayîş).

6 - PÊRO / PIYERÛ-, PYOR- (B)

pêro biyayîş (pêro beyîş), pêro dayîş / piyerû dayîş (B), pêro dayene (D), pêro gunayîş (pêro ginayîş).

7 - PIRA- / TIRA-

Dimilkî

Hewramî

pira-

pore-

pira kerdîş (tira kerdîş)

pore kerdey

Dimilkî di : pira bestîş, pira dayîş, pira girewtîş, pira guretene (D), pira kerdîş (S), pira nayîş, pira şanayîş (pira şonayîş), pira şaniyayîş (pira şoneyîş), pira şiyayîş (pa şeyîş).

8 - PIRO, PERO, PURO / PIRUE- (B), PURE-, PURI- (B)

Dimilkî

Hewramî

piro-, pede-

pore-

piro alaqnayîş

pore aloçnay

(pede leqnayîş)

Dimilkî

Kurmancî

piro-

lê-

piro dayîş, puri dayîş (B)

lê dan

pero dayene (D)

lê kirin

piro kerdîş

lê reşandin

piro şanayîş

Dimilkî di : piro bereziyayîş (piro berrizeyîş), piro bestîş, piro birnayîş, piro biyayîş (piro beyîş) / pure biyayîş, puri biyayîş (B), piro cenayîş / puri cenayîş (B), piro çungirriyayîş, piro ginayîş (piro gunayîş), piro girewtîş, piro kurri kerdîş, piro mal biyayîş, piro masnayîş, piro nayîş, piro nurrî kerdîş, piro pêser biyayîş, piro pêser kerdîş, piro qelebnayîş, piro sur biyayîş, piro şanayîş / puri şonayîş (B), piro şikitiş, piro şiyayîş (S), piro tadayîş.

9 - TEDE-, TEDIR-, TEDI- / TEY- (S)

Dimilkî di : tede behs kerdîş, tede dejayîş, tede girewtîş, tede kar kerdîş,

tede mahkima biyayîş, tede mendîş, tede rayîr deyîş, tede serî şeyîş, tede şeyîş, tede şêllik biyayîş, tede şêllik kerdiş, tede tey vetîş .

10 - TÊRA-

Dimilkî di : têra biyayîş (têra beyîş), têra çarnayîş, têra geyrayîş, têra kerdiş, têra şiyayîş (têra şeyîş).

11 - TÊRO-

Dimilkî di : têro çarnayîş, têro dayîş, têro pêşiyayîş (têro pêşeyîş), têro şiyayîş, têro şiyayîş-ameyîş (têro şeyîş-ameyîş).

12 - TIRA- / DÎRA- (E), CIRA- (S), PIRA-

Dimilkî

Kurmancî

tira-, dîra-, cira-

jê-

tira ameyîş

jê hatin

tira birnayîş

jê bîrîn

tira girewtîş

jê girtin, jê stendin

tira kewtîş

jê ketin

tira mendîş

jê man

tira peye biyayîş

jê peya bûn

Dimilkî di : tira cigriyayîş, tira çarnayîş, tira dayîş, tira hera geyrayîş, tira hes kerdiş, tira heybî kewtîş, tira hîlle kerdiş, tira kerdiş, tira lomey kerdiş, tira mana vetîş, tira mehrûm mendîş, tira mîzzi ver xwi dayîş, tira mîzzi xwi ro kerdiş, tira nayîş, tira peyda biyayîş, tira şanayîş, tira şeyîş (tira şiyayîş), tira teber kerdiş, tira vetîş, tira wardîş (tira werdiş), tira xwi kerdiş.

13 - TIRO-

Dimilkî di : tiro ameyîş, tiro cenayîş, tiro kerdiş, tiro şiyayîş (tiro şeyîş).

14 - VERA-

Dimilkî

Kurmancî

vera-

ji ber ... ve

vera dayîş

ji ber ... dayîn

Dimilkî di : vera ci dayîş (S), vera geyrayîş (S), vera girewtîş (vera gure-tîş), vera kerdîş, vera kewtîş, vera nayîş, vera şiyayîş (vera şeyîş), vera xwi ... kerdîş.

15 - VERRA-

Dimilkî di : verra antiş, verra çarnayîş, verra dayîş, verra diyayîş (verra dayîş), verra geyrayîş, verra kerdîş.

16 - VERO-

Dimilkî

Kurmancî

vero-

li ber-

vero ameyîş

li ber rabûn

vero geyrayîş

li ber gerîyan

(vera geyrayîş) (S)

Dimilkî di : vero dayîş, vero deştîş, vero kewtîş, vero nayîş, vero niyayîş (vero neyîş), vero şiyayîş (vero şeyîş), vero viraştîş.

17 - VERRO-

Dimilkî di : verro ameyîş, verro kerdîş.

B — Lêkerê hevedudanîyê ki name û lêker, nê zî sifet û lêker ra viraziyênê :

a) Name + lêker

b) Sifet + lêker

a) Name + lêker - çend mîsalî :

Dimilkî

**Hewramî (Pawe /
Kurdistanê Îranî)**

Kurmancî

ca ardiş, ardiş ca

we ca awirdey

bi cî anîn

kay kerdîş

kaye kerdey

lîztin (leyîztin)

muçî kerdîş

maç kerdey

maç kirin

qise kerdîş (qisey kerdîş)

qise kerdey

qise kîrin

Dimilkî di : citi kerdîş / cite kerdene (D), eştiş teber / estene tever (D) bari kerdîş / bare kerdene (D), zurî kerdîş / zûrî kerdene (D), derg kerdîş / derg kerdene (D), va dayîş (S) / vay dayîş (B,P), girê dayîş (girey dayîş), merr kerdîş, goşî ronayîş, sond wardîş (P) / sond wendene (D).

b) Sifet + lêker - çend mîsalî :

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>berz biyayîş (berz beyîş)</i>	<i>berz biyay</i>	<i>bilind bûn</i>
<i>teyşan biyayîş</i>	<i>tajne biyay</i>	<i>tî bûn</i>
<i>wişk biyayîş (wuşk biyayîş)</i>	<i>wişk biyay</i>	<i>hişk bûn</i>

Dimilkî di : derg kerdîş / derg kerdene (D), kilm biyayîş (S) / kirr biyayîş, pirr kerdîş / pirr kerdene (D), weş biyayîş / wese biyayîne (D), lezi kerdîş / lerze kerdene (D), hîy biyayîş / hîy biyayene (D), vînd biyayene (D) / vîn bîyayîş, xirabe biyayîş / xirave kerdene (D).

C – Lêkerê hevedudanîyê ki yew kelîma di ray vata (tekrar kerda) û lêker ra viraziyênê. Çend mîsalî :

felqe-felqe kerdîş, vit-vit kerdîş, vîzzilî-vîzzilî kerdîş, wîç-wîç kerdîş.

DIMILKÎ DI ÇEND XUSUSÎYETÊ LÊKERANÊ HEVEDUDANÎYAN

Çend xususîyetê nîy lêkeran estê ki bala kê kaş kenê :

1 - Nîy lêkeran ra tayî, ca ra ca ma'na xo vurinenê (bedelnenê). Çend mîsalî :

Ca ra ca Dimilkî	Kurmancî
<i>çarnayîş (P)</i>	<i>gerandin</i>
<i>çarnayîş (S), çarnayîne (D)</i>	<i>zivîrandin, veğerandin</i>
<i>wekerdîş (P)</i>	<i>hilkirin, hildan</i>
<i>wekerdîş (B), wekerdene (D)</i>	<i>vekirin</i>
<i>weşanayîş, weşonayîş (P)</i>	<i>weşandin, hejandin</i>
<i>weşonayîş (B)</i>	<i>hilweşandin</i>

2 - Demewo ki nîy lêkerî ancîyênê (kaş benê) zî ca ra ca beyntar di ferq esto. Çend mîsalî :

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ronîştîş / ronîstene (D)</i>	<i>ere niştey</i>	<i>rûniştin</i>
<i>nerî : ez ronîšto / ez ništo ro</i>	<i>niştêre, niştawe (**)</i>	<i>ez rûniştim</i>
<i>maykî : ez ronîšta / ez ništa ro</i>		
<i>nerî : ti ronîştî / ti niştî ro</i>	<i>niştire</i>	<i>tu rûniştî</i>
<i>maykî : ti ronîšta / ti ništa ro</i>	<i>niştire</i>	<i>tu rûniştî</i>
<i>nerî : ay (o) ronîšto / we (yû) ništo ro</i>	<i>niştêre, nişt</i>	<i>ew rûnişt</i>
<i>maykî : a (ya) ronîšta / ya ništa ro</i>		
<i>ma ronîştî / ma niştîme ro</i>	<i>niştîmere</i>	<i>em rûniştin</i>
<i>şîma ronîştî / şîma nîştî ro</i>	<i>niştîdere</i>	<i>hun rûniştin</i>
<i>ê (yê) ronîştê / yê nîştî ro</i>	<i>niştêre, niştêwe</i>	<i>ew rûniştin</i>
<i>emîr : roşe / ruweşî (B)</i>	<i>nişere</i>	<i>rûne</i>

Dimilkî	Hewramî
<i>wereznayîş</i>	<i>wuriznay</i>
<i>emîr werizni, wurizne</i>	<i>wurpêzîne</i>
<i>wurîştîş, werîştîş</i>	<i>hurestay, hurzay, wurzay (Nowsûd)</i>
<i>emîr warde, wurzî, urze ra</i>	<i>hurzde (hurezde), horze, hurze</i>

CA RA CA DIMILKÎ :

Dêrsim	Pîran	Kurmancî
<i>kotene ra dime (era dime kotene)</i>	<i>dimî kewtîş</i>	<i>dû ketin (bi dû ketin)</i>
<i>kot ra dime, kewt era dime</i>	<i>dimî kewt</i>	<i>bi dû ket</i>
<i>rakerdene</i>	<i>rakerdîş</i>	<i>raxistin</i>
<i>emîr rake</i>	<i>rakî (rake)</i>	<i>raxe</i>
<i>vînd biyayîne</i>	<i>vîn biyayîş</i>	<i>winda bûn</i>
<i>bi vînd</i>	<i>vînî bi, vînî bîy</i>	<i>winda bû</i>
<i>emîr vînd be</i>	<i>vînî bi</i>	<i>winda be</i>
Sîwereg	Pîran	Kurmancî
<i>lew pa dayîş</i>	<i>lewî pa dayîş</i>	<i>maç kirin</i>
<i>lew na pa</i>	<i>lewî pa day</i>	<i>maç kir</i>

<i>lew meni pa</i>	<i>lewi pa medi</i>	<i>maç neke, maç meke</i>
<i>akerdiş</i>	<i>akerdiş</i>	<i>vekirin</i>
<i>akerdo</i>	<i>akerdo, akera</i>	<i>vekirîye</i>
	<i>(mayki)</i>	
<i>piro dayiş</i>	<i>piro dayiş, dayiş piro</i>	<i>lê xistin</i>
<i>piro da</i>	<i>da piro</i>	<i>lê xist</i>
<i>piro mede</i>	<i>medi piro</i>	<i>lê nexê (lê mexe)</i>
<i>roniştiş</i>	<i>roniştiş</i>	<i>rûniştin</i>
<i>ro menişi</i>	<i>merosî</i>	<i>rûnene (nerûne)</i>

Bîngol (Çebaxçur, Çewligi)

Pîran

Kurmancî

<i>abiyayiş</i>	<i>abiyayiş (abeyiş)</i>	<i>vebûn</i>
<i>bi a</i>	<i>abi / abîy (mayki)</i>	<i>vebû</i>
<i>akerdiş</i>	<i>akerdiş</i>	<i>vekirin</i>
<i>a meki</i>	<i>me aki (m'aki)</i>	<i>veneke</i>
<i>a nêkeno</i>	<i>nê akeno</i>	<i>venake</i>
<i>kerd a</i>	<i>akerd</i>	<i>vekir</i>
<i>dekotiş</i>	<i>dekewtiş</i>	<i>ketin nav ...</i>
<i>kot di</i>	<i>dekewt</i>	<i>ket nav ...</i>
<i>nêkot di</i>	<i>denêkewt, nêdekewt</i>	<i>neket nav ...</i>
<i>pure dayiş</i>	<i>piro dayiş, dayiş piro</i>	<i>lê xistin</i>
<i>emir pure d'</i>	<i>bidi piro</i>	<i>lêxe</i>
<i>pure din</i>	<i>bidi piro</i>	<i>lêxin</i>

MALMÎSANIJ

- * (D) : *Dêrsim (Tunceli)*
 (B) : *Bîngol (Bingöl)*
 (S) : *Sîwereg, Sêwregi (Siverek)*
 (E) : *Ezîrgan (Erzincan)*
 (G) : *Gêl (Eğil)*
 (P) : *Pîran, Pîro (Dicle)*
 (Pa) : *Paîl (Pala)*

** *Christensen, Arthur-Benedictsen, Åge Meyer, les Dialectes D'Awroman et de Pawa, Kobenhavn, 1921, r : 45.*

Mac Kenzie, D, N. The Dialect of Awroman (Hewraman-i Luhon), Kobenhavn, 1966.

Folklorê Kurdî ebe zarava dimilkî

Her çiyê ke wertê miletî de ebe vaten û qeseykerdene vajîno (edebiyat), kay beno, ebe bera pî û kalikan devam keno, ci ra folklor vajîno. Bera pî û kalikan kî hê be hê ama, resta pê. Naê ra gore folklorê Kurdî be xo, tarixê miletê Kurdî ano ra zan. Ebe vatena folkloristê Kurdî yê pîlî, yê Ordixanê Celîlî, «tarixê miletê Kurdî de teynîya folklorê Kurdî nêkoto ra destê dismên û zorkeran, yîyê ke wasto ke Kurdanê mêrxasan ebe adir û asin binê bandîra xo kerê» (2).

Tarixê Kurdî de her hadîseo sosyal, herv bo, pêrodayîsê aşîran bo, haskerdene bo, pêrodayîsê verva dismênan bo, pêro lawikan û şwaran û sanikan de yêne ra zan, vajîne, qesey benê. Naye ra gore her hadîseo sosyal, qiz ra be pîl, zê ayney edebiyat de aseno. Na folklor û edebiyat de milet rind û qolae, rast û xeletîye, cwamerdênî û bêbextîye ebe usila şînat û estetîkî ano têverver. Sanikan û destanan û meselan û vatena virênan de her tim na yêna ra zan. Edebîyatê qeseykerdene de her waxt pêguretena çiyê rind û rastî be yê heq û neqî ra yêne vatene. Heto heq dayîma kuno ra hetê neqî ser, sono reseno mirodê xo. Pêrodayîsê ke verva zulim û zorkariya xayinan û dismênan bena, folklorê Kurdî de ebe zarava Dimilkî zaf est ê. Pêrodayîsê nianênî lawikan û sanikan de vajîne ke, miletê Kurdî tarixê xo de se kerdo se nêkerdo, se vato se nêvato, çî wasto, çî nêwasto pêro tede beno eskera. Miletê Kurdî tarixê xo de çîturî seweta azadiya xo dismêne zalim û zorkarî de do pêro, folklor û edebîyatê Kurdî de beno arêze. Her çîqaş ke folklorê

(1) Dimilkî ra, Zazakî kî vajîno. Tekstê ke ita wanine hetê Dersimî ra ê. Komentarbe fekê Dersim de telafuzê «C» û «Ç» y niya beno:

C + vengino qolind = (dz) ; cor (dzor) , cemed (dzemêd)

C + vengino barî = (dʒ) ; cêr (dʒer) , cîran (dʒîran)

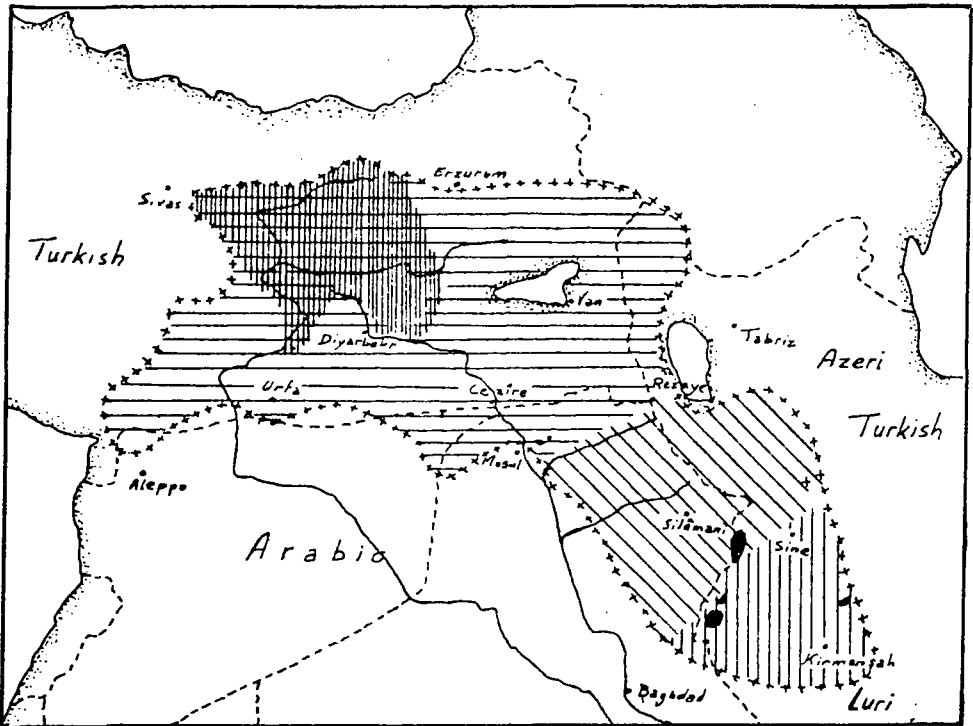
Ç + vengino qolind = (ts) ; çum (ts+m) , çare (tsâra)

Ç + vengino barî = (tʃ) ; çî (tʃî) , çêver (tʃevêr)

(2) O. Celîl , C. Celîl ; *Mesele û metelokên Kurdî*; Zürich, Weşanên Ronahî, 1976, pere 1

Kurdî ebe zarava (lehça) Dimilkî (Zazakî) xêlê zengîn o, hata nika keşî bine ra arê nêkerdo, pêser nêardo. Kolonîperestanê Tirkî nêverdo ke miletê Kurdî çimanê xo wekero, xo ser urzo. Yîne her çiqaş ke miletê Kurdî kerd binê bandira xo, hama bese nêkerd ke zan û kultur û folklorê ey kî werte ra wedarê. Dismêno xayin nae rind zaneno ke, ebe siyasetê asimilasyonî pesew û peroz gureêno ke folklorê ma kî ma dest ra bicêro. Yîne xêlê zerar da be kulturê Kurdî, xezna kulturê dey ra taê telef kerd, kerd vindî. Coka o ke, ma gune qiymetê folklorê xo, nîya ra tepîya dayîna rind bizanîme. Her çiyê folklorî yo ke kuno ra ma dest, top kerîme, biniwsîme, vindbîyaêne ra bixelesnîme.

Zarava Dimilkî de hata nika edebîyatê qeseykerdene fek ra be fek, gos ra be gos vajîyo amo. Na edebîyatê qeseykerdene de sanikî, lawikî, mesele û mertalî, vatenê virênan be vatenê bînî ra ebe tore tore vajîne.

(ji M. M. Van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, rûpel 31)

I - SANIKÎ

Tore tore sanikî est ê. Tayê sanikan de îsan est o, tayîne de kî heywanî, teyr û turî teder ê. Sanikê îsan, meselê ke amê vêrdê ra, yîne ra pêda biyê amê. Sanikanê nianênan de leto zêde, millet çiturî verva dismenê teberî lez keno, tey ceng keno, û yêno ra zan. Hadîseê nîyanênî amê, vêrdê ra, zamanê ra tepîya biyê sanikî mendê. Na sanikan de çêrênî û cwamerdiye, cînîênî û cwanikîye, haskerdena cînîan, haskerdena lazî be ma û pî ra, haskerdena hurdî biraan, haskerdena welat û milletî wes vajîna, îsanî sero zaf tesîr kena, tede kar kena. Zu hetê sanike nîyar o. Heto bin de kî dismêno zalim û zulimkar be xayinan ra vînîné. Sanika Şevdîn Begî, yê Dewrêş Begî, yê Kulikî nîanênan ra say benê.

Xelê sanikê henênî kî est ê ke, tede dêv be îsanî ra vejîné. Îsan, heto rind, dêv kî heto xiravin temsîl keno.

Sanikanê heywanan de, bize, verg, hes, lûye be kerzik û qirnikî ra yêné meydan.

Sanikanê îsanî ra tayê kî îsanî fînê huyayîş, ebe û tore gosedaran xecel-nenê. Nîanênan ra sanikê *Keçeleki* zaf wes ê.

Keçelek sanike de dayîma heto heq, heto rast temsîl keno. Û, hêfê xo hetê neq û xiravîni ra ebe cambazênî û anazênî, ebe fêndî, ebe xapnayîş cêno, kuno ra ser. Hetê neqî fîno halo henê ke, gosedarî zaf pê huynê, ero ci wes yêno, benê sa.

Sanikî, leto zêde seweta teviakerdena domonan zaf muhim ê. Ronîsten û raustena domonan ebe vasîta sanikan asil bena. Sanikî, rastî û xeletîye sero, rind û qolae sero, bomênî û baqilênî sero hem kî haskerden û zerevêsaênî sero derse danê îsanî.

TIXTIXAN Û LINGMIRCAN

Bize ve Kole ra benê lengî, malî ra vişîné. Bize Kole ra vana : « Kolê, ala bê mîja xo bikeme, mîja kamî ke kef dana, a sona resena malî.» «Heya !» vana «bizê bê.» Mîja bize ke kef dana, sona resena malî, kole hurendîa xo de manena. Kole se kero se nêkero, sona koyê jê koyê Jêle ra çerena. Waxtê ra tepîya zêna, di bijêkunê xo ana. Na, bijêkunê xo ana, cayê kena eskeft, sero çêver nana pa. Waxto ke sona tever, bijêkunê xo temey kena vana.

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
ciziku ken xîarî yênu*

«Heya» vanê bijêkî, «ti so.» Na sona, ko ra çerena, bena çatlix, ciziku kena xîarî.
Yêna verê çêverî vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Nî ci rê çêver kenê ra, na sona zere. Ni sonê lewe, zu nat ra sono bin, zu dot ra sono bin, cizikunê xo lînê benê hemlikî. Kole bijêkunê xo oncia kena temey vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûye yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

«Nê ! » vanê «ma yîne rê çêver ra nêkeme, ti so.» Çêver sero uana pa, sona ko ra çerena, cizikunê xo kena xîarî tepîya yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Çêver kenê ra, kole sona zere, tixtixan ve tixmircanî ra yêne lînê, benê hemlikî.
Kole vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûyê yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

«Nê ! » vanê «dakilê, ti so biçere, ma îta vindeme. » Na tepîya terknena sona, ko ra çerena, cizikunê xo kena xîarî, cêrena ra yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

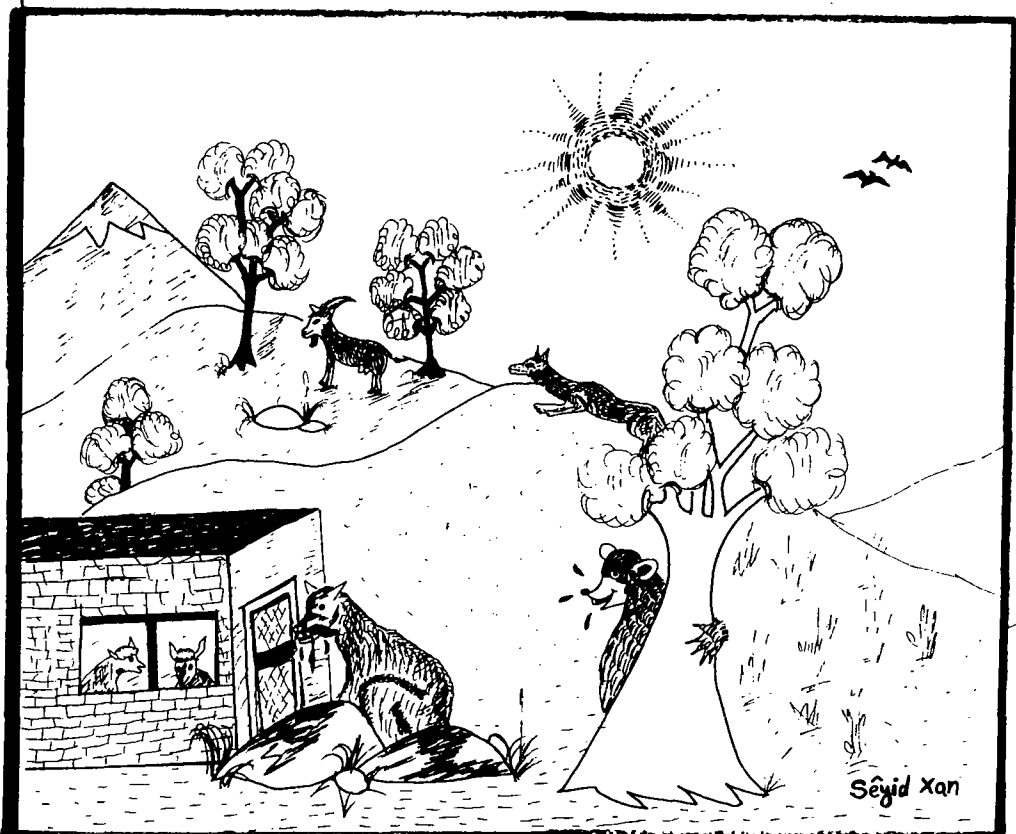
Oncia yêne cizikunê xo lînê. Kole oncia bijêkunê xo temey kena, terknena sona, ko ra çerena. Kole ke sona, lûye yêna peyê çêverî vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Nî vanê «Hayde ! Lûya cambaze, ma vengê to nas keme, vengê moa xo xo nas keme. Kotî ra ama uza ra so !»

Lûye sona, vergî ve heşî ra vana « nî qan nêbenê. Tixtixa ve lingmircanî ra mi rê çêver ra nêkenê. » Verg ve heşî ra vanê «waklû, ti tenêna cambaz a, ala reyna so peyê

çêverî, vase «mi rê çêver ra kerê. » Lûya cambaze oncîa sona peyê çêverî, vana
Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, berê bilîyê

Ni oncîa vanê «Lûya cambaze, uza ra so ! Ma vengê to nas keme. »

Na oncîa cêrena ra sona, vergî ve heşî ra vana «bijêkê Kole vengê mi nas kenê, mi rê çêver ra nêkenê. » Hes vano «waktû, ti nêşîya, oncîa so peyê çêverî. » Vana «sima ke înam nêkenê hayderê pîya şîme, ez son peyê çêverî, sima ki bêre gos dê. » Pêro pîya sonê, lûye sona peyê çêverî veng dana, oncîa ci rê çêver ra nêkenê. Vana «bira hes ti so», hes vano «bira verg ti so», verg vano «bira hes ti so. » Hes terkno sono peyê çêverî, vano

Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê

Tixtixa ve tixmircanî ra vanê «heso boyino qefçil, uza ra so ! Ma vengê moa xo nas keme, vengê moa ma jîl o. » Hes cêreno ra sono. Kole yêna veng dana, « aaa ha ! » vanê «vengê moa ma belî yo.» Yêne moa xo rê çêver kenê ra, hama ci ra nêvanê ke lûye ve heşî ra amê peyê çêverî. Sonê cizikunê xo lîne, benê ve hemlikî tepîya. Kole oncia tixtixanî ve lingmircanî ra çîp temey kena, sona ko ra çerena. Hes gos dano ke vengê Kole jîl o, sono ko ra çereno, vengê xo keno jîl, yêno peyê çêverî vengdano. Tixtixa ve lingmircanî ra henî zonenê ke moa xo ya. Çêver kenê ra, hes kuno zere, nayîne weno. Kole yêna verê çêverî veng dana vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê*

Nîadana ke ne est o tixtixano, ne est o lingmircano ! Kole cêrena ra sona. Zof manena ton manena, vana «ala reyê şêrî, nêbo ke nî vevjîyê şêrê cayê. » Oncia yêna peyê çêverî veng dana, nîadana ke ne est o tixtixano, ne est o lingmircano. Kole cêrena ra, terknena sona. Verg pers keno vano «bira hes tu se kerd ? » Vano «ez şîune ko ra çerd, vengê xo kerd jîl, mi hem werd tixtixanê daye, hem werd lingmircanê dayê. » Vano «bira hes ti ma ra pêt a. Lûye şîye bese nêkerd, ez şîune mi bese nêkerd, tu çiturî yî xapitî ? » Vano «ala vase. »

Kole sona ko ra çerena, zof maneno, ton maneno, oncia çutê bijêkunê xo ana, namê yîne kî tixtixan û lingmirca nana pa. Waxto ke sona ko, temey kena, ci ra vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûye yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

Ci ra nêvana ke bijêkê mi werdê, tersenê. Sona, ko ra çerena yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê*

Çêver kenê ra, sonê lîne benê hemlikî. Kole tepîya sero çêver nana pa sona. Verg yêno peyê çêverî, vengdano. Nî nêzonenenê, çêver kenê ra. Verg sono zere, tixtixanî ve lingmircanî ra weno. Kole yêna verê çêverî veng dana, nîadana ke ne tixtixan o, ne kî lingmircan o. Kole terknena sona, xelê ke fetelîna, rastê lûye yêna vana

*Tu werdo tixtixanê mi
tu werdo lingmircanê mi*

«Nê !» vana lûye «Kolê,»

*mi ne werdo tixtixanê to
ne kî werdo lingmircanê to*

Vana «bira vergî ve bira heşî ra werdo. » Lûye sona leyê heşî vana «bira hes, bê ma

na Kole kî bome.» Hes vano «wablû ma çituri bome, ti dayina rind zonena.» Lûye terk-
nena sona Kole ra vana «bijêkê to, mi ha ê berdê filan eskeft, bê şîme lewe.» Vana
«Kolê bê ez ve to ra beme way.» Kole vana «heya.» Lûye Kole kî xapnena, cêna bena
eskeft. Hes zerê eskeftî de beno. Kole nîadana ke bijêkê xo uza nîyê, vana «sima hem
werdo tixtixanê mi, hem werdo lingmircanê mi.» «Nê» vanê «ma ne werdo tixtixanê to,
ne werdo lingmircanê to.» Rozê Kole ana , uwe nana ser gîrenêna, sano çîvor lewe de
nana ro. Hes ke yêno zerê, Kole vana «heso, çêvêsayê, bê zerê na xaşîye kuye, mêrdê mi
şîyo malî, nika ke ame tu îta vînenno kisenno.»

Hes vano «Kolê na sano çîvor se kena ? » Vana «lazê kutikê şîay şîyo malî, nika
simondî pa nêmendê, ci rê simondî virazan.»

«Ma» vano «a uwe se kena ? » Vana «ma lazê kutikê şîay şîyo malî bîyo vêsa, ci rê
tenê qawite seleqnan.»

Hes kuno zerê xaşîye, Kole dîane sero girêdana, ana uwa sure verdana ra ser, vano
«wiyyyy, ez vêsune ! ». Sano çîvor cêna nezelîna ver. Hes tede jîvenooo, jîvenooo vano
mi ne werdo tixtixanê to
ne werdo lingmircanê to

Vana «tu hem werdo tixtixanê mi, hem werdo lingmircanê mi.» Eve sano çîvor
nezelîna ci, tede kena kud. Hes ke mireno, gost kena husk, kena çwal, darêna ro lûye vana
«wablû ney bize so» vana «bere suke de birose.» Lûye kena poştî, bena suke vana
«laooo! Gostê heşî rosan, kam cêno kam nêcêno ! Gostê heşî derman o, dermanê her
nêweşî û vêran o.» Dormê lûye beno pir, vanê «nu ke dermanê her nêweşî yo cême, ça
nêcêrîme.» Lûye gostê heşî rosena, perunê xo cêna sona. Sona leyê Kole vana «Kolê mi
rot.» Kole vana «wablû, erê ma se bikeme, se nêkeme, vergî kî henî bikeme.» Vana «kolê,
ti bese nêkena, ti vinde ez vergî xapnan» vana «an ey kî henî keme». «Hama» vana «mi
ne werdo tixtixanê to, ne werdo lingmircanê to. Xo rê bira vergî ve bira heşî ra werdo.»
«Heya wablû» vana «ma way îme, tu ne wena tixtixanê mi, ne wena lingmircanê mi, ez
zonan. Xo rê vergî ve heşî ra werdo.»

Rozê lûye sona vergî xapnena, vana «bira verg, hayde şîme Kole de wa û biray bî-
me, pîya bifetelîme.» Verg vano «heya wablû.» Hurdemêna sonê çê Kole. Kole vana
«tewwww bira verg ! » vana «bê ma zuvînî de wa û biray bîme , têlewe de vindîme.»
«Heya» vano «vindeme ça nêvindîme ! » «Hama» vano «sertê mi est o.» «Sertê to çik
o ? » vana Kole. «Wayê» vano, «hes boyin o, tu heşî de wayênî mecê.» «Tewwww» vana
«ci de fekê pîyê dey kerî, kam sono dey de wayênî cêno. » Ti birayê min a, lûye waa min
a, xo rê hîremêna têlewe de vindeme» vana.

Xevera vergî çin a ke hes kerdo xaşîye kisto, berdo suke de roto, hêfê tixtixan û
lingmircanî ci ra gureto. Xelê waxt ke pîya fetelîne, Kole vergî bena çê xo, vana «vergo ti
bê na xaşîye kuye.» Vano «qey ? » Vana «ti bê na xaşîye kuye , xo weda, mêrdê mi şîyo
malî nika ke ame vano» boa vergî îta ra yêna « tu vînenno kisenno.» «Heya» vano verg.
«Kolê» vano «na sano çîvor sekana ? » Vana «lazê kutikê şîay şîyo malî, nika simondî
pa nêmendê, ci rê simondî munan.» «Ma» vano «a uwa sure se kena ? » Vana «lazê
kutikê şîay şîyo malî bîyo vêsa, nika ke ame ci rê tenê qawite seleqnan.»

Verg kuno zerê xaşîye. Kole dîane sero girê dana, uwa sure verdana ra ser. Verg çîkeno vano «wiyyyyy !» hard û asmê nano pîya. Kole sano çîvor cêna nezelîna ci. Teko virê mîane de dana piro. Verg zirçeno vano «wiyyyyy, mîanê mi ! » Vana «hêfê mîanê tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Teka bîne dana vergî ro, qîrenooo, vano «wiyyy, qorê mi !» Vana «hêfê qorê tixtixanê min û lingmircanê mi bo. » Tekêna ke pê weno zirçeno vano «wiyyyyy, sarê mi ! » Vana «hêfê sarê tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Oncîa wetelîna ci, vano « wiyyyyy, kaleka mi ! » Vana «hêfê kaleka tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Vergî kîsena, tixtixan û lingmircanê xo cêna. Kole ana , gostê vergî kena husk, kena torvik darêna ro lûye, vana «wablû ney bere biroze bê.» Lûye nisena vera, kena poştî bena. Nîadana ke dewê de mordemê est o, berveno jîveno naleno, xo cêr kenê. Lûye pers kena «birayê mi» vana « derdê to çik o ? » Vano howt serî yo ke mi tewraniye gureta, halê mi sew û roz nîyar o, derdê mi rê derman çin o.» Vana «dermanê nêweşîya to gostê vergî yo. Gostê vergî buye, bena wes û war sona.» Lûye ey kî uza rosena, cêrena ra yêna.

II - LAWIKÎ

Zarava Dimilkî de lawike ra, kilame, şware (hetê Xozatî de), hewa kî vajîna . Hetê Dersimî de hata seranê ênan, sayê ke her hadîseo sosyal veto ro ci, kerdo lawike. Meselê haskerdene, pêrodayîsê aşîran, pêrodayîsê verva eskerê Tirkî û hadîsê bînî lawikanê Kurdî de amê vatene, wertê mîletî de bîyê vila. Lawikê ke mîletî sero zaf tesîr kenê, ca be ca ebe vaten û qeseykerdena uzay zovîna tore ra vajîyê. Tayê lawikan de namê sayirî belî nêbeno, hama tayîne de, vajîme lawika Seyid Qajî de, sayirê xo belî yo. Hama oncîa kî a lawike hetê Pilemuriye de zovîna, hetê Halborîye de torêna vajîna. Di hetê lawikan est ê : qesey be maqam ra.

Lawikanê xelkî de zu hadîse, heve be heve, tam vajîno. Lawikê Kurdkî ebe zarava Dimilkî birînê ra çar parçey :

- a) hewê cwamerdan
- b) hewê cînîan
- c) hewê govendî
- d) hewê bînî

Wertê mîletî de, lawikê ke pêrodayîsê aşîran sero, pêrodayîsê Kurdan û Tirkan sero, waxtê Çiarî de pêrodayîsê Kurdanê Dersimî û eskerê Urişî sero amê vatene, pêroyîne ra hewê cwamerdan vajîno.

Lawikanê haskerdene ra kî hewê cînîan vanê. Na hurdî torê lawikî hetê Dersimî de zaf yêne vatene. Hewê govendî, hetê Dersimî de senik ê, hama hetê Bingol û Dîyarbekîrî de dayîna zaf ê.

Waxto ên de, hareketê Kurdî ke hetê sîyasetî ra bi berz, ebe usilo

newe tayê marş û kilamê newey kî çiqaş ke kêmbê, pêda bî. Hetê Dersimî de waxto virên de lawikî leto zêde ebe kemane cinitêne. Xêlê cau de kî ebe cureo hîrêtelin cinitêne. Key ke kulturê Tirkî hêmê Dersimî sero hukim kerd, û waxt ra be nat tomiro sestêlin dayîna zêde cinîno.

WELAT WELAT

Welat welat, welatê cêrî
qanun rind o, qanunê corî
ez o şêrî, îfada xo bidî
xo rê rew bêrî
nayîne kaxita xo da Omer Osmanî
mi da Duzginê Kêmerî

Welat welat, welat genis o
qanun rind o, çetin hepis o
nu senê hepis o, ça honde pîs o
kamî gerê minê kokimî kerdo
vato : «bêkar û bêis o,
bêro hepisê Mazgêrdî de
xo rê di serî ronîso»
vazê : «kokimo Seyid Qajî yo
eve herdîs o»
mi çêsikê xo de nîada ke
hora tede zu quris o

Way way, way leminê way
mi nîada ke virenîya şwarîu
dîar de vejîay
mi vozda ke vozdi, restî
dest-payê minê kokimî pey de girêday
ezo feqîr kerdo sayê
çor qurîşî mi sero vejîay
mi zalimî ra minete kerde
perê mi mi nêday
berd î, day mamurunê Mazgêrdî
têdest ra fetelnay
ti vana nîne nêdiyo

rîyê şîrikê padîsay
berdî, kerdî postê hokmatî
ravor de rusnay
perê minê kokimî şî
ginay ro xezna padîsay
Welat welat, welato tat o
qanun rind o, çetin hokmat o
na teres ewro şîyo
evraq ma sero giran vato
Haqo, to ra oseno
nu senê înat o
mi îman ve pîrê xo ardo ke
înatê to bêbînat o

Koyê na germike
koyê suringinî
çewresê çê Xormekî
ded û birazayê zuvînî
nîne gerê mi kerdo
des û di pîya kerdê mehkomî
Koyê na germik o
bira na gavan o
şîyo çê Memê Alê Bese
dostê mao kan o
çimê mi fek ra peray
mi va : ala se vano
yoxro ke mi xapneno
dismenê wayirê min o
vake : «so zuqimê Mazgêrdî
ez o to dime ra yêno»
ez şîyo zuqimê Mazgêrdî

towa tede çin o
 pirê baxçe û tûyan o
 şîyo zuqimê hepîşî
 pirê kekan û aspizan o
 şîyo Hewsê Dewe
 wayirê Kurêsan o
 şîyo Kal Ferat
 wayirê Şix Mamedan o
 şîyo hênîyê Celal Abasî
 wayirê Abasan o
 şîyo jîara Alîyê Kistimî
 wayirê Pilvancikan o
 şîyo Ewliayê Tosniye
 wayirê Bamasuran o
 şîyo Kemerê Duzginî
 pîlê jîaran o
 şîyo ke kokim kose de nîsto ro
 binê çimu ra mi de nîadano
 çimê mi fek ra peray
 bimbarek o, mi ra towa nêvano
 ez van : «nu bimbarak o»
 yoxro ke misayê şêne û postan o

Minê kokimî persenê
 hepîşê des û ponc rozan o
 kamî gerê mi kerdo, vato :
 «kokim pîlê jêwegan o»
 vazê : «feqîro Seyid Qajî yo,
 nîsto ro, kilamu xo ser vano»

Binê darikan o
 binê birikan o
 usar nawo ame
 çêfê çenekan o
 serê na bonan o
 çêfê na xortan o
 binê şîvingan o
 çêfê pîrikan o
 peyê kila doan o
 çêfê veyvikan o
 Haqo dewa to bo
 kes koçikê do mi rê nêano
 hîrê se û seşt û ses kilamî vatî
 qeydê xo tamam o

SEYID QAJÎ

SEY UŞÊN Û SEY RIZA

De wela wela
 begê mi Sey Uşên o
 teresê soferî begê mi kerdo makîna
 hao duzê Şêxankî ro beno
 begê cam onto we
 helalîya xo wazeno
 vano : «qomo xatir ve sima,
 ez o goçerî yo, sono

De welat welat
 mêrat çiqas şîrên o
 hal be hal destê mordemî

coru ci ra nêbeno
 begê mi kerdo vilê Sorpyanî
 hona welat ci ra oseno
 reyê xo ra tepîya nîade
 bervîsê dar û kemerî to rê yêno

Sey Uşê vano :
 «axlerê koyê Dersimî day arê
 berdîme tum - vîlatî
 esmer amê ma ser de
 alay û tawirê hokmatî
 ma dayme arê berdîme

kerdîmê tum- vîlatî
îfadê xo, zalimî ma sero vatî
vano : «Sey Rizay ra sero vazê
rozî qedîyê, mendê deqe û satî»

De bîye bîye, wela begê mi bîye
hêfê mi yêno be Sey Uşênî
Haq zaneno reyisê Kirmancîye

ewro axlerê Dersimî dê arê
berdê verê daraxacîye
zalimî ci ra persenê
soxirê dîne îslamiye
Sey Uşê vano : «Sey Riza !
ti ra merdena xo ver mekuye,
ewro roza des û di îmamun a,
yî kî zê ma kîafirî dest sehîd bîyê»

ERÊRÊ ÇÊÇÊNÊ

*Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ke amune çê sima
mi to ra xatir wast ara
ti di gamî mi dime bîya hîra
ez peyser cêrunê ra
nu goyil o, ondêr mecal mi nêda
amune ke lew to ra nîne
zalîme, tu çî ra nêverda
hata peynîya axrete
derdê to mi de bî ve gira
tu wertê çîmunê mi de niada
ti bîya kardîa alafranga
cigerê mi mi zere de birna*

*Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ve to ra pîya
some dîwanê Ana Fadîma
melema mi na dîna nîya
Heqo a dîna
Ana Fadma qendelbaşîya cîniun a
çopol dana rîyê to ro
rîyê to kena şîa
vana : «çênê, çêvêsay, tu soz da
çî ra xo dime vêsna qedena»
tu cêna, erzena leyê qetranî
mi kena bekçîyê verê to
to ver de kolîu name tira
kêlî yêne kêlî ser de
guneka ma to rê yêna
some, gineme Ana Fadma ro*

*tu ef kena, kena haqa canê ma
erêrê to cênê, sanenê hêmunê kounê hetê ma*

*Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ve heyra bî
heyranê to û na gerdanê şîşî
qedayê royê xo bicêrîne
beznê xo şîyo ro tutinê Muşî
lawo kata-sona, rew bê
can û ro û îmanê mi şî
usar nao ame, bojîyê royê xo cênu
sonu verê horîya Sulvişî
çênê Sulvişî ra vejîné
tim-tim na namuşî*

*Çêçênê xerîb o, xerîb o
sosina mi xerîbê to û dujl
qesa peyêne mi ra vase
silecî ustê ra, tey raurjî
çor roj nêqediyê, perskeno
gemîya serê dengijî
çênê sosine, to sera nêama kounê Dersimî
asma desu poncesewîye, wertê ra yildijî*

*Erêrê, canî canî
sosina mi, tu cana nî canî
xatir ve to bo
ma nîştîme ro gemîya Yunanî
dengiz lete kerdo
kotîme dustê Tirabzanî
şîme, ondêrê Estemolî de vejîayme
heserê to zor kerdo
qonaxê Beyoxlî ma sero kerdê miz û dumanî
xevere amê, vake :
«silecî amê îskelê Topxanî»
şîne ke yara xo rê perskerîne
vejîay ke hetê ma ra kes çîn o
têde germewerê na Tercanî*

HEWA DOY

Doyê mi kî doyé manga bore
doorê mi yêno, meso vore

Doo doo bibe, rono ci be
Olî Ho eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga beleke
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê jîara Goleke

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, mangu bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga çare
sarê dewa ma bar kerdo, şîyê ware
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê a jîare

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê warê Unişî
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê Sulvişî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê warê axay
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê Duzgin Bavay

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Çêriya doyé mi kî çêriya darê rezî
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê pîrê ho Gulangerezî

Doo doo bibe, rono cî be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî, doyé na mîyan o
çîralixê pîr û rayveran o
xercê şîr û zervetian o

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê ho sanenu hêdî hêdî
serva loqmê ronê zêdî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga kulike
ewro dizdî amê dormê holike
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê a jîara dalike

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê pesî
a wo ke kêvanênîa ma cînû qayil nê beno
u kî lazê yî teresî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

DERDÎ DARDÎ

*Mi va : derdî dardî dardî
kîvar melem melem dardî*

*Na dina de dardê mi çîne bî
tu mi rê dardî pêda kerdî*

*Ma dewizî dewa ho ra vejîayme
gul û sosinî Koyê Baxire ver de
fidana mi, melul mendî*

*Bezna to rindek a
sayê ke zaranc a êndî*

*Haq adirê fizilê na dewrî wedaro
tayê cigêrê mi werdî*

*Wertê min û rindeku de fizilênî kerd a
mi ra xelê zerer kerdî*

Haq çor roj dewrano virên mi nê dano

*kokê fizil û mizawiru vejî
erê az tede nê verdî*

*Bezna to barî ya
leyêka min a fidan a*

*Fistano çiçegin kena pay
ver va mi ho tadana*

*E ke dot ra mi de vejîna
henî zon asma des û ponce-sewî ya
Koyê baxire ser de sewle dana*

*Mi va : «ti çiçeg a
çiçega asma gulan a»*

*Usar verê Koyê Baxire ra
tore tore çiçeg dana*

LAWIKA ŞÛKRÎ *

Ewro Dersîm de danê pêro, tede tifongu erzenê
welatê ho sero danê pêro, hêfê kalikunê ho cênê
eve gonîa cêncunê ma pê wela kounê Dersimî mîr kenê
na veyvikê Dersimî çitunê şîau girê danê
mezela şîayê sero hata key bervenê
na lewunê ma birnenê, sima qey veng nêkenê

Qurize ver de kemer ve çet o
eskerê Tirkî dorme ro Şûkrî û Heyderî gureto
Şûkrî sehîd bîyo, sera vineto Mihemedê hometo
xevere berê kokimê pî rê, vazê :
lazê to kisto Heyderê cîranê to heşîr gureto

* Şûkrî, xorteko de dêmdar û welatparez bî. Ey seweta welat û milletê xo lezkerd, verva pîyakerunê Kurdî û koledarunê Tirkî de da pêro. Şûkrî, 13yê gulane 1981 de, Dersim de dewa Qurize de eve destê xayînunê Kurdî û faşîstunê Tirkî ame kistene. Areyîjî, eve uslê vatena xelkê Kurdî ve to ro sehîdbîyayêna Şûkrî, wes ardo ra zon (9.8.1983).

pîyê Heyderî persenê mordemo de mixenet o
Usiv Qeremanî xapito, ci ra risvet gureto
şîyo suka Cêxî de fermanê çê Memed Alî Severî veto

Asma gulane, roza çarsemîye
eskerê Tirkî amo ve ma virenîye
Şûkrî vano : «dayê çekunê mi bîya sanenu ho mîye»
maye vana : «meso, to dima fetelinê ajanê Kirmancîye»
seweta kistena to ra yîne xevera ho kerda zuye
Şûkrî kisto, kerdo qirvanê milletê Kirmancîye
sero berverna xanima cênîye
wayê, ti meberve, dewa ho bide Baxira sipîye

Va ber bîyo, vayê verî
esmer têvera berdî xortê çê Memed Alî Severî
qersuna Şûkrî pey ra gina ro ci, ama hetê verî
dest û pay nê ro pêser, ardê serê zerî
bêçikê ho hene kerdî, ajanunê naver û boverî
vanê : «Şûkrî kisto, Kemalî kenê darde, kenê melemê serî»

Asma gulane, des û hîreyîne
roz cêreno sate ama diyîne
Şûkrî ve Heyderî ra eskerî de do pêro hata sate seşîne
qumandarê Tirkî voz dano, bîyo virevira qîne

Qurize ver de sona kemera zerde
eskerê faşîstu ewro onto ma serde
Şûkrî vengê ordîqumandanî dano vano : «Welatê ma caverde
ti ke nêvindena yêna, destê min o mavzer de»
qersuna Şûkrî gina ro ci, kilikê hermê çepî ser de
dirvetunê Şûkrî ra gonîa ke şîye
uwa derê Horvankî berde

AREYIZ

HAYDERÊ

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Dewiz û morevayêne
karker û emegdarêne
cînî û cwamerdêne
hayderê hayderê*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Koledaru keme tever
axau saneme xo ver
hata peyê dîna beme
emperyalîzmî peqeneme*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Bêrê, îndî raurjîme
girmikunê xo barkerîme
tifangunê xo pirkerîme
serê zerîa dismênî de tal kerîme*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

ZILFÎ

III - MESELEY

Edebîyatê qeseykerdene de, meseley ebe zarava Dimilkî deyra ê. Waxto ke sohbet bî ra, qal ame ra, û waxt qeseykerdox meselê vano, ano ra vatena xo ser. Ebe û tore qesa xo rast vezeno, vatena xo ispat keno. Edebîyetê Kurdî de tore-tore meseley est ê:

- a - meselê aqildariye
- b - meselê huyayîsfîstene
- c - meselê bînî

Meselê ke tede aqildarî û huyayîsfîstene est a, yîne de bomênî û budela-ênî be baqilênî ra, rastqeseykerdene ebe hostaênîa qesan, wes yêna ra zan. Tayîne de kî çêrênî û hostaênîa qesan be zulm û zalimênî têverver der ê. Meselê ke rast amê meyda, ci ra di tore est ê. Toreo virên de, qal ke ame ra, werte qeseykerdene de vajînê. Nayîne de aqildariye be giraniye yêna ra zan, ci ra derse cêrîna. Toreê diyîne de, mesela, girêdaê mevzuyê qeseykerdene nîya, xo be xo cîya vajîna. Lazim nîyo ke qal bêro ra a mesela ser. Her waxt, wertê zu sohbetî de bo ya kî nêbo, vajîna.

Mesela huyayîsfîstene de leto zêde hadîseê sosyalî vajînê. Na meselan de di hetî est ê : Heto rind, rindek, rast, heq be hetê xiravin û qefçil û neq û zalim û zurekerî ra...

Xelk pê hetê virênî cêno, heq û neqî ebe qeseykerdena na mesela ano têverver, hetê neqî, hetê zalimî ebe usilê estetîkî, kenê qiz pê huynê, hem kî pê xecelînê. Tirkî de nayîne ra «fikra, nûkte, latife» vajîno.

Tayê meselê huyayîsfistene est ê ke, tede goynaênî û zurkerdene vajîna.. Zarava Dimilkî de edebîyatê nîanênî ra *yanîye, laxkerdene, ya kî kuratey* vajîne.

HÎRÊ QORÎ DE NAN WERDO

Hetê Tercanî de mordemê bî, ci ra Uso Bom vatêne. Ci ra coka Uso Bom vatêne, çike feqir bî, xo rê pars kerdêne arê, ebe û tore gula xo vetêne. Hama bomênî-momênîa xo qe çîne bîye. Hetê qesey kerdene ra, kes ra ser nêkotêne. Ey, ebe torê sayirênî qesey kerdêne.

Rozê axayê aşîra Çarekan Mistefa Beg çê xo de cematî keno top. Ci rê malî sara birne-no, gost keno deyra. Hard de sifra finê ra, meymanî henî zêde benê ke, qor be qor nan wenê. Mistefa Axa be xo kî nanê tîre erzeno bazîyê xo ser, meymananê xo rê keno vila.

Uso Bom kî wertê cematî de beno, qorê virênî de nîseno ro, nanê xo weno, urzeno ra, hama mird nêbeno. Qorê bînî de oncia tey nîseno ro, reyna weno. Û qor ke urzeno ra, û kî tey urzeno ra, hama oncia kî pîzê xo mird nêbeno. Qorê hîreyênî de kî nîseno ro, tey weno. Qoro hîreyên ke urzeno ra, Mistefa Axa gineno po, vano :

- Ero Uso ! Ti qe xo ra ar nêkena ke hîrê qorî de nan wena ?

Daye sero Uso Bom cêra ra ci ke :

- Axa axa, tu hîrê se û seşt û ses dewan wena mird nêbena, mi hîrê qorî de nan werdo sebîyo !

Na qesa sero axa wertê cematî de ziq beno, viqe ra ci nêkuna. Rast ke Mistefa Axao Çarekiz wayirê hîrê se û seşt û ses dewan bî, hem kî feodalî de hukimdar bî ...

ESKERÎYA HEMÊ SURÎ

Hata herbê hîris û heştîne Kurdunê Dersimî esker hokmatê Tirkî nêdêne. Îşgal kerdena Dersimî ra tepîya ebe zor xortî, cwamerdî, kal û kokimî, herdîsesipêy têde ontî eskerîye.

Hemo Suro Demeniz kî wertê nayîne de beno, ravêr, û tezkeraxo cêno yêno çê. E ke yêno, cîranî-mîranî dorme de benê top ci ra pers kenê vanê :

- Ap Hemed, na eskerîya Tirkî senên a, ala ma rê tenê qesey ke.

Ap Hemed tenê vinet vake :

- Nê la lao çi qesey kerîne, a

*mi ra vake «rahat»
mi vaz da ha dat
mi ra vake «dur»
ez bine ra sur
mi ra vake «qoş»*

*mi est ra xo doş
mi ra vake «gît»
mi goşî kerdî vît
mi ra vake «hazir ol»
mi va «siktir ol»*

* * * * *

«OXLUM ADIN NEDIR»

Hokmatê Tirkî, qirkerdena Dersimî ra tepîya (1938) îtawu ra mektevê xo nay ro. Na mektevu ra zu kî Pax de bî. Dewizê kirmancî ke naye heşînê pê, domonunê xo rusnenê mektev. Her ma û pî domonê xo şêrê biwanê, jê yîne bezar û bêzon nêmanê. Yî be xo, wayirê zonê xo yê, hama îdara Tirkî nêwazena ke Kirmancî be zonê xo biwanê. Domonu ke wend, Tirkî misenê, mamur û maqamunê Tirkî ke ci ra qesê vake, qe ke nê, ver va ci qesey kenê, mudafa xo kenê.

Çê Îsê Alîyê Qeremanî kî lazekê de xo danê mektev. Maye zaf pê bena sa, roza virêne temey kena, vana «biko, mi qeda guretayê, sona mektev gosê to dayîma malimî sero bo. Fek ra çi qese vejîno pê bize. Tu nébo fekê malimî ra qesê biremnê ! Nîade, û waxt tu zere nêverdan ! » Lazekî vake «heya.» Maye lazê xo be na tore çîp temey kerd, rusna mektev.

Lazek terkneno sono mektev, domonî benê top, kunê zêre sinife, malimî sero vîndenê. Malim yêno, na lazekê newey ra perskeno vano :

- Oxlum adın nedir ?

Lazekkî dot ra vano :

- Oxlum adın nedir ?

Malim cêreno ra ci ke :

- Oxlum, ben öğretmenim!

Lazek :

- Oxlum, ben öğretmenim.

Malim tenê nefes cêno, na raye gira-gira, eve rîhuayîs vano :

- Yavrum, sen talebesin.

Lazek nîadano ke malim rîhuayîs o, û kî beno sa eve çêf vano :

- Yavrum sen talebesin.

Daye de malim yêno ra hêrs, qarîno, perreno ra lazekî ser :

- Ulan eşşegoxlu eşşek, adın nedir ?

Lazek kî dot ra :

- Ulan eşşegoxlu eşşek, adın nedir ?

Daye de malim dano lazekî ro, saneno şîlpaxu ver, saneno paskulu ver. Lazekî de hal nêmaneno. Dev-rî, fek û pîrnike bena pirê gonî. Lazek bervenno taşêle beno, tersu ra vişîno pêro. Mektev ke beno axme, lazek sono çê, maye ver va ci sona, xo be xo bena sa :

- Haqo be cemalê to sikir ke, lazê mi şîyo waneno, meste-bêro beno valî û qaymaqam.

Lazek ke yêno nêjdî beno, maye nîadana ke dev-rîyê xo gon û gonaşîr der o, vana :

- Wiy be mi ro bo ! Ez qedayê to bicêrî, nu senê hal o ti tede ra ? Se bî, ala daka xo rê qesey ke.

Lazek gîrgîrîno we, bervenno vano :

- Malimî da mi ro.

Vana :

- Yaaaa ! To rê henî mistaq bo, hewl kerdo. Mi to ra nêvake fekê malimî ra çekuyê meremne ! Dêmake tu çîyê nêzano ke do to ro.

Na raye, dayî çîp kena temey, vana :

- Biko, yamu yamu çekuyê fekê malimî ra meremne, û ke se vano ti kî henî vase. Lazek roza bîne urzeno ra, sono mektev. Malimo Tirk yêno, kuno sinife, ney oncia urzeno ra pay, ci ra pers keno :

- Oxlum adın nedir ?

Lazek kî dot ra :

- Oxlum adın nedir ?

Malim na raye kî :

- Kuzum, ben öğretmenim.

Lazek kî cav dano :

- Kuzum, ben öğretmenim.

Malim nika dayîna qarîno, zirçeno ra ci, vano :

- Ulan itoxlu it, adını söyle !

Lazek kî vengê xo keno berz cêreno ra ser :

- Ulan itoxlu it, adını söyle !

Naye sero malim oncia dano lazekî ro, can tede nêverdano. Destê malimî de qelemê bena. Yê qeleme kî gilo zu ra «silgî» pa beno, û kî gino waro, teneko demirên pa mendo. Malim çiturî ke eve a qeleme saneno luska lazekî, û teneke sono luske de, sono pede. Lazek gon û gonaşîr de maneno. Berveno, domonê bînî kî dorme de tersenê, kes nêtoreno veng ra xo fîyo. Lazek derdê xo weno, hata ke derse qedîye, domonî bî axme. Lazek ve a gon û gonaşîrî vileçewt sono çê, maye yêna, cîranî-mîranî yêne, dorme de benê top. Roza bîne sonê leyê malimî vanê :

- Çik o, çiva o, tu çinay rê dana na domonu ro, kisenâ, towa heşîrênî ya çi ka ? ! Tabi ke heşîrênî ya. Yê Kirmancu ke mektevê xo bibîyêne, eve zanê xo biwendêne, nîya nêbîyêne ...

Coka o ke : Jê bindestîye qefçil, jê azadiye wes towa çîn o.

IV - MERTALÎ

Mertalî kî edebiyat û folklor ra say benê. Mertalî leto zêde ebe usilê sayirênî vajînê. Perskerdene de çekuyê henênî têdima vajînê ke, peynîya xo ebe usilê qafîya şikîna arê, ero îsan wes yêna. Tayê mertalan de kî usilê sayirênî çîn o, ebe qafîye nêvajînê. Mertal wes xecelenê. Ebe perskerden û cavdayêna mertalan baqilênî û zanaoxênî îspat bena ke, kamî ke fîst ra kamî ser. Waxto ke veyve û denîşkar bî, cînîya dixaskanê ver de, cemat ke bî top, zuvînî ra mertalan pers kenê, ebe û tore xecelînê, pê hedira xo anê. Vaten û perskerdena mertalan de hostaênîa qesan lazim a.

1 - Arqulik darqulik des û di qulik	lêkanî
2 - Bonê Bakî, pirê hurakî	didonî
3 - Bonê de mi est o, zu ostine ver der a	sung
4 - Bonê de mi est o, ponc sey male cêno, hurendîa zu xuremîa vaşî nêcêno	çê miloçiku
5 - Çiyê de mi est o, mi dima nêvişîno	şîye
6 - Çiyê min o surkerde binê ondolî de rokerde	pîyaz
7 - Çûyê min o çot peyê bonî de kot	raye
8 - Çerxa min a çerxkerdîye binê merxî de rokerdîye	zerevetî
9 - Çor waê mi est ê, cirta xo erzenê zu gol	cizikê manga
10 - Çiyê de mi est o, to ra bi est o	name
11 - Çiyê de mi est o, dîna û diar vînenê verê çêverê xo nêvînenê	çim
12 - Çiyê de mi est o, gineno uwe ro, hit nêbeno	tîj
13 - Çiyê de mi est o, mezela xo be xo kineno	dilapa
14 - Çiyê de mi est o, dan kemer ro nêşikîno, dan uwe ro şikîno	kaxite
15 - Di mîrçikî, çor çimî binê vore hardo şîa kam ke nêzano hero şîa	cav teder o
16 - Dare lerzena, vore erzena	pirozine
17 - Deve nîyo, devey ra berz o, hemgê nîyo hemgênî ra wes o, axu nîyo axuy ra tol o	dara goze
18 - Di yê Mine çor yê Yîne hot yê Tingilfise	cizikê bize
19 - Dîk o dare de, veng o Xaskare de	cizikê manga
20 - Gaê de mi est o, gaê de to est o, hêgaê de mi est o, hêgaê de to est o, gaê mi yêno hêgaê to weno, gaê to yêno hêgaê mi weno sitê gaê mi to rê beno helal, ya kî beno heram?	cizikê dele
21 - Her zira, dim pera	tifang
22 - Herê de mi est o, binê pîzey ra bar kan	tifang
23 - Herê de mi est o, eve bar sono zere	linge
24 - Hirê waê mi est ê, son-sodir pê gizikê zuvînî cênê	koçike
25 - Îp îp, sandiq çîp	şêpiy
26 - Kelê min o henar voz da ra ha diar veng dan nêdan ke nîno war	mezele
27 - Kalik o dere de, çapê korek o vêre de	tîj
28 - Kelê min o kemer de, qevdê koçên o ver de	areê
29 - Kuna binê hardî fetelîna, yêna ke rîyê xo rîyê to ra pak o	herdise
30 - Kulika pitiku, pirê nutiku	sirşî
31 - Lûye lûye ginê ro şûye fek û pîrnîkî bi pirê muye	hêjîre
32 - Merde merde, fek rakerde	puç û linge
33 - Marebay kerd tever, axay kerd cêvê xo	meske
	çilm

34 - Ponc waê mi est ê, her zuye solikê kerda poştî	bêçikî
35 - Sere şîye sere ser Fındîq ame çole ser	cûyin
36 - Tosa min a zerde dar û berî ser de	tîj

V - VATENÊ VIRÊNAN

Vatena virênan ra «qesê virênu» kî vajîno. Vatenê virênan kî edebîyatê xelkî ra say benê. Ferqê na torê edebîyatî be edebîyatê bînî ra, û yo ke, xo be xo, tek teynîya nêvajîno. Wertê qeseykerdene de qal ke ame ra, û waxt hurêndî de vajîno ke, vatox qesa xo îspat kero, rast vezo. Vatenê virênan qesanê wesana ra yê nê meydan ke, hem kilmê, hem zelalê, hem kî rastê. Yine de manê xo tek o, zu yo. Ebe di maney fam nêbenê. Mordemî ke wertê zu durimî de nêzana ke se kero, xo sas kerd, û waxt vatenê virênan ci rê zê roştîa çîla ê. Na durim de vatena virênan, rae ci salix dana, vezena roştî, aqil dana ci, derse dana ci. Mordem ke bêqerar mend, tayê vatenî, ya vanê «bike» tayê kî vanê «meke».

- 1 - Belxer o, ber ve ber o.
- 2 - Bêbextîye karê cwamerdîye nîya.
- 3 - Bike bivîne, meke mevîne.
- 4 - Çêverê ke şî mecene, kesî kî çêverê to nêcino.
- 5 - Dele ke qîzvane bîye, kutikî Helev ra yê nê.
- 6 - Gukê xape, gaê xape ra nêterseno.
- 7 - Hata bîyayene bîya ke, nêbîyayene ra sare serperno.
- 8 - Haq îsan sas nêkero, sas keno kas nêkero, kas keno kî, la û las nêkero.
- 9 - Her ke her o, zu rae kuno çamurî.
- 10 - Her ke kata şêro, semera xo hazir a.
- 11 - Herî vato «semera mi ke mi ra bîye, barkerdoxî zofê.»
- 12 - Herî ra vato «veyve to wazeno,» vato «ya uw a, ya kolîyê.»
- 13 - Here ra vato «mîjdanîa mi bide, kurîyê to bîyo,» vato «barê min o ke mi ro bo, mi kurî ardî nêardî ke barê min o mi ro o.»
- 14 - Her vas, koka xo sero royeno.
- 15 - Hewnê dîyo xo rê, qesey kan to rê, tayê cian dê, tayê borê.
- 16 - Howt aznê herî bîyê, şîyo verê çemî pêro xo vira kerdê.
- 17 - Kerdox xeleşîyo, nêkerdax nêxeleşîyo.
- 18 - Kotî de barî yo, uza de bivîşîyo.
- 19 - Kutikî lawenê, meymanî raa xo ra sonê.
- 20 - Kutik ke ron boro, sanike ve çim ra wa.

- 21- Ko koy nêreseno, qul reseno qulî.
 22- Ko çiqas ke berz bo, rozê linga mordemî kuna ra ci.
 23- Leyirê morî bêaxu nêbeno.
 24- Merdene karê cwamerdun a.
 25- Merdime pîya, mendime pîya.
 26- Morî da pede, dimpistike da ser de.
 27- Malo bêşwane boka vergî yo.
 28- Qeday sero qeda yêno.
 29- Seyid Riza ostina hard û asmênî yo.
 30- Şêr şêr o, ne ma o, ne nêr o.
 31- Telî tim hurêndîa telî de pêda beno.
 32- Vake «qeda meso, qusir bêro to reso.»
 33- Vake «tiz kamî kerd kamî nêkerd,» vake «bêma û bêpî kerd.»
 34- Voreko hewl koz de belî yo.
 35- Vosno hewl vorekênî de belî yo.
 36- Zarance xo erzena dirike xeleşîna.

* * * *
 * *
 *

VI - EDEBÎYATÊ KAYKERDENE

Domonî ke xo werte de kay kenê, zê kilaman qesan têdima vanê ke, ero gos wes yênê. Peynîya na qesan ebe qafiye qedîna. Na qesê kaykerdene kî edebîyatê xelkî ra say benê. Edebîyatê kaykerdene ra, hîrê torey est ê :

a - mordene

Domonî, xo werte de birînê ra, benê di sirey. Sira zuye ra zu, bêçika xo fîno fekê xo, milneno, waxto ke vete, nano hevalê dotênî ra, qesê vano, qesê diyîne ke va, nano xo ra, oncia dotênî ra ... peynîye de ke kamî de mend...

I. Akule dakule

çar û çember
 misk û hember
 as tos
 tingila fis

II. Ekiîlê mekiîlê

biskize xemele
 yara bingê
 paq û linge
 sam sune
 hat bure
 ket bira
 çikolo bira

b - xeletnayîs

Qesey, zê kilame leto zêde ebe qafiye vajînê. Qesey be hostaênî henî tédima vajînê ke, zuy ke vatî, gereke pêt vazo, hem kî xo nêxeletno, sas nêkerö. Hurdî çekuyê peyênî gereke boyna tédima vajîyê, ya hata ke qefeliya, ya kî hata ke xo sas kerd.

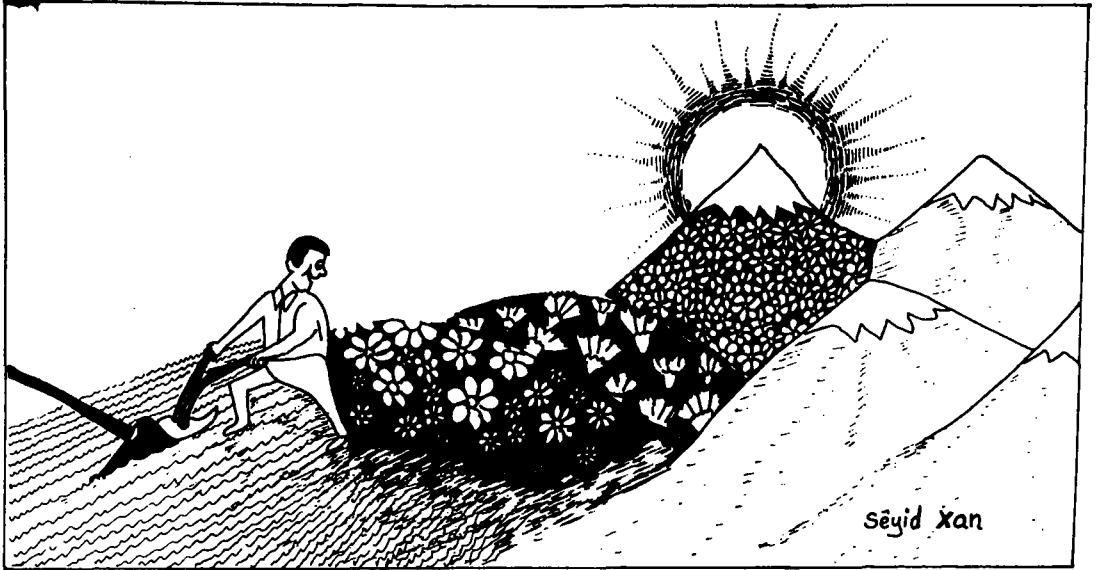
- I. Na pençere de tusk o
ha pençere de misk o
son çê tuskî tuskî wan
son çê miskî tuskî wan
- II. Na pençere de tirîye
ha pençere de rîye
son çê tirîye tirîye wan
son çê rîye tirîye wan
- III. Son çê goze goze wan
son çê xoze goze wan
- IV. Na pençere de eskize
ha pençere de aspize
son çê eskize eskize wan
son çê aspize eskize wan
- V. Kam o qal keno, qalê lazê Qerê kêri keno ?
Haq bo pir bo, kes qalê lazê Qerê kêri nêkeno !

c - pers û cav

Waxto ke domonî kay kenê, zu pers keno kî cav dano, kamî ke zana ...

- Son kotî ?
- Son suke.
- Seweta çinay ?
- Seweta kincunê veyvike.
- Çi ana ?
- Îştanê qilike.
- Zovîna çî ana ?
- Pozmikê pirnike,
Kam ke nêzono
Kirê dikî de pîpîke.

ZILFÎ

sēyid xan

FERHENGOK DIMILKÎ - KURMANCÎ - TIRKÎ

- A -

adir
ala
amayene
ağıldariye m*
arêze
ar kerdene
ara (a raye)
ardene
arê dayene
arê kerdene
arê şikiyayene
asayene
asil biyayene
asim n*
asme m
asmên n
aspize m
axlerî
axme biyayene
axrete m
axu n
az n
azadiye m
azna m

kurmancî

agir
ca
hatin
ağıldarî
vekirî
ar kirin, şerm kirin
ew car
anîn
dan hev
berhev kirin
pê ketin, li hev kirin
xuyayîn
kevin girtin
hesin
heyv
esman
spî
axaler, giregir
belav bûn
axiret
jehr
ber
azadî
ajne, melevanî, soberî

tirkî

ateş
hele
gelmek
akıl vericilik
açık
utanmak
o sefer
getirmek
toparlamak
toplamak, derlemek
kafiyeli olmak, yakışmak
görünmek
işlenerek terbiye olmak
demir
ay
gök
bit
ağalar,ileri gelen anlamında
dağılmak
ahiret
zehir
nesil
özgürlük
yüzme

- B -

ba n
Bamasuran
bandira m
bar kerdene
barî
baqilêni m
be
bera m
berdene
bervayene
ber ve ber
bervis n
berz
bese kerdene
Beyoxlî n
bezn n
bêbextiye m
bêçike m
bêma û bêpî
bêro
bijêk n
bimbarek

bav
eşîreke Dêrsimê
bandûr
bar kirin
zirav
biaqilî
bi
adet, orf, tore
birin
girîn
bi nesil, ber bi ber
gırın
bilind
karîn kirin
taxeke Stenbolê
rû, sûret
bêbextî
pêçik
bê dê û bê bav
bê ruh, bê gıyan
berxik
bimbarek, pîroz

baba
Dersim'de bir aşiret
egemenlik, nüfuz
yüklemek
ince
akıllılık
ile
geleneke
götürmek
ağlamak
nesil nesil
ağlayış
yüksek
yapabilmek
İstanbul'da bir semt
yüz, çehre
bahtsız
parmak
annesiz ve babasız
ruhsuz
oğlak
mübarek

* n : nêr ; eril

* m : mê ; dişil

birnayene
birik n
bir n
bin (a bine ra, m)
boka vergi
bomêni m
boji (bazî) n
bon (ban) n
boyin
boyna
biyayene

- C -

ca n
cambazêni m
cav n
cemat n
cênc
cêr
cêr kerdene
(ero ci) cêrayene
Cêxiye m
ci
ci ra
cinitene
cizik n
cigere m
cian dayene
cînike m
cîniye m
cirte n
ciya
cî n
coka
cor
coru
cwamerd n
cwamerdêni m

- Ç -

çarşeme
çamurî m
çape
çar (çor)
çare n
Çarê Urişî n
çatlix
çek n
çekû n
çem n
çerxe m
çerdene
çewres
çê
çê çênê, çênê
çêrêni

birin
devî, dehl
daristan
din (a din)

dînîti
mil
avahî
bi bin
timî
bûyîn

cî
canbazî
cab, cewab, bersiv
civat, cemaet
xort, law, gênc
jêr
gêr kirin
(li tişteki) gerîn
di navça Bingol ê de
jê, ji
jê re
(mûsikî) leystin, lêxistin
çiçik
kezeb
kar kirin, xebitîn
jin, jinik
jin
cirît
cihê, cuda
gû
ji bo wî
jor
tucar, qet
camêr
camêri, mêrxasî

çarşem
herî
çap
çar
enî, çare
Çarê Uris
qelew
çek
gotin
çem
çerx
çêrin
çil
mal
lêlê, keçê

çeyitî, mêrxasî

kesmek
ağaçlık
ormanlık
öteki
kurda yem olma
delilik
kol
bina
kokulu (nahos)
sürekli, boyunca
olmak

yer
cambazlık
cevap
toplum, topluluk
genç
aşağı
yuvarlamak
(bir şeyi) aramak
Kıgi (Bingöl'ün kazası)
kendî, kendisi
kendisine
(müzik) çalmak
meme
ciger
kazanç için çalışmak
kadın
kadın
cirit
ayrı
bok
bundan dolayı
yukarı
asla
erkek, adam
erkeklik

çarşamba
çamur
bir ölçek (hacım için)
dört
alın, çare
Rus Çarı
semiz
silah
kelime
çay veya küçük ırmak
çark
otlamak
kırık
ev
kız veya kadını çağırma
hitabı
yiğitlik

çeriya doy

çever (kêber)

çevêsay

çevêsayê

çêsik

çet n

çetin

çi

çike

çila m

çilm n

çim n

çi ra

çiralix

çirtan

çituri

çiqaş

çiva o ?

çiçegin

çikayene

çin o (a, ê)

çip

çite m

çole

çonday

çopol m

çor (çar)

çot

çutê

çû

çwal n

- D -

dake m

dakile m

dalike m

dar n

dare m

dar û ber

dayê

daye de (di-aye de)

dayene

dayîma

darik n

ded û biraza

dele m

demîrên

denîşkar n

dere n

derse m

dest n

des û di

des û ponc

darê dewkilê

derî

malşewitiyê

malşewitiyo

kîsik

çet, şat

dijwar, zehmet

çi

ji ber ku

çira

lîk

çav

çira, ji bo çi, çima

çirafî

navê gundekî Nazimiyê

çawa, çilo

çi qas

çi ye ew ?

bi çiçek, çiçegîn

qîrîn

nîne, tune ye

şidandi

çît

bîr

çend

şilqam, sîle

çar

çewt, xwar

cotek

co

çewal, telîs

dê

dayik

devî, satar

dar (n)

dar (m)

dar û ber

dayê

wê gavê, wê demê, hingê

dayîn

timî

darik

mam û brazî

dêl, dêlik

hesînî

şahiya nişanê

çem

fêr, ders

dest

duwanzde

panzde

ayran yayarken tulum

gergin tutan ağaç

kapî

evi yanısıca (dişile hitaben)

evi yanısıca (erile hitaben)

kese, cüzdan

iki dere veya ırmağın

birleşme yeri

zor, çetin

ne

çünkü

çira

sümük

göz

neden

çıralık (alevilerde pire verilen maddî değer)

Dersimin Nazimiye Kazasında bir köy

nasıl

ne kadar

nedir ?

çiçekli

feryat edercesine bağırarak

yoktur (eril, dişil, çoğul

için)

sıkı

baş örtüsü

kuyu

kaç (onlarca kastedilerek)

tokat

dört

egri

bir çift

sopa veya değnek

çuval

anne

annecik

meşelik, fundalık

kuru ağaç

canlı ağaç

ağaç-magaç

anneye hitap şekli

o anda

vermek

daima

ufak ağaç

amca-yegen

kancık köpek

demirden

nişan töreni

dere

ders

el

oniki

onbeş

des û poncesewiye m
devam
dev-rî n
dewe m
dewiz n
dewr n
deyra
dêv n
di
dilapa m
dimpistike m
dirike m
dismên n
dizd n
dîar (diyar) n
dik n
dîn n
dîna m
dîane n
do n
domonî
door n
dorme n
dot ra
durim n
dust n

Duzginê Kemerî

- E -

ebe (eve)
ef n
emegdar n
erê (erêrê)
eskeriye m
eskize m
Estemol
estene
eskera
est o (a, ê)
eskeft n
evraq
Ewliayê Tosniye n

ewro
ey
ez

- Ê -

êndi (indi)

- F -

fam biyayene
fek n
ferman n

çardê mehê
dom
dev û rû
gund, dey
gundî, dehatî
dewr
pir, wekî derya
dêw
du
dilop
hefcark
dengdûreşk, dirik
dijmin
diz
navçe, diyar
dik
ol, dîn
dinê, dinya
devê tûr, an çewal
dew
zaro, mindal
dewar
dorhêl, der û dor
dû re
rewş
hingûf, hemta

navê ziyaretekê li
Nazimiyê

bi, tevî
efû
xebatkar
keçê, lêlê
leşkerî
mewij
Istenbol
avêtin
êskere
heye
şikeft
ewraq, pelik
Ewliayê Tosniyê li
Pulumurê
iro
ew
ez

îndî

fambûn
dev

(ayın) ondördü
devam
ağız-burun
köy
köylü
devir
bol, derya gibi
dev
iki
damla
kırkayak
böğürtlen
düşman
hırsız
diyar
horoz
dîn
dünya
torbe veya çuval vb. ağzı
ayran
çocuk
sığır
etraf
öteden
durum
hiza, seviye, aynı boy
veya büyüklükte
Dersimin Nazimiye kaza-
sındaki ziyaret

ile
af
emekçi
kız veya kadına çağrı şekli
askerlik
kuru üzüm
Istanbul
atmak
açık veya gizli olmayan
vardır (eril, dişil, çoğul)
mağara
evrak
Tasni Evliyası (Dersimin
Pülümür kazasında)
bugün
o (eril için)
ben

artık

anlaşılmak
ağız
fakir

feteliyayene
fetelnayene
fênde m
fidane m
fistan
(ci) fistene

filan
fizil
fizilênî m

- G -

ga n
game m
gavan n
gemiye m
gereke
germewer n
germike m
gere n
gira (giyan)
giraniye m
(ero ci) ginayene

giradayene
gil n
girmike m
gizik n
girênayene
goçerî n
gol n
gonî m
gos n
gos dayene
gosedar n
gore
gost n
govendî m
goyil n
guk n
gulane m
gule m
gune
guneke
gureayene
guretene
goynayene

- H -

ha (o, wa, ê)
hadise n
hama
haq (heq) n
haqe m
hard n
has kerdene

gerin
gerandin
fen, fêl, dek
şax
fistan, kiras
kirin cih

filan
fesad
fesadî

ga
gav
bihur
keştî
divê ku
şorbexur
germik
gilî
giran
girani
lêketin

girêdan
serî
kulm
gevjol
kelandin
koçer
gol, deryaçe
xwîn
guh
guh dan, guhdarî kirin
guhdar
gore
goşt
govend
dil
golik
gulan
gul, gewrî
divê ku
heyf
xebitîn
stendin
pesn dan

ew e
bûyer
lê, lêbelê
xwedê
heq, heqdest
cih, şûn, dewş
hez kirin

gezmek
gezdirmek
fen, kurnaz pılan
fidan
fistan, entari
(içine) koymak,
yerleşirmek
falan
dedikoducu, ispiyoncu
dedikoduculuk, ispiyoncu-
luk

öküz
adım
geçit
gemi
gerekir ki
çorba içici
ılıca
şikayet
ağır, yavaş
ağırlık
(birine, birşeye) değmek
veya dokunmak
bağlamak
uç
yumruk
karışık veya dolaşık saç
kaynatmak
göçebe
göl
kan
kulak
kulak vermek, dinlemek
kulak verici, dinleyici
göre
et
halay
gönül
buzacı (erkek)
mayıs ayı
gül, bogaz
gerekir ki
yazık
çalışmak
almak
övmek, methetmek

o dur (eril, dişil, çoğul)
olay, hadise
amma
tanrı
hak, emeğin karşılığı
yer
sevmek

hata
hedire m

hejire
helaliye m
hem
hemgên n
Helev
hemlik
henên
heni
her n
herdise m
herdîsesipê n
herv (herb)
hervê hiris û heşti n
hes n
heser n
hesir n
hevalêne
heve ve heve
hewa
hewn
Hewsê Dewe n

heya (ya)
hê be hê
hêdî hêdî
hêf n

hêm n (het n)
hîra
hîra bîyayene

hîrê
hîrêmêna
hît
holike m

hona
hora
horiye m
howt
hîrêyên
ho (xo)
hostayênî
hukim n
hurak n
hurdemêna
hurdî
husk

- î -

înam kerdene
îsan n
îslamiye
îstane n
îta

ta
bihn derxistin, xem
revandin
hêjîrê bejî
helalkirin (hev û din)
him
hingiv
Heleb
qelew
wisa, wilo
wisa, wilo
ker
rû
rûspî
şer, herb
şerê sala 1938
hîrç
keser
dîl
heval
heb bi heb
leylan
xewn
navê ziyaretê li
Nazimiyê
belê, erê
him bi him
hêdî hêdî
heyf

hêl, alî
fire
fire bûn

sê
her sê
şil
holik

hê nû, niha
ji xwe
hocî
heft
sêyemîn
xwe
hostayî
hikm
tevşo
her du (jî)
hûr
hişk

bawer kirin
mirov
îslamiyet
gustîlk
lî vir, li vêderê

a (e) kadar
can sıkılmasını gidermek

yaban inciri
helallaşma (vedalaşiken)
hem
bal
Halep
semiz, şişman
öyle
öyle
eşek
sakal
beyaz sakallı
savaş
otuz sekiz harbi
ay1
özlem, efkar
esir
arkadaşlar, yoldaşlar
tane tane
hava, türkû makamı
rüya
Dersimin Nazimiye
kazasında bir ziyaret
evet
gide-gide anlamında
yavaş yavaş
öç, yazık (sarfetmeme
anlamında)
taraf, yan
geniş
açılmak
açılmak
üç
üçü (de)
yaş, ıslak
avcılıkta taş veya yaprak-
tan yapılan gizlenme yeri
daha şimdi
zaten
huri
yedi
üçüncü
kendî, kendisi
ustalık
hüküm
keser
(her) ikisi (de)
ikisi, ufak
kuru

inanmak
insan
islamlık
yüzük
burada

- J -

jê (zê)
Jêle (Zêle) m

jêweg n
jîare m
jîl (zîl) n
jîvayene

- K -

kaleke m
kalik n
kam
kar n
kardî m
kardîa alafranga
karker n
kar kerdene
(tede) karkerdene
kas kerdene
kata
kaxite m
kay n
kay biyayene
kay kerdene
keçelek n
kef n
keke m
kel n
keman n
kemer n
kerdene
kerdox n
kerzik
key
kêl n
kêm
kêrr
kêvanêni m
kîla doan m
kîlame m
kîlm
kîr n
Kîrmanc n
Kîrmanciye m
kîstene
kîvar
kînc n
kes
kîafir n
ko n
koçên

koçike m
kok n
kokim n
koledar n

wekî, mîna
çiyayekî li navenda
Dêrsimê
betal
ziyaret
zengîl
nalîn

kêlek
kalik
kî, kê
kar
kêr
kêra du dev
karker
kar kirin, xebitîn
(li yekî) kar kirin
kaş kirin
kude
kaxiz, pelik
leyîstik
hatin leyistin
leyistin
keçelok
kef
kêç
kêl
keman
kevir
kirin
kirdox
gen
kengî
kêl
kêm
kêrr
kevanî
dew kulandin
kulam, stran
kin, kurt
kîr
Kurmanc
Kurmancîti
kuştin
kubar
kînc, cil
kes
kafir
çiya
çilo

kevçî
kok, rîşe, qîrn
kal
koledar

gibi
Dersim merkezinde bir dağ
(kadın evliyanın)
işsiz güçsüz
ziyaret
zîl
inlemek

belin yan tarafı
dede
kim
iş
bıçak
iki tarafı kesen bıçak
işçi
iş yapmak, çalışmak
(içine) işlemek, dokunmak
sürüklemek
nereye
kağıt
oyun
oynanmak
oynanmak
keloğan
köpük
pire
kaynama, kaynar hal
keman
taş
yapmak
yapan, eden
kene
ne zaman
teke
az, eksik
sağır
ev idaresini yapan kadın
ayran yayma
türkü
kısa
penis
Kîrmanc veya Kûrt
Kûrtlük
öldürmek
kibar
elbise
kimse
kâfir, dinsiz
dağ
davarın kışın yediği meşe
tomurcuğu
kaşık
kök
ihtiyar, yaşlı
köleci, sömürgeci

koli n
korek n
kose n
kotene
(era ci) kotene
(era dest) kotene
(era ser) kotene

koz n
Koyé Jéle

kud
kulike m
Kurésan
kurata m
kuri
kutik n

- L -

lao
la ú las
lawayene
lawike m
lax kerdene
laz n
lemin
lew n
lerzayene
lete n
leyêke m
lez kerdene
linge m
lîtene
loqme n
lúye m

- M -

ma
mal n
malo pes n
manga m
mamûr n
marşe m
maye m
melem n
melûl
mendene
merde n
merdene
meske
merx n
meyman
mêrde n
mêrxas
mi (min)
mijdani m
minete m

ézing
garis
koşe
betilîn,westiyan
dest dan (tişteki)
ketin dest
çûn ser

koz
çiyayekî li navçeya
Dêrsimê
kotî
kumik
navê eşîrekê Dêrsimê
henek, pêkenî
daşik
kûçik, seg

lawo
perîşan, şerpeze
ewtîn
stran, lawik
henek kirin, şûxî kirin
law
limin
lêv
lerzîn
nîv
şax
lez lirdin
ling
mijîn
loq
rûvî

me
mal
kûvî
çêlek, manga
karmend, memûr
marş, sirûd
dê, dayik
melhem
melûl, xemgîn
mayîn
mirî
mirin
meşk
merx
mêvan
mêr
mêrxas
min
mizgîn
minet

odun
darı
kôşe
bitmek, yorulmak
(bir şeye) dokunmak
ele geçmek
(cesaret ederek) üstüne
varmak
oğlakların barındığı yer
Merkezî Dersim' de bir dağ

linç, felç
kûlah
Dersim'de bir aşiret
mizah, şaka
sipa, eşek yavrusu
köpek

hey
perîşan, sürünme
havlama
türkü
şaka yapmak
ogul
aman
dudak
titremek
yarısı
fidan
mücadele etmek, direnmek
ayak
emmek
lokma
tilki

biz
mal, davar
yaban davarı
inek
memur
marş
anne
merhem
üzgün
kalmak
ölü
ölmek
tuluk
ardıç
misafir
koca, erkek eş
kahraman
ben, beni
müjde
minnet, yalvarış

miloçike m
milnayene
mird
mirod
mezele m
misayene
misayê
misk n
mixenet
miz
miane m
mij
mirçike m
mordem n
mor (mar) n
mordene
mîr n
moreva m
miye m
muhîm
muye m

- N -

na
nalayene
name n
nan (non) n
nanê tîre n
nas kerdene
nat ra
nayine
newe
nê
nêjdi (nêzdi)
nêr n
nêweşiye m
nî
nî adayene
niya
niyanênî
niya ra tepiya
nika
niwistene
nutike m

- O -

Oli (Ali)

oncia
ondêr
osayene (asayene)
ostine m

- P -

pabiyayene

moristan
pitepit kirin
têr
mirad
gor
hîn bûn, fêr bûn
hînbûyî, fêrbûyî
mişk
hewcedar
mij
pişt
mîz
çivîk, çûk
mirov
mar
jimartin
hevir
melêva
mî
mihîm, girîng
mû

ev, vê
nalî
nav
nan
nanê sêlê
nas kirin
vê de, vê re
van han
nû
na
nêz, nêzik
nêr
nexweşi, jan
van
nêrin
wisa, wilo
yên wilo
paşê, ji niha pê ve
nîka, niha
nivîsin
têjikê spîyan, nutike

Elî

dîsa
bêxweyî
xuya bûn, diyar bûn
sitûn

li tişteki qelibîn

karınca
mırıldamak
tok
murat
mezar
öğrenmek, alışmak
öğrenmiş, alışkın
fare
muhtaç
sis
bel
sidik
kuş, serçe
adam, insan
yılan
saymak
hamur
ağanın yarıcısı
koyun
önemli, mühim
kil

bu (eril için)
inlemek
ad, isim
ekmek
yufka ekmeği
tanımak
bu yandan, bu taraftan
bunlar (etken fiilde)
yeni
hayır
yakın
eril cins
hastalık
bunlar
bakmak
böyle
böyleleri
bundan sonra
şimdi
yazmak
bit yavrusu

Muhammed'in damadı,
Hz. Ali
yine
sahipsiz
görünmek
direk, sütun

(gidip) bir şeye takılmak,
birşeyin kendisinde
bulunması

pak
pamendene
panayene
parçe n
pars
pars arê kerdene
Pax n

pede dayene

pençere n
peqenayene
pere n
pers n
pers kerdene
perayene
peroz n
pesewe m
pey n
peyên
peyniye
peyser
pê
pêda
pêguretene
pêheşiyayene

pêhuyiyayene

pêrestene

pêro
pêro dayene
pêrodayis n
pêro vişiyayene

pêser
pêser nayene
pêt
pêwerdene

Pîlvancikan

pîr
pîr biyayene
pîrnikê
pîro dayene
pîrozine m
pîtik
piya (r)
piya nayene

pîze
pî
pîl
pîpîke m
pîr n
pîrike m
pîs

pak, paqij
li cem mayîn
nişan girtin
perçe
pars
pars kirin
navê nahiyeye Dêrsimê

pê ve dan

pace, pencere
pey ketin
dirav
pîrs
pîrs kirin, pîrsîn
pekîn
nîvro
bi şev
pey
yê li pey
peyi, paşî, dawî
li ser piştê
pê
peyda
pê girtin
pê hisiyân

pê kenîn

gihîştin hev

bi hev re, tevî hev
pev çûn
pevçûn
pîr tîrsîn, ziravqetî bûn

li serhev
dan serhev
bi lez
kutan xwarin

navê eşîretekê Dêrsimê

tîjî
tîjî bûn
poz
lê xistin, kutan
bêjîng
pîf, pîto, pîtê
bi hev re, tevî hev
zeliqandin

zik
bav
mezin
pîpîk, pîspîk
pîr (ê alewiyan)
tevizîn
pîs, qirêt

temiz
birşeyin kendisinde kalması
(nişan alarak) sıkılmak
parça
sadaka
dilenmek, sadaka toplamak
Dersimin merkezinde bir
nahiye
yılan ve benzer
hayvanların sokması
pencere
şiddetli kovalamak
para
soru
sormak
fırlayarak düşmek
öğlen vakti
geceleyin
arka, ard
arkadaki
son, arka
arka üstü
ile, vasıtası ile
peyda
yakalamak, tutmak
haberdar olmak, enformasyon almak
birine gülmek, kendisiyle
alay etmek
birbirine yetişmek, birleşmek
hepsi, toptan
kavga etmek, döğüşmek
kavga, döğüş
ödü kopmak, şiddetli
korkmak
üstüste
üstüste koymak
hisli, çabuk, yaman
kavgada darbe yiyerek
nasibini almak
Dersimin merkez yöresinde bir aşiret
dolu
dolmak
burun
vurmak
elek
bebek
beraber
birbirine yapıştırmak veya
değdirmek
karın
baba
büyük
popo (çocuklar için)
alevi inancında din adamı
uyuşma
pis

poginayene
poşti m
poşti kerdene
pozmiik n

puç n

- Q -

qal
qan biyayene
qariyayene
qawite m

qayil
qe
qeda n
qediyayene
qefçil
qefeliyayene
qeleme
qesa peyêne m
qese
qesey biyayene
qesey kerdene

qeseykerdox n
qesê virênu
qetran n
qey
qeyde n
qîlike
qîrnîk
qîrvan
qiymet n
qiz
qizvan

qolaye m
qolind
qom n
qonax n
qor n
qor be qor
qul n
qulik n

quris n
Qurize m

- R -

rabiriyayene
rabiayayene
racêrayene
rakerde

pê hisin
pişt
piştî kirin, dan piştê
pozmiik

gore

qal
xapiyan
qehirîn
xwarineke kurdî

qaîl
qet
qeda
qediyayene
pis
westiyan, betilîn
qelem, pênuş
qisa paşî, goyina dawî
qise, gotin, peyiv
qise bûn, hatin gotin
qise kirin, peyivîn,
axaftin, xeber dan
qisekir, peyivkar
methelok, qiseyê pêşyan
qetran, qîr
qey
leylan
qilîçk
qîrnîk
qurban, gori
qîmet, rûmet
piçûk, hûrik
qizvan, liba

xirab
stûr
der û cîran
qonax, qesr
qo, qorik
qor bi qor
qûl
qulik, maleke piçûk
a yek mezel
quriş
navê gundekî Nazimiyê

cihê bûn, veqetîn
vebûn
vegerîn
vekîrî

farıkına varmak
sırt
sırtlamak
buruna delinerek takılan
süs
çorap, çürük

birşey hakkında bahsetme
kandırılmak
kızmak, öfkelenmek
bugdayın kavrulup, öğütü-
lüp ve yağda kızartılma-
sından, yapılan bir Kürt
yemeği
razi
hiç, katiyen
facia, felaket
bitmek, tükenmek
çirkin
yorulmak
kalem
son söz
söz, kelime
konuşulmak
konuşmak

konuşmacı, konuşan
ata sözleri
katran
niçin
kaide, türkû makamı
elin küçük parmağı
kenenin bir cinsi
kurban
değer, kıymet
küçük, ufak
dişi köpeğin çiftleşmeye
istekli hali
kötü (leme), hor (görme)
kalın
kapı-komşu, çevregiller
konak, muhteşem ev
sıra, üst bacak
sıra-sıra
kul, insan
ufak ve bir hanelik ev
kuruş
Dersimin Nazimiye
kazasında bir köy

ayrılmak
açılmak
dönmek
açık

rakerdene
rast
rast qesey kerdene
raustene
ravêrdene
ravor de
rayber n
raye m
(ci) restene

rew
reyê
reyna
rind
rîndek
risvet
riye n
rî n
rîhuyayîs
ro n
roayene
rokerde n

ron n
ronayene
ronîştene
rotene
rusnayene

- S -

sa biyayene
(ci) salix dayene
sanayene
sanike m

sano çivor n

sar
sare n
sas kerdene
sate m
say biyayene
sayê ke
sayê kerdene
sayir
se
sehîd n
seleqnayene
semere m
senê (senên)
ser
ser nayene
ser pernayene
sere m
sert

serva
ses

vekirin
rast
rast peyivîn, rast qise kirin
rabûn
borîn, derbas bûn
berejêr
rêber
rê
gihîştin

zû
carek
car din
rind
rîndik
bertîl
vîrik
rû
rûken
gıyan, ruh
reh avêtin
rêtin

rûn
danîn
rûniştin
frotin
şandin

şa bûn
salix dan
dewkul kulandin
çîrçîrok

şeyê hiriye

xelk
ser
şaş kirin
saet
hatin hesabandin
dibê qey ku, sânkî
lê gerîn
şair
sed
şehîd
şeliqandin
kurtan
çawa, çilo
ser
danîn ser
ser firin
sal
1- şert, hoy
2- sirt, hişk
ji ber
şeş

açmak
doğru
doğru konuşmak
kalkmak
geçmek
aşağıya doğru
alevi inancında din adamı
yol
birşeye kavuşmak veya
yetişmek
erken
bir kere
bir daha
iyi
güzel
rüşvet
cıvık bok
yüz veya çehre
güleç, tebessümlü
ruh
filiz vermek
dökmek, dökerek boşalt-
mak, dökerek yığmak
yağ
indirmek, yerleştirmek
oturmak
satmak
göndermek

sevinmek
göstererek öğretmek
yayık yaymak
masal

yün taramak için kullanı-
lan sivri demir telli alet
el-alem
baş
şaşırmak
saat
(birşeyden) sayılmak
sanki
aramak
şair
yüz (sayı)
şehit
hafif kavurma
semere
nasıl
üst
üste koymak
başını uçurmak
yıl
1- şart
2- sert
için, birşey yüzünden
altı (rakam)

sestêlin
seşt
Sey Rıza

Sey Uşên

Seyid Qaji

seweta
sewle n
sew û roz
Seter

sifra m
sikir
sima
simondî
sirş m
sit n
sodir n
sofer n
solike m
son n
sosine
soxir n
soz n
sûke m
Sulvis n

sûng n
sûr

sûringin
sûrkerde n

- Ş -

şêne n
şêpiye m

şêr n
Şêxank n

şîa
şikiyayene
şîlpax n
şînate m
şîr n

şîrên
şîrikê padisay n
şîs
siving n
(ero ci) şiyayene
şiyayene
şwane n
şware m
şwarî n
şûye m

şeştêlin
şêst
Seyit Rıza

Seyit Uşên

dengbêjekî dimilî

seba
ronahî, ronî
şev û roj
gundekî Nazimiyê

sifre
şikir
hun
qeytan
gîsin
şîr
sibe
şofêr

êvar
sosin
pirsiyar
soz
sûk
navê Ziyaretekê li
Erzincanê
karok
sor

sorereng
sorkirî

şîne, sing
şêpi

şêr
navê gundekî Dêrsimê

reş
şikiyan
şîlqam
sen'et, pişe
şîrîn, navê xwarinekî

şîrîn
diravê padişah
spî, çîl
sivêrnek
bi ser ve çûn
çûn
şivan
kulamê suwaran
suwarî
gaz

altıtelli
altmıs

1937-1938 Dersim Kürt
direnmesinin lideri
Dersim Kürt direnmesinde
yurtsever bir lider
Dimilki lehçesinde söyle-
yen Kürt ozan
için
aydınlık, ışık
gece gündüz
Dersimin Nazimiyê kaza-
sında bir köy

sofra
şükür
sız
ayakkabı veya çarık bağı
karasabana takılan demir ir
süt
sabah
şoför
yassı taş
akşam
zambak
sorgu
söz
şehir
Erzincanda bir ziyaret
(evliya)
mantar
kızgın veya çok sıcak,
kırmızı
kırmızı
kırmızılaştırılmış

göğüs
ayran yayığını taşıyan
şehpa
aslan
Dersim merkezinde bir
köy
siyah
kırılmak
tokat
sanat
tatlı, Dersim yöresinde bir
hamur yemeği
tatlı, şîrin
Osmanlı Türk parası
beyaz
damın ucu
benzemek
gitmek
çoban
fûrkü (ağıt)
süvari
dağ sırtı

- T -

tadayene
taşéle biyayene
tat
tayê
tayîne
tede
tek
tekéna
teli
temey kerdene
tenê
tenêna
terknayene
tersayene
tervia kerdene

tever (teber)
tewraniye m
tey
teyniya
teyr
teyr û tûr
téde
tédest de
tédîma
têlewe
téverver
ti
tim
tira nayene
tirkî
tifang (tifong) n
tiriye m
tîj m
tîre m
tiz n

to
tol (tal)

tomir
top kerdene
torvik n
tore n
torayene
tose m
to sera
towa
tusk n
tûtîn n
tûye m

- U -

û
Ûris
ûsar n

badan
xurt girin
berî
hin
hînan
tê de
fer
yekî din jî
diri
tembe kirin
hinek
hinek jî
terikandin
tirsîn
terbiye kirin,
perwerde kirin
derve
nexweşînek
tev
tenê, tenya
teyr
teyr û tûr
tevl hev, tékra
dest bi dest
li dû hev
li gel hev
li rex hev
tu
tim
dan agir
tirkî
tîfîng
dûv
tav
tîranan
tir

te
1- vala
2- tehl, tal
tenbûr
berhev kirin, civandin
tûrik
tore, adet
wêrîn, curet kirin
tas
li ser te
tu tişt
gîsk
tîtûn
tû

ew
Ûris
bihar

bûkmek, salınmak
şiddetli ağlamak
bozkır
bazı, bazıları
bazıları (nın)
içinde
tek
bir tane daha
diken
tembih etmek
biraz
biraz daha
terketmek
korkmak
terbiye etmek

dişarı
bir hastalık
beraberinde
yalnız
kuş
kuş ...
hepsi
elelde
ard arda
yanyana, bir arada
yanyana
sen
eskidin beri
(odun ateşe) vermek
türkçe
tüfek
koyun kuyruğu
güneş
oklava
insanın gaz salarken çıkar-
dığı ses

1- boş, senin
2- acı
saz, tambur
toplamak
torba
töre, adet, çeşit
cesaret etmek
tas
senin üzerine
hiç birşey
genç teke
tütûn
dut

o (eril için)
Rus
ilkbahar

ûsil n
ûwe (awe) m
ûza (uca) n
ûza ra

awa
av
ew der, ew cih
li wê derê

usûl, yöntem
su
orası
orada

- V -

va (ba) n
vas n
vatene
vatena virênan
vatox n
vajiyayene
veng dayene
vengin
veng kerdene
veng n
ver (ber)
verdayene
(era ser) verdayene
ver nezeliyayene
verg n
verva
veyve
veyvike m
vetene
(ero ci) vetene

ba
giya
gotin
gotinên pêşyan
gotox
derketin
deng dayîn
dengin
deng kirin
deng
ber
berdan
bi ser ve berdan
nizilandin
gur
hember, dij
dawet
bûk
derxistin
kulam li ser derxistin

rûzgar
ot
söylemek, demek
(eskilerin) ataların sözü
söyleyici
çıkma
seslenmek, çağırma
sesli
ses çıkarma
ses
ön
bırakma
üstüne dökmek
girişmek, hırpalama
kurt
karşı
dügün
gelin
çıkarma
(birine veya bir olay hakkında) türkü söylemek

vêrane m
vêre n
vêsan
vêsayene
vêsayiye m
vêsnayene
vila
vila kerdene
vile n
vileçewt
Vilê Sorpyani

jana zirav, werem
ravok
birçî
şewitîn
şewitî
şewitandin
belav
belav kirin
boyun
stûxwar
çighekeî di navbera
Dêrsim û Xerpêtê

verem
göbek
aç
yanma
yanmış
yakma
dağıtım
dağıtma
stû
boynu бүkük
eski Dersim-Elazığ yolu
üzerinde ve Elazığa yakın
olan bir yer

vinetene
virastene
vireniye
virê (virên)
(-i ra) vişiyayene

rawestin
ava kirin
ser
pêşîn, kevn
qetiyani

durma
yapma veya inşa etmek
ön veya baş
ilk, eski
(bir şeyden) kopma, geri
kalmak

viniyayene
viqe m

hatin dîtin
mit

görülmek
çıt (sesin kesilmesi hakkında)

vînd biyayene
vînd kerdene
vînitene
vore m
vorek n
vpsn n
voz dayene

winda bûn
winda kirin
dîtin
berf
karik
nêri
moz kirin, moz dayîn

kaybolma
kaybetme
görme
kar
kuzu
koç
kaçma

- W -

waklû m
ware n
wastene
waniyayene
waro ginayene
waramayene
waxt n
way
waye m
wayir n
wedayene
wegiririyayene
wekerdene

welat
wele m
wendene
weontene
werdene
werte n
wes
wiy
wiy be mi ro bo !

rûvî
zozan, war
xwastin
hatin xwendin
ketin
daketin
wext, dem
wax
xwişk
xweyî
veşartin
bi îske îşk girîn
vekirin, vêxistin

welat
erd, ax
xwendin
rakışandin
xwarin
navîn
xweş
wey
wey li minê !

tilki kardeş
yayla
istemek, arzu etmek
okunmak
düşmek
inmek
vakit, zaman
vay
bacı, kız kardeş
sahip
gizlemek
hıçkirmek (ağlarken)
gözünü açmak, ateş yak-
mak, tarla sürmek
vatan, yurt
toprak
okumak
çekerek sökmek
yemek
orta
hoş, lezzetli
vay
vay başıma !

- X -

xape m
xapitene
xaşiye m
xatir n
xayin n
xeceliyayene
xecelnayene
xeleşiyayene
xeletnayene
xeletiyê m
xelk n
xerîta m
xelê
xerc
xevere (xebere) m
xezna m
xo
xo ra tepiya
xort n
xoze m

xiravin
xuremî m

kertik
xapandin
tefîs
xatir
bêbext
kêf kirin, şa bûn
şa kirin
xelas bûn, filitîn
xeletandin
xeletî
xelk, gel
xerîte
gelek, zehf
xerc
xeber, bûyer
gencîne, xezne
xwe
piştî xwe
xort
xoze

xirab
xuremî

hayvanların bağlanması
için boynuna takılan ip
kandırmak, aldatmak
harar veya büyük çuval
hatir
hayin
eğlenmek
eğlendirmek
kurtulmak
şaşırtmak
yanlışlık
halk
harita
hayli, çok, epey
harc
haber
hazine
kendi, kendisi
kendisinden sonra
genç
dişi domuz

kötü-lüklü, kötü
balya

- Y -

yaraniye m
yare m
yê dey
yî

henek, yarı
yar
yê wî
ew

şaka
(kadın) sevgili, yar
onun (eril için)
onlar (yalın hal)

yîne
yoxro ke

- Z -

zaf
zalimêni m
zan (zon)
zanayene (zonayene)
zarava m
zayene
zelal
zerd
zere
zere kotene
zeri m
zerevêsayêni
zerveti (zereveti)
zarance m
zê (jê)
zêde (jêde)
ziq biyayene
zirayene
zirçayene
zimet n
zorkar n
zorkariye m
zovîna
zu (jû)
zuqim
zureker n
zuvîni

ewan
gava ku

zehf, zaf, gelek
zalimi
ziman
zanin
zarava
zayin
zelal
zer
zik, hindur
ketin hindur
dil
dilşewat
xwarineka kurdî
kew
weki
zêde
ziqbûn
zirin
qîrin
zimet
zorkar
zorkari
weki din
yek
ziqûm
virek, derewkar
yek û din

onlar (etken fiilde)
meğerse

çok
zalimlik
dil, lisan
bilmek
lehçe
doğurmak (hayvanlar için)
berrak, sade, saf
sarı, sarışın
iç, içeri, karın
içeri girmek
kalb, yürek
bağrıyanık, insancıl
bir Kürt yemeği
keklik
gibi
ziyade, çok, fazla
dikilip durmak (eşek için)
anırmak
bağırarak
zimet
zor kullanan, zorba
zorbalık
başka
bir
zıkkım
yalancı
birbirini

zilfi

له ناوچهی شارباژیر باوه .
دهروو : کهلین . ئه م ووشهیه له سیوهیل باوه . دهروویهکیان له
پهژینهکه کردۆتهوه .

فاضل

نه توش ټه گه يته من .. هه موو خه لکی ټه و گونسه
 بچکولانه يه ، به هيوای ټه وه وه يوون من ټه سپه شيان
 بو به رمه وه و تير تير چاو و دلې خوياني پي زاخا و
 بدهن ... ټه گهر گه رامه وه .. ټه گهر ۱۱۰۰ چوون
 خه لکه که بير ټه که نه وه . له خو شيا پهر و بال
 دهر ټه که ن .. ههر که ده نگوباسي گه رانه وه م له ناودئ
 بلاو بو وه وه ، منال و گه وره ، سپاو و ژن ، يه کسر
 ده ست له کار و فرمان هه لټه گرن و له سه ربانان
 کوټه بڼه وه . هه موو گياسيان ټه بټه چاو ، بو
 ټه وه ي جار پکی تر ، به بينيني ديارى خوا ، تاسه ي
 ټاوات بشکينن و فرميسکي شاديش پر چاويان بټت .
 به لام داخه کم .. ته نيا سه لته زه لامیک به دى ټه که ن،
 که به تووله ريگا که ي پشت ټاشه کونه که وه سه ر
 ټه که وى ، له و زين و له غاو و تووره که يه ، که به سه ر
 شانیا داوه هيچ ټتيسکي تری پي نيه ...) .

زريانه که تا ټه هات به ته ووژمتر ټه بوو ، زياتريشن
 ته نکي به کاروانه که هه لټه چني . وولاخ و زهلامى به سه ر يه کدا
 ټدا ، هه موويان زياتر ټه هاتنه يه ک ، سه ريان به بن ده ستى
 يه کتردا ټه کرد ، بو ټه وه ي سه رما نه يان با و وه رزيکی تری ټه م
 داستانه دوور و دريژه ببينن ...

گویتنگن ۱۹۸۲

فه ره نگو ک

تراويلکه : به رامبه ر به (سراب) ي عه ره ي به کار ټه هينري . ټه م
 ووشه يه ش له بنارى شاخي (ټاسوس) باوه .
 رندوو : رندوو به فر، ټه و به فره يه که باو ره شبا له شويننيک
 کو ي ټه کاته وه . ټه م ووشه يه له ناوچه ي (سيوهيل -
 شاربازير) به کار ټه هينري .
 داگه ران : پيچه وانى هه لگه رانه ، له ريگه يه که به ره و خو ار
 دابه زين . زور (له ريگه که) داگه راوين . هينده
 دامه گه رين ...
 هته وه ره : ټه و ده نگدانه يه که وولاخدار له وولاخي ټه کات .

تەوېلە و مۆلگا پېس و بېزراوہ كاندا مەگەوزېنەوہ ،
با رەنگ و بوٲ تېك نەچي . . وەرەوہ با رەشەبا
لوولت نەدا و دال و ھەلۆ نەبنە مېوانت ، ئەم
گوندە چكۆلانەپەش با دە ئەوہ نەدەش چكۆلە بېت ، ئېمە
بە ھېچ شتېكى تری ناگۆرېنەوہ . .)

– يەكېك لېرە رەق بوٲتەوہ ۱۱۰۰

– دوانىش لېرە ۱۱۰۰

– بايى ناشتنى مردووہ كانىشمان خاكمان چنگ ناكەوئى ۱۱۰۰

– ئېستا ھەستان بە كارەساتەكە كردووہ ؟ . .

– با بەفرەكە ھەلكۆلېن ؟ . .

– بەفرەكەش ھەلكۆلېن ھەر ناگەينە خاك . .

– خاك . . خاك ۱۱۰۰

– بەلئى ! مستېك خاك . . يا بستېك زەوئى ۱۱۰۰

لەژېر شمشېرى ئەم شەوہ زەنگە ئەنگوستە چاوەدا ، ئەستېرە
گەشەكان ، يەك لە دوای يەك ، سەريان بەژېر لەشيانەوہ ئەبئى .
كاروانەكەش لە خالېكى نەزانراوى ئەم رېگا دوور و درېژەدا ،
بە دەورى خۆيدا ئەسوورپېتەوہ ، بەبئى ئەوہى ھەنگاويك بنېتە
بازنەيەكى ترەوہ . ئا و بە زىخدا ئەكات ، زىخيش بوٲ نا و ئا . .
كارەساتى خەلكى ئەم كوېستانەش ئەوہى ، بەفرى سەد سالى ،
ئەمبەر و ئەوبەرى رېگا و بانەكانى شاردوٲتەوہ . ھېچ كاروانىكېش
نازانئى كۆتايى پئى ھا تووہ . . دوورپانى ھا ت و نەھاتيش ، كەس
چېرۆك و بەسەرھاتەكانى نازانئى . . ئەم رېگا و بانەش ھېنەدە
ئالۆز و تېكچرژا و پېر پېچ و پەنايە ، ھەر كاروانىك سەرى
خۆي پيا كردبئى جارېكى تر سەرى نەھېناوہ تەوہ .

(. . . ئەترسم ئەمە دوا قۆناخى كاروانەكە بېت ۱۱۰۰

ئەمە ئەو رۆژە بوو كە لئى ئەترساين . وردە وردە

بەرەو گېژاويكى بئى بن ئەچين . . ھېچ نەبئى ئەوہ لە

خەلكى كوېستان فېر نەبوون ، كە پيا و كاتېك بە

لاپالېكى بەستوودا ئەروا ، نابئى تا جئى پئى يەكى بە

تەواوى نەكاتەوہ ، ئەو پېكەى ترى دانئى . . ئەمانە

ھەر ھەنگاويان ئەنا و پېشيان لە ھېچ گىر

نەبووبو . . .

ئەسپەشئى بوٲ كوېت ھېنام ۱؟ . . تازە نە من ئەگەمە توٲ

لابهلا بهره و پوژئاوا داگه ران .. ئیستا نازانم روومان کردووته کوئی ؟..

- منالی ناو لانکەش وه لآمی ئەم پرسیارانه ئەزانئ ..

- کام ریگا ئەگره بهر ؟.. چوئیش ئەگه نه مەبهستی دیاری کراو ، گەر هەر پوژه ملی کوپره رییهک بگرن ؟.. دیاره لـ هەلدێران و تیا چوون به ولاره تووشی هیچ شتیکی که نابین ..

- بوچی پیت وایه هه موو کاروانیک له سه ر نه خشه و پلان به پووه شه روا ؟.. دوا قوناخ گرنگه و هیچی تر ...

- گەر ریگه که مان هه لکرد و چه و اشه بووین ، ناگهینه هیچ کوئی و هه موومان تیا ئەچین .

- بوچی جووگه و مریشکین هه روا به ئاسانی تیا چین ؟..

- پیاو له بهردهم شالووی برسیتی و سه رما و سۆله و نه شاره - زاییدا له مریشک و جووگه بی ده سه لاتره ..

سه رکاروان قسه کانی (ئەم) ی زور پی ناخوش بوو ، زور پی قه لس و سه خه لت بوو . نه یزانی چی بکا . ویستی بهر په رچی بداته وه و هیچی بکاته سه ر . هه ناسه ی سوار بوو ، ده میشی ته ته لسه ی ئەکرد . هیچ قسه ی پی نه ما ، کاتیک به چاوی خۆی لاشه ی ئەوانه ی سینی که ره ق بوو بوونه وه بهری به و لاره کرد . رۆیشت بو لای هیستره کان . ئەم چهزی ئەکرد شمخالیکی پی بووایه و نه ختیک شمخالکی لی بدایه . جار ان که شمخالکی لی ئەدا ، ئەسه شی هه ردوو گوویی قووت ئەکرده وه وه کو بلیی له م ده نگ و ئا وازه تیگه یشتبیت و چیژی لی وه رگرتبیت ، ورته ی لی ئەبیرا و سامیکی سه ییر دایته گرت ..

(... ئای ئەسه شی ئیستا له کوپی ؟.. له بن کام

ئەشکه وتی تاریک و نووته کدا خوتت مت کردوو یا له ژیر کام هه ر هه سا پلیشا ویته وه ؟.. ئەترسم گه له گـورگ

ده وره یان دابی و زه فه ریان پی بردبی .. ئەترسم ماینه

به فاله کانی ئەم گوندانه چه و اشه یان کردبی ؟.. به لام

ئەسه شی با بزما ری ناله کانت نه سویته وه و له غا وه که ت

له ده ست و قاچت نه ئالی . به رد که جوولا ، جیی خۆی

ناگریته وه . مه له کانی ش گه ر هیلانه که یان تیک درا ، بو

ژیڕ ئاسمانیکی تر ئەفرن .. تووش سه ر به هه موو ئاخوړیک

دامه که ، با پاش ئاخوړت بهر نه که وی . خوشت له نا و

ئەرز لە تاوان ئەشواتەو

لایا و هەلئەسێ

ئەم سەر و ئەو سەری دونیا دا ئەپۆشی

تەنیا کەشتی بەسەر ئاوەو ئەمێنیتەو

ئەسپەشیش ئەروا

لە گێژاودا بزر ئەبێ

دەمەو ئیوارە کاروانی هیلاک و ماندوو لەسەر بەندەن مۆلی
بەست ، هەر وەکو لەشکرێکی شکا و ، هەر بەکە لە پەنایە کدا خۆی
پال خست و بێنی رندوو بەفرەکان بوو هیلانە و نوینی گەرم ..
کەس فریای ئەو نەکەوت سەیرێکی ئەم دیو و ئەو دیوی بەندەن
بکات ١٠٠ تەم و مژ و دابارینی بەفر و داها تنی تاریک و لیلی
ئیوارە ، بواری نەئەدا هیچ کەسێک لەمەودا بەکی کورت بەهولاو
زیاتر ببینی ، تا بزانی کۆی دیارە و کۆی دیار نیە . هەموو
ئومێدیکیان ئەو بوو ، بە پەلە بگەنە بەندەن ، کەچی بەندەشیش
تراویلکە بەکی تر بوو ، خرایە سەر خەرمانی تراویلکە سووتاوەکان .

برسیتی و سەرما و نا ئومیدی ، وەکو گەلە گورگی برسی و
هار تینی بۆ هیئان . سەریان لە کۆشی بەکتردا قایم کرد . بەر
چاویان تاریکتر بوو ، خۆشیان هەستیان بەو نەئەکرد ماون یان
مردوون . کەس نەئەزانی ئەم دیمەن و رووداوانە راستە یا خەو .
هەندیکیان وردە وردە لە جوولە و هەناسەدان ئەکەوت ، دانیان
جیر ئەبوو وە ، سارد ئەبوون وە بە بێ ئەوێ هاواریک بکەن ..
ئەم ئۆقرەئە لێ برا و شیت و هار بوو ، کاتیکی چاوی بەوانە کەوت ،
کە گیانیان لە دەستدا .. هیزی هیئایە بەرخۆ و زیاتر لیلی
نزیکی بوو وە ..

- تا کە پیمان را ئەبوین ..؟

- ئەمە رێگا کەمانە .. کە رێگایەکی دوور و درێژ و پـ

کەند و لەندە ..

- بەلام ئەگەینە کۆی و ئەگەینە چی ..؟؟

- ئەگەینە مەبەستی دیاری کراو ١١٠٠

- من نازانم لە کۆیو دەستمان پێ کردوو و بەرەو کۆی

کوێرانە تەکان ئەدەین ١١٠٠ ئیوێش چاکتری لێ نازانم ، بەلام
خۆتان و خەلکیش هەلئەخەلئەتینن ، بۆ ئەوێ بەسەر ملی خەلکەو
ببەنە کەلگا .. لە سەرەتاوە رێگای خۆرەلاتیان گرتبوو بەر ،

لهنا و دهستیان بیټ . ئه‌بې له دووره وه ، به کلک ته‌له‌کـان
بته‌قیته‌وه و پارووه چه‌وره‌کانیش بخون ...

– له کوپوه له ریگا که داگه‌راین ؟ ..
– باش له‌خه و هه‌لسا بووین و به هه‌له‌ش ملی ئه‌م ریگایه‌مان
گرت ...

– ئه‌ستیره‌ی به‌یان هه‌له‌نه‌ها تبوو ... کاروان کوژه چه‌واشه‌ی
گردین ..

– ... ؟؟ ... !!
– ئه‌مه‌ پیشه‌ی باو و با‌پیرمانه .. له پیری کاروانه‌وه
بو‌مان به‌ جی ماوه . ئی‌مه‌ش ریگاکه‌ی ئه‌و ته‌واو ئه‌که‌ین ..
– شه‌وه‌زه‌نگ ریگه‌که‌ی پی ته‌واو هه‌له‌کردین ..
– ریگه‌که‌مان هه‌له‌ نه‌کردووه و دوا قونا‌خیش‌گرنگه‌ ..

به‌ کام ریگا برۆین‌گرنگ‌نی‌یه ، هاتنه‌ دیی ئاواته‌کانمان
گرنگه .. گرتنه‌ به‌ری ریگای پی‌چا‌وی‌چ زور پی‌ویست و ئاساییه
بو‌گه‌یشتن به‌ دوا قوناخ !!.. به‌ هه‌وراز و نشیودا ئه‌روین ،
له‌ چه‌په‌وه بو‌ راست ، له‌ ده‌شته‌وه بو‌ شاخ ، له‌ روژه‌ه‌لاته‌وه بو‌
روژئاوا ، له‌گه‌رمیا‌نه‌وه بو‌ کوستان ، به‌لام ئامانه‌که‌مان هه‌ر
یه‌ک ئامانه ..

– له‌م پی‌چ و په‌نا و بگه‌ و به‌رده و شیر و ریوی‌یه‌دا ،
به‌ قه‌له‌یه‌که‌مانا ئه‌ده‌ن و ره‌نجی هه‌زار ساله‌شان به‌ ئاوا
ئه‌ده‌ن !!..

– دیاره ئه‌م ریشه‌ له‌بهر هه‌تاو سپی بووه و به‌ که‌ژه‌وه
گیامان خواردووه !!..

پیش ئه‌وه‌ی ملی ریگای هات و نه‌هات بگریته‌ به‌ر ، رویشته
لای دا‌پیره‌گه‌وره ، که‌ خه‌و په‌رژین و دونیا دیده‌ی ئه‌و گونده
بچکۆلانه‌یه‌ بوو ، خه‌ونه‌که‌ی خویی بو‌ گپ‌رایه‌وه : .. ئه‌سپه‌شـئـی
په‌روبالی ده‌رکردبوو ، نه‌ی ئه‌حیلاند ، غاری نه‌ئه‌کرد ، کلکی
به‌ناو گه‌لیا ئه‌کرد ، له‌ناو خۆله‌میشدا هه‌ر چوار په‌له‌ی
هه‌له‌چه‌قاند .. ئه‌ویش‌لمی ناو قووتووله‌ ژه‌نگاوی‌یه‌کانی
هه‌له‌رشت ، دوو بی‌ جار ده‌ستی به‌سه‌ر له‌که‌دا هیئا ، دوعای به‌
سه‌ریا خویند و فووی به‌سه‌ریا کرد . چوار جاریش مۆری هه‌له‌دا .
چاوی لیک‌نا و گوتی :

چل شه‌و و چل روژ باران ئه‌باری

له و روژه وه نه یویرا ، جاریکی تر ، سر بسه
 گونده که بکاتوه .. به تایبته تی پاش شهوهی لم بهزم و
 رهزهدا چاوی چهپی کویر بوو . هندیکیش باسی شهوهیان
 شهکرد ، که له کاتی شهر و شوړه کهدا له پیشهوه تیان
 هلدای و له پیاوه تیان خستیی .. جار ان لایسه کی
 جامانه کهی شه هینا یه سر چاوه کویره کهی و هینده شرووی
 کوپر و کومه لی نه بوو ، ژنیشی نه هینا و منالیسی نه بوو .
 به ته نیا خزابووه کونیکه وه ... پاش ماوه یه ک شهرمی
 شکا و سر له نوئ دهستی کرده وه به جرت و فرت . که ریکی
 لاتی کری و بووه چه رچی . دهستی کرده ئال و ویل و کرین
 و فروشتن .. بوو به چامباز ، دهلال ، قاچاچی . به فرت
 و فیل و ته له که بازی دهستی دهیان خه لکی برئ . پهلای بو
 شار و بازار کوتا . قاچیکی له شار بوو شهوی کهی له
 لادی . پاره یه کی زوری پیکه وه نا . چاویکی شووشه ی دروست
 کرد و لم لا و له و لا باسی ژن هینان ومی بازی شه کرد .
 کاتیک ووتی : " من همیشه چاویکم له سر ریگا که یه و
 چاویکم له سر قیبله نما که یه ... " خه ریک بوو یه کسر
 دهست بکه مه پیکه نین و پیی بلیم " ... باش بیر له
 قسه کانی خو ت بکه ره وه .. ئینجا دم بکه ره وه ... "
 به لام پیکه نینیشم نه شهات ...) .

له گهل توند بوونه وهی هه ناسه برکی هیستره کان و
 " هته وه ره .. هته وه ره " ی قه تارچه کان . ئم هه ر پیشه ی
 شه خوارده وه و به تووره نی یه وه سری په نجه کانی پیی له به فره که
 قایم شه کرد .. بیری لم سر و شه سری گولوله ئالوزکا وه که و
 گری کویره کان شه کرده وه .. ئم له بهر شه سپه شی ئم شاخ و کیوهی
 گرتوته بهر ، شهی شه وان له بهر چی .. ؟ شه مان ئال و ویل و
 بازرگانی شه کن ، کووتال شه هیتن و شه بن ، کهل و پهلای قاچاخ
 شه گوینزه وه ، له شاره وه بو لادی ، له لادی شه وه بو شار ، لم
 سنوره وه بو شه و سنور . له ههردوو له هه ر شه خون . باج به پولیس
 و پاسه وانه کانی ههردوو لا شه دن . له بنه وه ش باجیان لای
 وه شه گرن . میوانی یه کتر شه کن و ته له ش بو یه کتر شه نینه وه .
 به قاچا خه ری و په نا و په سیردا نه بی ، نابی به راسته ری دا
 تیپه رن . شه بی له هه موو لایه ک خو یان بپاریزن و دهستیشیان

چا ویکیشم له سەر قیبله نماکەیه ...

— دیاره قیبله نماکەشتان بەستووێتە ١١٠٠ شەگینا بۆچی سێ
شەو و سێ رۆژە هەر بە دەوری خۆماندا ئەسوورپێنەوه ..

— تۆ سەرت ئەسوورپێتەوه و بە دەوری خۆشتدا ئەسوورپێتەوه ..
زۆرمان بریوه و کەمان ماوه ...

— زۆر کوێرەری پێپر هەڵدێر و بێ سوودمان بـرپێوه ، یەک
هەنگا ویشمان لەسەر رێگا راستەکە دانەناوه ..

— تۆ هەر حەزت لە دەم درپێژی و چەنەبازی و ئاژاوه نانەوهیە.
برپۆ وون بە لەبەر چاوم ..

سەرکاروان زۆر توورپە بوو ، دەمی کەفی ئەکرد ، تا قـ
چاوه کە ی پەریبووه تەوقی سەریهوه . چاوه شووشەکەشی نەئەجوولایهوه .

(... ئەو سألە ی لافاوی خویین سەری بلندترین شاخی ئەم
وولاتە ی شار دبووهوه و کاسە ی سەری هەزاران خەلکی بـ
تاوان و هەژار کرابوووه پرد و بەردەباز .. ئەم لـ
سێبەری دیواری پشت مزگەوتەکە خەوی لێ کەوتبوو ، ئاگای
لە بنج و بناوانی ئاژاوه و فەرتەنەکە نەبوو .. لـ
سەر تاوه ، لە نیوان بەرەبابی ئەمان و بەرەبابی
ئەوان ، لەسەر نۆرە ئاش ، ژن بە ژن ، ژن هەلگرتن ،
پووش و پاوهن ، زەوی و زار ، نۆرە ئاو ... بـ
قەرەقەر و دەمەقال ، مۆرە و هەرپەشە ، شەرەجوین ،
شیر و تیر لەیەک سووین .. تا بە تەواوی ئاگرەکـ
خۆش بوو و کلپە ی کرد و بووه سەنگەر لە یەک کرتـ
تەقە و لێکدان .. ئەم هێشتا هەر لە سێبەرەکـ
هەلترووشکا بوو . لەناکا و راچەنی . لە چنگ سێبەرەکـ
خۆی راپسکان . چەقۆیەکی شکا و کولی بە دەستەوه بوو .
خۆی سەری بۆی ئەخورا یان تیۆه گلا ..؟ یا بە پـ
لەقە تا ناوه راستی ئاگرەکە بردیان ..؟ چەقۆی کول و
شکا و بەرامبەر خەنجەر و تەفەنگ و شاخ ..؟ بە توندی
بە قەپۆزیاندا کیشا . لەنگەری تیکچوو . کەوت . لەسەر
سەرەنوێلکەکە چینیکی تریش گەوزاندا نەوه . لەنا و
قور و چلپاوه کەش حەسیر مەیانیکێ چاکیان کرد . ئینجا
تا دەری دەرەوهی گوندەکەش لەسەر گازی پشت رایان کیشا
و هەزار تەف و نەعلەتیشیان لێ کرد ...

دهنگيكي بهرز ها واري كرد بو شهوي هموو قه تارچي په كان گوځيان لاي بيت و دوا وزه يان بخه نه گهړ:

- چوار ههنگاومان ماوه بو بهندهن..

- شه قوناخي پاش بهندهن ..؟

- هيچ خه متان نه بي ، شه ونده مان ناميني ،

- شه ومان به سردا دي .. شه ويش هينده سارد و تووشه وورچ

به وورچي خوځي پي راناگيري .. هموو مان شه به ستي ، كهس

دهرباز نابي ..

- به چا و ترووكا نديك شه گهينه شه وي ، له ويش چاكا

شه حسينه وه ...

- بهندهن و قوناخي شه ويان نه وتووه !!

- شه ووه دونياتان نه ديوه .. شه زيشمان له نا و شه م

به زمه دا سپي كرد ..

هر كلو پهك به فر شه ونده ي چوله كه پهك شه بو ، هينه ده ش

به خيرا شه هاته خواره وه ، كهس فر ياي شه وه نه شه كه وت ، به چاكي

به ري پي خوځي ببيني .. سميليان چلووره ي به ستيوو ، گيانيان

له نا و ناره قدا شلپه ي شه هات . كهس فر ياي خيو ته كاندن و به فر

دامالين نه شه كه وت .. هيستره كانيش سپي سپي هه لگه را بوونه وه ،

له نا و رچه كه دا گوځيان نه بي هيچ شوينيكي تريان به ده ره وه نه بوو ،

شاخيك به فر يش به دوا هه ردوو گوځياندا شه كشا ...

- قهت بړوا ناكه م شه ريگا بووي و هيچ كاروانيكيشي

پيدا تپه رپي ..

- جا كه ي تو ريگاي كاروانت بينيوه ، كه ي شاره زاي ريگا و-

باني شاخ و كيو بووي ..؟

- شاره زاش نه يم ، خو هه شه ونده شه قلم به وه شه شك ي ،

كه له هيچ سرده ميكد ا شاهه ميزاد نا چار نه بووه ملي كوځره رپي

شه وتو بگري ..

- كاروانه كه مان هه ر به ره و پينه وه شه روا ، كي پي

ناخوشه و ريگا كه ي پي ته واو ناكري ، با بگه رپي ته وه .. به زور

كه سان له گه ل خو ماندا نه هينا وه ..

- بو پيتان ناخوشه ، گه ر به كلك پي يان بللي : كوځره انه

ملي كوځره رپي مه گرن ..

- شه مه كوځره رپي نيه ، ده يان جار تاقي كراوه ته وه . هه ر

شه گهينه جيگاي مه به ست .. من هه ميشه چا ويكم له سر ريگا كه يه و

— به ره و دواوه بگه پینه وه ؟

— پاش چی ۱۱۰۰ !!

(... که شتی به که نه توانی پاشه و پاش به ره و که نـار
بگه پینه وه .. ؟ نه مانه سهیرن ۱۰۰ هر هر که نه کهن پیا و
خوی گیل کات و له ناستی راستیدا چا و بنووقینی ...
چی من هی نایه ناو نه گیزاوه قووله وه .. ؟ من له کوئی و
نه سهیر و سه مه ره به له کوئی ؟ من به شوین نه سپه شیدا
سه ری خوام هه لگرت ، نه ویش به شوین ره شه بای
چاره نووسیکی نه زانراودا .. به یانی به کی زور زوو ، تاریک
و روون ، که هیشتا دوا مالی نه گونده بچکولانه به له
با وه شی خه ویکی قوولدا پر خه یان نه هات . نه و به
سه رما و سوله به له په ریزی دیکه ده ره پری و به ره و شاخ
و داخ تی تی ته قان ... نه سپ ، نه سپ نه بوو ، دیاری خوا
بوو بو نه گونده بچکولانه به . به هاران له راستایی
پشتی دیدا ، نه رمه غاری نه کرد ، کلکی به سه ر پشته وه
نه نه گرت ... بوو بووه به شیک له گونده که و گونده که ش
بوو بووه به شیک له نه و . خه لکی گونده که نه یان
نه توانی به بی نه و بژین ، نه ویش هه روا ..)

به فر و سه رما تا نه هات زیاتر ته نگی پی هه لته چنن .. هه موو
که سیک نه یوانی به ناسانی ده م و چاویان بخوینیته وه ، هه ر
وه کو نیچیریکی بریندار و ماندوو چون ورده و رده سارد نه بیته وه و
له پهل و پوله که وی .. نه مانیش ورده و رده سارد نه بوونه وه ...
سی شه و سی روژ بووه ، نه که س دلپه به که خه و تکا بووه چاویه وه ،
نه به خه ونیش که س پاروویه ک نانی به ر زمان که وتی بوو ... دوا
وولاخدار ره نگی مردووی لی نیشته بوو ، جگه له هه ل له رزین ، به
ناسته میش که س ده می نه نه بزواند .. هیلاک و ماندوو بوون ، کاس و
گیژ و زهرد هه لاتوو ، برسی و چا و به قوولا چوو .. گه ر سام و ترسی
ره ق بوونه وه وه کو ئیزرائیل به پشت سه ریانه وه نه بوایه ، که س
تا قه تی نه وه ی نه ما بوو یبه که هه نگا و به ره و پی شه وه بنی ...
حه زیان نه کرد ، هه رچی یان له م دونیا به دا هه به ، به پر چنگیک
پووش و په لاش بیان گورپایه ته وه و شخارته به کیان پیوه سنایه ..
له م دونیا به دا چی له ناگر خوشتره ، سه ر ته نوور ، دوو کولیره ی
گه رم ، چایه کی پر ره نگ ، قومیک دوو که ل .. سه رکاروانه که به

داما ویوه چاوه پروانی ئەفسانە یەک بکەن ، لە ئاسمانەوه
بویان دابەزی ...) .

هیچ سالیکی ئەم وولاتە پان و بەرینە زستانی وا سەخت و
تووشی بە خۆیەوه نەبینیوه . ئەم کویتانەش ، کویتان نییە ،
جیھانیکی سەیر و تاییبەتیە . لە هەر کوئی بستیک سیاری ، لایرە
پشتینیکی تی ئەکا . ژیا نیش شەریکی بەردەوامی ناهاوتایە لەگەڵ
سروشتدا . هەر مرۆفی ئەم وولاتە چۆک دانادا و سەر دانەوینی ...

ئەو رۆژەش لە هەموو رۆژیکی تر ناخۆشتر بوو ، دار و بەرد
لەژێر باری ئەم بەفرە ئەستوورەدا ئەینرکاند ... کاروانەکە بە
لاپالکی زۆر رۆژ و دژوارەوه بوو ، جگە لەم کۆمەڵە زەلام و وولاخە ،
کە لە دوورەوه لە تۆپەڵە بەفریکی جوولاو ئەچوون ، هیچ گیان
لەبەریکی تر بەدی نەئەکرا .. هەرچەند ئەم لاپالەش لەوه نەئەچوو ،
رۆژیک لە رۆژان ، ئادەمیزاد بەریکەوتیش پێی تی کەوتی .. کەچی
ئەمان هەر بەرهو ژوور ملیان ئەنا ، بە پێ ئەوهی بزائن پاش
ئەم بەرهو ژوور هەلکشانه ، چیان بە پیرهوه دی ... چوار پیاوی
بەکار و توکمە لە پێشەوه بوون ، بەره بەره رچەکیان ئەشکاند ،
ورده وردهش کاروانەکە بە دوایاندا هەلئەکشا .. زریگان و
باوبۆرانیکی هیندە قایم و بەهێز بوو ، تا لە لایەکەوه جیی پێی
خۆیان ئەکردهوه و رچەکیان ئەشکاند ، لە لایەکی ترهوه کوت و پێر
پێر ئەبووهوه ...

ئەو زۆر پەست و توورە بوو ، خویی پێی دابین نەئەکرا :

- بو کوئی ئەرۆن ...؟؟
- بەرهو جیگای مەبەست ..
- جیگای مەبەست ..!!
- بەلێ ..
- بەم دار و پەردووه ..؟
- بەلێ ! بەم دار و پەردووه ...!! رێگایەکە بەهەر ترخیک
بووه ، ئەبێ هەر بیبرین ..
- ئەمە رێگا نیە ..!! کێ پێش ئێمە پێیدا تیپەرپیه ..؟
- ئێمە تیپەرپیرین و ئەبینه نموونه ..
- نموونه یەک بو پێر ابواردن ..؟
- پیاو ئەبێ نەختیک میشکی بخاتە ئیش ..
- میشک رێگا ئەدوژیتەوه .. دروستی ناکات ..!!

له گېزاودا

فاضل کهریم شهحمده

پیش مه خوره وه .. پیش خوار دنه وه بهر دیش شه توینیته وه .. با خه م و په ژاره ش لولت نه دا و له ژیر ریژنه ی ئاگریندا کسپت نه کاته وه .. بو خزاو بته نا و مه کوئی شه م ئازاره بی سنوره ..؟ بو سهری خوتت به پاشکوی شه م جه نجاله وه هلواسیوه ..؟ بهس سهرت له کوشی شه شکه وته تاریک ونووته که کانی له بیر چوونه وه قایم که ..!! دوو ههنگای تریش به ره و پیشه وه برؤ ..!! له گولله و باروود و قورقوشمی نا و چای شه وان سل مه که ره وه ..!! شه م جارهیان ووشه زبر و درشته کانت توپه ل توپه ل که و بیانکه نارنجوک و بومبا و به روویاندا بیانته قینه وه .. ته قینه وه یهک ، نهرز له بن پی یاندا به هیئیته لهرزین و ههنگوینیش له ده میاندا بکاته ژهر .. شه وان به خوینی سهری تو تینوون . پیش توش ، خوینی سهری ههزارانی وه کو توپان کردوته کاسه ی ژهنگای رق و قین و چورپان لی برپوه ..

ئیتیر بیر له چی شه که یته وه ..؟؟

(... بـیـر له ههر دوو سهری گولوله ئالوزکا وه که شه که مه وه ..!! چوون و له کوپوه کوئی یان پی دیست؟ گری کوپره کان له کوپوه دهست پی شه کهن و له کوپوه کوئی یان پی دیست؟ کئی دهستی تی وهردا وه و کئی دهستی تی وهرنه دا وه؟ کئی شانی ئارداوی کرا وه و کیش وه کو بهرزه کی بانان بوئی ده رچووه؟ دادگایان بو یسهک دانا وه ، یهکتر کیش شه کهن ، دهسته چه وره کانیکان به سهری یهکتردا شه سوون .. که ی ..؟ و له کوپوه ده روو- یه کمان لی شه کریته وه و له دهست ته لیسمی شه م جه نجاله ده رباز شه بین ...؟

کاروانه که مان له که شتی یه کی تی کشکا و شه چی ، که ته ووژی لافاو یکی هیجگار گه وره هه لی گرتبی ، شه پوله کانیش ههر یه که به لایه کدا هه لی دن و ههر جار هه به ره و ئاقاریک رایپین .. ههچ ره شایی یه کیشی لیوه دیار نه بی ، به ره و رووی خوئی هه لکوئی .. که شتی یه وانه کانیش به دهست دوش

فهقئ چاویکی به مهجلیسدا خشانده زهردهیهکی تال و قیناوی لهسەر
لیو بوو، ههستی بهوه دهکرد بردوو بهتوه ، رووی کرده سپان:
- " خالۆ چهتهکان کوتیان ملک له ره عیهت دهستیننهوه ،
دهیده نهوه به ناغا ؟ " .

سپان: " چی ؟ ملک بستیننهوه ؟ ناغا شهگەر بیان زانیایه
چهته ملکیان بو دهستیننهوه تهنگیان وهرنه دهگرت و شاخه و شاخ
لهگه لئهنیه وه دوویان نه ده کهوتن ، پاشان ههر خوڤیان و دهس
و پیوهندیان بلای کهنه وه که من چهته لئیان داوم و ئهنیه
نه جاتی داوم ؟ کاکه میرزا بو خوئی شایه ده و ناگای له هه موو
شت ههیه : من شه و رۆژه گه رامه وه مائی چووم هه موو شتیکم بو
میرزا گه پراوه و فیشه که کهشم پیان دا و ئیتر بیخه بهر چوومه وه
مائی خویمان تا سهینئ ، سهینئ شه ههوا خوڤ بوو به ته مای جووت
کردن به ره و مووچهی حاجی وه پئی که وشم به خوا یه ستا هوگانه
جووتیکم مابوو بگه مه سر زهویه که ، ههر شه وه ندهم زانی چوار
ئهنیه پهیدا بوون . میرزاشیان به زور وه پئش خویمان دابوو ،
دهستیشان به ستبوو . بلئی شتیکیان پرسیبی یا که لئین و قوژ-
بنیکیان پشکنیبی یا من زارشریم کردبئ و قسم له لای که سئیک
کردبئ . به سهری هه موو لایه کتان به قورعانیکی له و مزگه وته دایه
ههر هیچ ! !

راست هاتن و بزووی پاتۆله کهم گهران و به بهر چاوی خوومه وه
فیشه که کهیان ده رینا ، مووچرکیکی سارد به هه موو له شمدا گه پرا ،
چاوم له ره شه وه هات خه ریک بووم بکهوم ، له دینی محهمهد بی
بهری بم له و سعاعته دا کوره مئیرمندا له کهم هاته وه بهر چاو : ده
و چاوی خاوین خاوین بوو . دهت کوت به سابوون شتووته ، قولیکیش
له مووی قژه ره شه کهی هاتبوه سهر نیو چاوانی ، چاوی پر بوو له
پیکهنین ! فیشه کیکی تری بو راداشتم و کوتی:
- " مه ترسه ، فیشه کمان زوره ! " .

له دینی شه وه به م درۆ بکا خوڤم دیت که تووربینیکم نان
بو راگرتووه و پئی ده لیم:
- " مه ترسه ! نانمان زوره ! " .

ئەو مېرزاى موقاۋە مەتېشى! ئىدى چت دەۋى؟ بېت عەبى—
سەعاتىكىمان لەنىو دانىشى كاي كۆن بە با بکەين؟".

حاجى سەبىلەكەى سەرسەبر لە ئەژنۆى خۆى دەدا و چاوى
بېبوۋە پۆلوۋەكانى نىو قوۋلكە:

— " بە خۋاى لە ژوور سەرمانە، كورپىنە پاشى پەنجا سال كۆپرە—
ۋەرى و برسەتى و قورپەسەرى پارچە زەۋىەكم ۋە گىر كەۋتوۋە،
ھەمووشتان دەزانن لە پېشدا بى قرانى قەلبى نەدىنا، ھەمووم بە
چنگ و نىنۆكى خۆم دەرىناۋە، كەرىزم لىداۋە، دارم لى چەقا—
ندوۋە، ئەستېرم لى ھەلبەستوۋە، كەردوۋمەتە ملىكىك ھەر شىرنە
تەماشاي بکەى، ئىستاش ھەر كەس بىەۋى لىم بستىنېتەۋە، ئەگەر
نەتوانم ۋرگى بدېرم ۋرگى خۆمى پى بە دېرن دەدەم، جا ئىشتىاي
لىيە كورد بى، ئىشتىاي لىيە عەجەم بى!"

زارى سەبىلەى پېر كەردىبوۋ لە تووتن، بە بەرى مست خەرىك
بوۋ دەى ئاخنىەۋە، دۋاى ئەۋە ھەر بە دەست پۆلوۋىەكى لەنىو
قوۋلكە دەرىنا و لە سەر سەبىلەكەى دانا، چەن مژىكى كورت و
يەك لە دوۋى يەك و پاشان مژىكى دوور و درىژى لە سەبىلەكەدا و
لەگەل ئەم مژەش بە كۆخەيەكى توند تۆپەلە بەلغە مىكى ل—
سىنگى ھىنا دەرى، لەسەر نوۋكى زمانى خرى كەردەۋە و بە ھەموو
ھىزىكەۋە ھاۋىشتىە ئەۋدىو مەجەرىەكانەۋە:

— " مېرزا ش بى قەزا بى! ھەر رۆژى شتىك دەفەر موى. تا شەو
كاتى لە دىۋەخان بوۋ ھىچ! پېش ئەۋەش بېچىتە دىۋەخان ھەر ھىچ!
من شەرتەم كەردوۋە باى رابوردوۋ نەكەم. ھەر لەم خەلكە گىرانەى
دۋايە كە ئىۋەش، مامۇستا تۆۋ كاك فەقى ھەلاتن و ۋە گى—
نەكەۋتن — ئاگام لى بوۋ بە دزىش سەپانەكەى من نانى بوۋ دىنان
— ھەر پارەكە رۆژىك مېرزا لە مالى من بوۋ باى ئەم گىران و
ھەلات ھەلاتە كرا فەرموۋى:

— " لەنىو دەستەيەكى سەد ھەزار كەسىدا ئەگەر ئاغا يەكى تىدا
بوۋ تۆ لىي ۋە دەركەۋە، قەتىش گوئ مەدە ئەم ھەرا و بەزمى
كورد كوردىنە ھەموۋى فىتى ئاغا يانە! كەچى ئىستا دەبى بچىنە
نا و موقاۋە مەتەۋە، تەفەنگ ھەلگىرىن و شوپىن چەتە كەۋىن، رەئىسى
موقاۋە مەتېش كىيە! ئاغا كەى خۇمان؟! "

ۋەستا: " ھەر ئاغا و رەعەتتەكەى جاران!"

سالان له مالي خوم دت شارمهوه نايهلم كس پي بزاني ، توش
كوتت وهره ماله من شهرت پي تا دهكوژريم نمت دهمه دهن كس ،
بوسه يني ميرزا چوه مالي تاغا ، شتر نديان گرت تاخر تاغا
ئهو كاته ماقوول بوون .

سپان : " توش قهدهريك روياشتي (دنا نا ؟ " .

فهي : " ئهي چون (دوو سالان (هينده هلسوورايووم لهبر
دهستي ميرزادا و كارتم بلاوكردبووه نيوي منيش هاتبوو ، بيه
بيانوي خويندنهوه بوي دهرباز بووم ، چومه ميريوان دوو
سالان لهوي بووم " .

وهستا : " بهلام لهويش دانمهزراي (" .

فهي : " جا خو نمچووبووم لهوي داممزرريم (بهلاي منهوه
فريقكي نهكردبوو خهلكهكي ئهويشم بهقت هينهكاني ولاتي خومان
خوش دهويست ، نديان هيشت لهنا و انيش بم ، تاواي ئهويديووم " .
سپان : " ئهي چون بوو هاتيه وه ؟ " .

فهي : " تاخر خهلكهكي ئهويشم هر به قهت خو ولاتيهكانم
خوش دهويست ، خوم پي زهوت نهكرا لهبر ئهوه لهو ديويشيان
دهرپراندم " .

كوپخا : " دنا ئهو بهينه كه تو ئم هموو هلبهز
هلبهزهت كردوه و سهرت له دار و بهرد داوه ، من هر خزمهتي
دهولتهتي خوم كردوو ، زه مانيك دهولت لهگهلا تاغا باش بووه
منيش چايم بو ليئاوه ، نانم بو هيناوه و جيم بو راخستوو ،
هر من نا بهتيني : كاهه ميرزاش تهشريفى ههبوو له ديوهخان (

كاغزي دهنوسي - به خوا قسهي خومان بي زه مانكي خوش
بوو بو ئيمه (، هموو روژي جاريك دهچوممه شار و دههاتمهوه ،
جاريكيش وه بيرم دي تاغا كاغزيكي دامي بردم بو شار باسي
توي تيدا بوو " .

فهي : " دات به ئمنيه ؟ " .

كوپخا : " ئهدى چون (خو ئهو كاته وهك ئيستا نهبوو ، ئم
چوره كاغزانه دهران به ئمنيه (" .

- " يكموو خو ئيوارى داهات : زور درهنگه و كاره كانيشم هيچان نهكردوو ،
پيم ، كوپخا نهتوش لهبر زور بلتي به هيچ كاريكي خوت راناگهي ()
وهستا : " خوات لي رازي بي ميرزا توش دهليكي جي سوته
تيكراوه پليت دهلين پيشهوا (كردوومانيه رهئيسي ئهنجومه ن ئيستا

فهقئ چاویکی له وهستا داگرت ، وهستاش رووی له میرزا کرد :

- " جهنابی میرزای ! ئەتۆ نەت فەرموو ئەمنیە له دەس چەتا - نیان نەجات داوه ؟ " .

سەپان : " ئای قور بە سەرم بۆ درۆی ئەم خەلکە ! باوکم بە زات و بئ عەیبی خوا هیچ غیلافی تیدا نیە ، میرزاش ئاگای لێیە - بابم میرزا ئەگەر درۆم کرد دوو تەفم له روو کە - من تا ئەو پۆڵ هیچ کاریکم بە بئ پرس و تەگبیری میرزا نەکردوو . له و سالەوه کە بە دزی کارتیا نەدا و مانگانەیان وەر دەگرت .

کەس له بیری نەچۆتەوه هەر دوینی بوو . کارتیا نە داینی هەموومان کەم بووین ، هەر فهقئ منداڵ بوو ، سوختە بوو . ئەویش کاریکی وەرگرتبوو . من له پێش ئەو زەمانەشدا هەموو پرس و تەگبیرم هەر بە میرزا بوو ، ئەم سەفەرەش نەقلەکم له نووک و بەرەوه بۆ گێراوه " .

فهقئ : " نەقلەکت بۆ میرزا گێراوه ! " .

- " مامە حاجی ئەگەر ئیجازە بەدەمی من درۆم . کارەکانم پەکیان دەکەوئ " .

- " دانیشە بە سەری نایب میرزا ، تازە مەجلیس گەرم دەبئ " . کوپخا : " ئەو کارتانە بە دزی دەوڵەت بۆ دەکرانەوه ، من وەرم نەگرت شوکور من قەتم کارت و مارت بە دزی دەوڵەت وەر نە - گرتوو " .

وهستا : " ئەو دەمیش میرزا پێشەوامان بوو ، ئیستاش هەر ئەو پێشەوامانە " .

میرزا سەری داخستبوو ، وهستا بزەمی دەهاتی . کوپخا کەمیی ساز نەبوو سەپان مەحتەل بوو نۆرەمی بەدەن نەقلەکەمی تەواو کا

فهقئ : " من هێندەش منداڵ نەبووم ، ئەو کاتی عومرم سازدە سال بوو . هەموو شتیکی ئەو زەمانم چاک له بیرە " .

وهستا : " له بیرتە ئەگەر خەلکە کە گێرا ؟ " .

فهقئ : " هەر وه دەزانم ئەو رۆیە ! خەلک گێرا بوون ، میرزا هاتە ماکە بابم ، کوتی له خۆم دەترسێم ، نەبوو ئەو شەو شەو تۆش له ماکە ئێمە بووی ! بابم پێی کوت خەمت نەبئ سەت

به خوا و ابزانم یهکی نانیکیان وه بهر کهوت ، بهلام ههر
هیندهی بلایی یهک و دوو ورکهکانی سهر عدرزشیان هه لگرتوه .

چهند رۆژ بووهوا خوش بوو ، عدرز کزر ببووه جووت
ههستا بووه ، به تما بووم بچمه سهر موچهکهی حاجی ، به زکی
برسیرخو جووت ناکرۆی ! ههستام تووربینهکهم له شانم قایم
کردهوه و پیم کوتن: " تهگهر کاریکتان به من نییه مه رهخهس
دهبم " .

کورپه مندالهکه پیکهنی و رووی له کابرایهکیان کرد و
کوتی :

- " ههوال ! خالی سهپان جهمیکی باشی داینی ، تهگهر ئیجازه
بدهی منیش شتیکی دهنه می به یادگار ههتا ههتایه له لای
بمینیتهوه " .

ئهو کابرایه نیوی " ههوال " بوو و ابزانم نانهکهی
خواردبوو ، تازه زۆری گوئی نهنه بزووت . ههر له ههوه لیشهوه نیو
چاوانی پرپر بوو له گنج ، چاوشی سووربوور بوو پیاو لایی
دهتۆقا به خوا بۆله یهکی کرد من لایی حالی نه بووم و ابزانم
کوتی: " کهیفی خۆته " یا کوتی " چ دهکهی بیکه " . ئهوه نهندهی
دهزانم کورپه که دهستی برد له نیو فیشه کدانه کهی فیشه کیکی ده رینا
ماچی کرد و دای به من ، منیش ماچم کرد و له لوچی پوزووی
پاتۆله کهم نا " .

وهستا سیغاریکی تازهی به سهر مۆدنهوه کرد بوو ، فهقی
دهستی درپژ کرد سیغاره کهی لئ وه رگرت : " قوربانی دهستت ! "
ههنا سه یهکی چاکی هه لکیشا و بر به سینکی به لووتیدا دوو که لای
دهر دا ، لاقیکی راکیشا بۆ بهر سو به و چاوی له چاوی میرزا بری:
- " دهنا دهیان کوت تیرتیریان لیداوی و خهریک بوون بتکوژن
تا ئه منیه گه یشتهوه و نه جاتی داوه " .

- " ئه منیه ؟ ئه منیه منی نه جات دای ؟ خۆ میرزا ئاگای لئییه " .
- " مامه حاجی من ده بی پرۆم ئه و کاغز و نیوانه تهواو کهم
بیان نووسم و به کوخادا بیان نیرمهوه بۆ شار " . میرزا نیم
خیزیکی کرد که ههستی ، حاجی دهستی له سهر شانی دانا و دای نیشا -
ندهوه :

- " خوات لئی رازی بی تۆش له وساره ماقوول بووی قسه و قرانمان
له گه ل نا کهی ، دانیشه بۆ کوئی ده چی ! " .

میرمنداڤه بوو، تازه خهريک بوو سمپلی بوړ ده کرد قولیکیش له
مووی قزی کهوتبوه سر نیوچاوانی ، پیم وایه تازه دهم وچاوی
به سابیون شتوو، به جاریک سام شکا - ناخر چاوی پیر بوو له
پیکه نین - منیش پیکه نین !

کورپه هر زور منداڤ بوو. بویه نه ده بوو پیا و لئی بترسی.
دهستی له سر شانی دانا م و کوتی :
- " خاله زور چاکی ده لئی ، به لام هه واکت زور خه مباره " .

کوتم : " من هه وای بن بزوکه نازانم " . کوتی :
- " راست ده کهی هه وای بن بزوکه بو که سیک ده بی زگی تیری " .
توربیننه کهم له شانم کرده وه و زارکه کهیم بو ناوالله
کرده وه تا نانهکان ببینی پاشان پیم کوت :
- " نانم بهشی نو کوردان پییه . زگم بو شیر نابی ؟ " .
پیکه نی و کوتی : " کار به نانه زگی ؟ " .

هر شه و ندهی مژیک له سیغار بدهی ده دوا زده کهس لیمان
وروکان ، وهک روژی مه حشر هه رکهس له بن کیلی خوی سهری هینا
دهری ! دهوریان دام و لیان پرسیم : کیم و له کویرا دیتم و
بو کوئی دهچم ، شه منیش دروم نه کرد هه رچی ده مزانی پیم کوتن .

توربیننه نانه کهشم له شانم کردبووه له بهر پیانم دانا
بوو، کورپه میرمنداڤه که وا چاوی تی بریبوو مژولی لیک نه ده دا ،
هینده م پی جوان بوو ! هر وهکو کورپه کهی خوم ده چوو ! کوتم :
" ناخوی ؟ " .

کوتی : " به تنی ؟ " .

کوتم : " نا هه مووتان " .

کوتی : " نهی بو خوت ؟ " .

کوتم : " دهچمه وه له مائی حاجی نانی دیکه دیتم " .

کوتی : " تو چی حاجیت ؟ " .

کوتم : " سه پانی مائی حاجیم " .

کوتی : " شه گهر وایی تو ملکت وه بهر نه که وتوه " .

کوتم : " من جارانش سه پان بووم و ئیستاش هر سه پانم " .

کوتی : " له گهل ناغا بهینت چونه ؟ " .

کوتم : " جارانش خوشم نه ویستوه و ئیستاش خوشم ناوی " .

میرزا به سیلهی چاو روانیه فقی که سهری داخستبوو ورده
تووتنی لهسهر فشرهکهی مزگهوت ههلهگرتوه و لهبردهمی خوی
کوودهکردهوه :

" بهینیکه چته زور بووه - شهوه شتیکنیه ههر من بیایم
همموتان دهزانن - کهس لهسهر و مالی خوی ئەمین نیه ، هممو
روژی پیاوکوشتن ، هممو روژی تالان کردن ، میللهت وا بهرپی
ناچی دهبی پیشیان پی بگیریت " .

وهستا مژیکی خۆنی له سیغارهکهی دا و رووی له سهپانی
مالی حاجی کرد :

" بیستوومه چتهکان لهو روژانه تووشی تو هاتوون ،
رووتیشیان کردووی و گهلیکیشیان لیداوی ؟ " .

میرزا خیسهیهکی له وهستا کرد ، سهپانیش یهک به خوی
جوابی داوه :

" من منیان رووت کردی ؟ خواجه شهو دروایانه کی هلیان
شهستهی ! . برسی و رووتی وهک من کی رووتی شهکا ؟ به سهری شهو
جهماعته به قهبریکی شهو پیر مهحهدهی تی چووه له گول
کالتریان پی نهکوتموم . شهدهمهبیلا شهو تووربینی له مالی
حاجی بویان پر کردبووم له نان - شهوه حاجی بو خوشی ئاگای
لییه . بایم حاجی دهزانی درو دهکهم دوو تفم له روو که - شهشه -
دهمهبیلا تووربینهکهم پر بوو له نان خهریک بووم له قهبره
جوولهکان وهسهر دهکهوتم ، ئاوی شهو دیویم به رووکاری بهرده
سپیدا ، جامنیش عادهتیکم لهگهله ، شهگهر به تهنی بهریدا برلام
لهبر خومهوه ویره و ویریکی دهکهم ، به خوا وا بزائم بهندیکم
زیاتر نهکوتموو له خاله ریوار ، که دیتم گولهوهژیک سهر چهقی
ریگهی لی گرتووم . له لوولهپرا به شهسپایی چاوم پیداخشاندا
گهیشتمه پهله پیتکهی ، لهویرا بو قونداغهکهی ، ریویتان زور
دیوه که له بنهانی کونهکهیدا هیچ کوئی دیار نیه . چاوی نهبی
که دهلیی سهره بزووته !

خودا دهزانی شهگهر تفهنگهکهیم نهدیبا ، دهمکوت ریویه
شاردنهوهی بو چیه ؟ پیاو ههق بللی تیرتیر ترسام : خاله ریوارم
له بیر چوه هیچ ، سلاویشم بو نهکرا ، شهوهندهم زانی یهکیک
له پشت سهرمهوه کوتی " روژ باش ! " ، لام کردهوه کورپکی

- "پهک له و هموو کهوشه! به قوربانی کرپوه بم ثم گشت
خه لکدی له مزگهوت خزاندهوه".

له گهل کوپخا سجيل ، باوه شپک هه وای سارد خوئی به ژووریدا
کرد. دهرگای مزگهوت رهش و چهور و لووس جیره یه کی ویشک و پری
قرچدی لی ههستا و دیسان له سهرما و گهرما بوو به له مپهر.
- "مام کوپخا کهوشی نویت لی مبارهک بی".

فهقی مهودای دهور کردنه وه کهی کورت کرده وه ، کتیبه کهی
پیکه وه نا و قامکی شادهی بو کرده نیو پهری . دهستی به
کتیبه وه به سنگیه وه نا و له بهرده می کوپخا چهقی |
- "خوا سلامهتت کا! له میزه کرپومن".

- "وه دهرت نه خستبوون تا نه ورو".
- "چهند جارم بو شار له پی کردوون . دیاره میرزاش لییرهیه".
- "نه وه سه عاتیکه من دهور ده که مه وه ، میرزاش ده پرسی".

کوپخا کهوشهکانی داکه ند و به سر مه جهریهکاندا شه قاوی
هه لئناوه بو شو دیو .

فهقی قامکی شادهی ههروا له نیو پهری کتیبه کهیدا بوو ،
له م دیو مه جهریه وه له کهوش کهن زاوهستا بوو وه له کهوشهکان
خورد ببووه : کهوشی میرزا و کهوشی کوپخا له پهناي یهک ،
قهیتاندار بوون و رهش ، نهوانی دی هه موو کهوشی جیر بوون ، له
هه وه لیپرا رهنگیان سوورپکی خه نه یی بووه ، به لام ئیستا توژی
هاوین و بارانی زستان و شیا کهی تهویله ، رهنگی هیناونه ته سر
قاوه یی یه کی توند مهیله و شین مهیله و رهش | چاوی به کهوشهکانی
خوئی کهوت | رهش و قهیتاندار . پیکه نینی هاتی | :
- "نه گهر به کهوش بی منیش ده بی له گهل ...".

سلاوی کوپخا و گرمه ی جوابی تیکرایی ، ههودای خه یاله کهی
پساند ، گریه و بلایسه ی کوئووش - له زارکی سوپهرا - بانگی
ده هیسته نیو کوپ.

نهوانی تازه دانیشتبوونه وه ، دووباره ههستانه وه .
- "کاکه فهقی بو خوت ده زانی من با دارم ده نا هینده بی
عهده به هر نیم به سهری بابت به جارپکی هه ره کهی لی برپوم".

" نان و فیشهک " بۆیه له دلهوه شه نووسی چونکو به زمانی شیرینی خه لکی لادی نووسراوه وه کوردیه کی به تیه ، بری شستی تایبه تی تیدایه که به هیواین له مه ودوا گشت لایهک به کوردیهک بنووسن که یارمه تی بدا به پهیدا بوونی زمانیکی یهک گرتوو بو سهرانسهری کوردستانی شیران چونکو شه وه جوان ئاشکرایه که بوونی تا قمی دژ به کوردی ده سه لاتدار له شیران نهی هیشتوه ناوچه جوړبه جوړه کانی کوردستان زمانیکی یهک گرتوو مان هه بیست . که و ابو نووسهران و ته نانه ت نووسهرانی سیاسیش له کوردستانی شیران وا باشه له و ریگایه دا ههنگا و ههنگرن و تووشی بهرچا و تهنگی نه بن تا هم مان پیکه وه بتوانن شه ده بی راسته قیسه ی کوردی تا راده ی توانا مان له م ولاته خوشه ویسته مان زیندوو بگه شه وه .

سهره رای شه وانه " نان و فیشهک " به شیوه ی گوتنی خه لکی زه حمه تکیشی لادی نووسراوه و شه وه بهش به حال خوی تینی زیاتری پی شه دا .

به هیوای سهرکه وتنی نووسهری شه م چیرۆکه و گشت شه و که سانه که خزمهت به شه ده بی نویی کوردی شه که ن .

بلاوکه ره وه ی - خانه
 سنه ۱۹۷۹ (۱۳۵۸)

کورپهوه توانی له ده‌ورانی شای روورهدا ماوهی زیاتر له ۱۶ مانگ بهرده‌وام بئیت . ئەو جوولانه‌وه هەر وهک جوولانه‌وه‌کان تری کوردستان نه‌ک له‌بەر بئی " نان و " بئی " فیشهک " ی به‌لکو به هوی کهم و کوری سیاسی و نیزامیوه تیگ چوو که جیگای باس کردنی ئیره نیه .

چیزۆکی " نان و فیشهک " که نووسهریکی شوهرشگیری کورد نووسبویهتی ده‌سکردیکی جوانی ئەده‌بی ئەو سالانه‌ی کوردیه که باسی چۆنیهتی پیوه‌ندی " پێشمهرگه " و خه‌لکی هه‌ژاری کورده‌واری ئەکات . له لایه‌که‌وه باسی چۆنیهتی فتنه‌یی (جاسوسی) ئەو چلکا‌و‌خۆره خێو‌فرۆشانه ئەکا که چلۆن به تیکراییی مافی ده‌ره‌به‌گ و حکومه‌تی زۆرداران ئەپاریزن وه چلۆن بری گه‌س له‌نا و کومه‌لدا هه‌ن که " له هه‌ج لایه‌که‌وه بای بئی شهن ئەکه‌ن " سه‌رده‌میک ئەبن به شوهرشگیری له‌بەر ئەوه ئەوه باوه ، سه‌رده‌میک ئەبن به لاینکری حکومه‌تی زالم و خوینخور و له ئەنجامدا هەر سه‌ر شوپۆری و ریسوایییان پۆ ئەمینیت‌ه‌وه گهرچی ماوه‌یه‌کیش به روالله‌ت سه‌رکه‌وتوو ئەبن و ده‌سه‌لاتدار .

ئهم چیرۆکه که باسی ئەوه ئەکا که چلۆن " پێشمهرگه‌ی " خه‌لکی له‌گه‌ل زه‌حمه‌ت‌کێشه‌کان ئەحا‌و‌پته‌وه و به ده‌رد و مه‌رگی ئەزانی - و ئەینوینی که بوچی گیانی خۆی کردوه به قه‌لغانی خه‌لکی هه‌ژار و گهر ئەو به راستی بئی خه‌لکی چلۆن له پێشمهرگه‌ی خۆی پشتوانی ئەکا . ئەوه‌ی له کوردستانی عێراق بو ماوه‌ی ۱۸سال خه‌لکی له‌گه‌ل پێشمهرگه‌یان کردوه و له سالانی ۴۷-۴۶ دا له کوردستانی ئێرانیش هەر وه‌ها ، به‌لگه‌یه‌کی باسی میژووبیه بوو ئهم کاره‌ساته .

ئهم چیرۆکه له سه‌رده‌می توندترین ته‌نگانه‌دا له کورد - ستانی ئێران نووسراوه ، سه‌رده‌میک که خه‌لکیان ره‌ش بگير ئەکرد و ده‌یان تیکۆشه‌ری کوردیان له سیدراه ئەدا یان تیره بارانیان ئەکرد ، هەر بۆیه له‌و کاته‌دا زۆر به که‌می بلاوکرایه‌وه و ته‌نانه‌ت هه‌مووی هەر به ده‌سنووس بوه که بوو خۆی کهم و کوری ئەو که‌سانه که خه‌ریکی کاره‌ساتیکی وه‌هاییی بوون به جوانی تیدا ئاشکرایه .

ئیمه به ئه‌رکی سه‌ر شانی خۆمانی ئەزانی که ئهم جووره نووسراوانه بلاو کهینه‌وه تا‌کو خزه‌تیک به ئەده‌بی نویی کوردی بکه‌ین و بیخه‌ینه به‌ر چاوی خه‌لک .

میژووی گهلی کورد شهوهی دهرخستوه که چینی " گریدراو بسه
 ٲیمپریالیزی " گهلی سردهستی شه و لاتانهی که بهشیک لسه
 کوردستانیان له ژیر دهسدایه، به بی پیوهندی توند و تیژ له گهل
 چینی دهره بهگ و کونه پهرهستی کورددا و دروست کردنی دهسته بهک
 چلکا و خور و جاش نهیان توانیوه و ناتوانن خویان داسه پیئسن
 بهسر خهلکی ههژار و چهوساوهی کورددا .

دوژمنانی زهحه تکیشان و به تایبته جوتیارانی کوردستان
 ههولیان داوه که له ناو دهست و پیوهندهکانی خویان له دهی و
 شارهکانی کوردستاندا ههندی کهس ههل خهلتهینن و بیان کرن شا
 فتنهییان بو بکن و شهوانیش شهوه بکنه هوی گهورهیی و زل
 کردنی خویان له حهنای دهولته تا وه بو زولم و زور کردن لسه
 خهلک .

له چهن سالی رابوودوودا و به تایبته له سالانی دهس پیئ
 کردنی جوولانهوهی چهکدارانهی کوردستانی عیراقهوه ساوی
 " پیشمه رگه " ناویکی پر به نرخ و خوشه ویست بوه . له دللی خهلکی
 ههژاری کورده واریا . شه و ناوه جوانه هاندر بوه بو خهلکی
 چهوساوه و دلله لهرزین بوه بو چینی چهوسینهر . ههر کاتیک لسه
 قوژبنیکی کوردستانهوه جوولانهوه بهکی چهکدارانه بووبیت خهلکی
 کورد به گهرم و گوری " نان "یان پی داوه و یارمه تیان بو
 بردوه ، " پیشمه رگه " شله " فیشهکی " خوی بو بهرهنگاری لسه
 مافی رهوای خهلکه کهی دهس کورتی نه کردوه . چونکو خهلکی
 کورده واری پیشمه رگه ی خویان خوش ویستوه و خویان شهوی . ههر
 بویه بهکی له هونهرانی کورد شهلی:

سلاوی گهرمی دللی پر هومیدی مهت پیشه کهش

پلنگی ههردی ولات !

شهی جهوانی پیشمه رگه !

له دهوری دهست و تفهنگت گهریم

که روژی خهبات

له عاستی ههلمهتی تیژت

چ ناگری بهرگه !

بزووتنهوهی سالهکانی ٤٧-١٣٤٦ له کوردستانی شیئران
 بهشیکه له بزووتنهوهی میژوویی گهلی کورد که به تهواوی کهم و

ناوه پراستی گرتوه ته بهر. تیکوشهرانی کورد زور ده میکه بو شه و مه بهسته تی شه کووشن، به لام هموو کا تیک شه تیکوشانه گهرچی به شیوهی رامیاری (سیاسی) شووبی به بی گرتن و لیسان و کوشتن چن که سیک ته و او و نه بوه. دوخی تایبه تی کوردستان و دواکده و تووی گه لی کورد له باری کو مه لایه تی و رامیاری و ئابووریه وه له لایه ک وه زه بروزهنگی ده ره به گایه تی و کو شه په رستی له کوردستان له لایه کی تره وه، شه وهی چه سپانندوه که بزوو تنه وهی رزگاری خوازی گه لی کورد و به تایبه ت وده ده س هینانی مافی چینه چه وسا وه گانی، وه له شه نامدا وه دی هینانی مافی چاره نووسی شه گه له به بی بوونی هیژیکی چه کداری خه لکی زه حمه تکیش نابی و نا کریت. له بهر شه وهی که چه وسینه ری ناوخوی کوردستان نه ک ههر خوی چه کداره و به چه کداری خوی سه پانندوه به سر خه لکی ولاتی کورده واریدا، به لکو هه میسه له لایه ن چینی ده سه لاتداری گه لی سردهستی شه و لاتانه که کوردی تایه، به هیژی نیزامی پشتیوانی لی کراوه، وه ئیستاش ههر به رده وامه.

۳- پیش ئیسلامی زراعی کوخاسجیل = موختار له لایه ن ئاغا وه پیشنیار و له لایه ن ژاندارمریه وه په سه ند ده کرا، پاش ئیسلامی زراعی له لایه ن شه نجومه نی گونده کانه وه که له ژیر ده سه لاتسی جوتیاره خاوه ن مو لکه کاندا بوو هه لده بیژدردا و "ساواک" برپاری له سر ده دا.

۴- گه لیک میرزا و خوینده واری گونده کان له پیش ئیسلامی زراعی له دیوه خانی ئاغادا ده ژیان و کافه زیان بو ده نووسی و به رسیان به مندا له گانی ده کوت و پاش ئیسلامی زراعی به پیی په سه نندی حکوومه ت بوون به نووسه ر و میرزای شه نجومه نی گونده کان.

۵- گه لیک له روونا کبیرانی شوپشگیر بو دریزه دان به خه بات و خو شارنده وه له حکوومه ت ده سوونه فه تی و ده چوونه حو جره ی مزگه وته کان به بیانوی خویندنی عه ره بی و زانستی ئاییه یه وه، کارتی شه نامه تی و کارتی یارمه تیان له نا و جه ما وه ری زه حمه - تکیشی گونده کاندا بلا و ده کرده وه و ده یان توانی به ناوی خویندنه وه به ئاسانی بچن بو کوردستانی عیراق و بگه رینه وه.

نان و فیشک*

سه لاجود دینی موته دی

سه ره تا :

بلیسی ناگری خباتی رزگاری خوازی گهلی کورد بوو به

* ثم چیرۆک له سالی ۱۹۶۷ نووسراوه و به نهینی و دهست به دهست بلاو بوته وه . له سالی ۱۹۶۸ له زیندانی جهلدیان که زیاتر له یه کهه زار تیکۆشهری کوردی تییدا په دیل گیرابوو نووسه ریش و گهلیک که سی دیکه شی له سهر شه که نه کرا و " ساواک " جگه له شه ناوه که ی هیچ راستی به کی دیکه ی بوو ده رنه که وت . له سالی ۱۹۷۹ له لایه نی ده زگایه کی انتشاراتی به وه که له شاری " سنه " به یادی نا زناوی شه هیدی نیشتمان به روه ر و پیشکه وتنخوازی کوردستان کاک سه عیدی مو عینی به وه ناوی نرابوو " خانه " بوو چاپ شاماده کرا و له لایه ن شوپشگیزی گه وره ی گه لی کورد شه هیدی ئازا و زانا " کاک فوئاد " وه پیشه کی بوو نووسرا ، به لام فه رمانی په لاماری کوردستان و کوشتاری گه لی کورد که له ناوه راستی مانگی ئووتی ئه و سألده له لایه ن خومه نی به وه ده رچوو شه مجاره ش " نان و فیشک " ی نارده وه ناو کوپری ره فیقان و کوپورنه وه ی شوپشکیران و نه یه یشت چاوی له جیهانی چاپه مه نیدا بپشکوئ . شه نوسخه به یاش شه هیدبوونی گهلیک له لاه تیکۆشهره کانی " انتشاراتی خانه " که وته وه لای خووم و ههروهک خووم " چند شاران گه را چند خاکه ساری ، بوو به شوانه که ی هه ق نادیا ری " .

" نان و فیشک " پیشکه ش به قاره مانی شوپشه چه کدارانه که ی ۶۷-۶۸ی کوردستانی ئیران شه هیدی به ناوبانگ کاک ساییلی شه ریفزاده کراوه و هه ره کاتی ژیا نیدا و له سه رده می شه ره کاندیدا بووی ناردراره .

دلنیا بییم شه کرده وه
له کوپری دوست و خزمانا
به لام هیشتا له لای شیمه
نووسینی وهک نووسینی تو ،
له گملی شوینی کوردستان
تهنها باسی کوردی تیا بی
قا چاغه وهک تلیاک و بهنگ
پهنجای پی شه خریته زیندان
شیمه کوردی له ماف بی یهش
له ووولاتی کوردستانه
گیروده ی داگیرکهری واین
هم خانی ناخاندانه
هم شلقه له گوئی و مل که چه
بو ئیستعمار و بیگانه

يادى ئەو رۆژانەى ۋەك مەل
 بىتەرس ئەمدا لە شەقەى باڵ
 دۆل و نشیو و دەربەندەم
 دار و بەردى ئەپشكنى
 تا دارستانى لاقەدپال
 بەلام ئىستە ئەو وولاتە
 ھېندە شىۋاو و ويرانە
 ئەو شتەى كە زۆر ھەرزانە
 تەنھا ھەر نرخی ئىنسانە
 ئەگەرچى توش لە لاويتا
 ۋەك زۆربەى رۆلەى داغستان
 تامى ئەشكەنجەت چىشتىوو
 نالاندەنبووت لە ژىر بارى
 بىگارى و ئەرک و زولمى (خان)
 بەلام ئىستە بە كامى دل
 ۋەكو مەل لەم چل بو ئەو چل
 خوت تىر ئەكەى لە شىلەى گول
 بە بىتەرسى دىرك و چقل
 ھەموو بەرھەم و نووسىنت
 شىۋە و شەقلى داغستانى
 سىۋەيە ۋەك ماركەى كارگە
 باسى ھەر روودا وىك سەكەى
 ئەگەرپىتەۋە بو (تسادا)
 بە خوت بە كۆلى دىارى
 نا ۋەمانە و خورج و بارگە
 ۋەفادارى بو نىشتمان
 سەربلندى و رووۋورىيە
 كەمتەرخەمى و لەيادچوونى
 شەرمەزارى و شوورەيىيە
 خۆزگە ۋەك تۆ خواپىداو و
 بەختەۋەر و سەربەست ئەبووم
 لە ژىر ئالاي نىشتمانا ،
 بىتەرسى زۆردار ، پىشتىنى

به دوا یا نه گه ری و ویله
 کتیبی داغستانه کت
 هه موو ووشه و رسته یه کی
 خونچه گولی نا و چه مه نه
 نهک گولی ساخته ی کاغزی
 به دیمه ن جوانی بی بونی
 دروسکرا و و نار هسه نه
 گولی بون خوشی نا و باغی
 داغستانه دلگیره کت
 کارلیکی وای کرد له گیانم
 وا سه رخوش و مهستی کردم
 به جاریک ههستی هه ژانم
 وهک مندا ل که و تمه گا گولکی
 په لم کوتا بو چن دیری
 تا نه ختیک دای مرکینمه وه
 گولی جو شخوار دووی گریانم
 دیری مه به ست لیم یا خی بوو
 نه گه ییه فریای ها وار و
 ناله ی دلی پر له ژانم
 تای خه یال وا ئالوزکا و بوو
 هه رچه ندم کرد نه کرایه وه
 نه به په نجه و نه به دانم
 پر به دل ئا واته خوازم
 چه پکیک گولی بون خوش و جوان
 له باغچی به ره مت بیچنم ،
 بیخه مه نا و گولدانه وه
 هه رچه ندم کرد ، دلم نه هات
 زور ترسام له وه ی بیژا کیت
 به دهس چنگ و په لی ناشیی
 وه کو منی نه زانه وه
 هه موو ووشه و رسته یه کی
 داغستانه نازیزه کت
 زامی کونی کولانمه وه
 یادی روژانی جارانی
 مندالی بیر هیئانه وه

رازی دەر وونکە...

پیشکەش بە رەسوولی حەمزە تۆفی داغستانی بی
هەاوار

کاک رەسوولی حەمزە تۆفی
شاعیری گوندی (تسادا) ی
زمان ئافاری داغستان
هەرچەن بە دیمەن لیم دووری
بەلام بە گیان لیت نزیکم
وەک برسێک چا و بپریتە
نانه وایەک بو لەتی نان
بمبوورە وەرەپ و رەوان
وەکو شوانیک بانگت ئەکەم
هەر وەکو شوانیکی شا و ران
بەداخەو دەنگی ھۆزەم
ناگاتە گویت لەبەر دووری
تا بە تەواوی تێبگە ی
لە رازی دەر وونی منی
ئاوارە و دوور لە نیشتمان
منیش وەکو تو شاخاویم
لە گوندیکی ناوچە ی سیوہیل
لە شاربازیری کوردستان
چیا هەرچەند پر لە پیچی
توولەرێگە ی ناو دەر بەند و
لووتکە ی لە ئاسمان چەقاوہ
بەلام ژیان و ھەلکردی
راست و رەوان و بی پیچ و
بی فیل و بی چا و راوہ
بئۆیە وانووکی پینووی
چیا یی راست و بی فیلە
وەک دیوانە ی کەشکۆل بەدەس
میملی ووشە ی خاوینە و

دادەنىشم... ھزر دەكەم.

سەرنج دەدەم.

دادەنىشم... سەرم دەبىتە ھەورىكى كەلگەت و

بەسەر كەلى پەمەيدا

دادەچۆرى ،

لەتەك زەردەي ئىوارەيا تىكەل دەبى...

سۆللەنتوونا - سوید

باکت نه بوو...
نه تده زانی مه لبه ندی ژین هتا کوئییه..
دهرکه ی شاری مه رگ کا مه یه ،
شوو روژت له لایه ک بوون...

له روخی په نجه ره ی شوا داده نیشم .
له تونیلی شه وگا ره وه
ده پروا نمه ترووسکه یه ک روونا کای و
نیوی ده نییم نیشتمان .
ده پروا نمه شه ستیره یه ک
له شه وسه ری تونیلی شه وپرا دیاره و
نیوی ده نییم کوردستان .
شاخ کوردستان ،
لانکی ئیش و سهر به رزی و شه فینداری ،
ولاتی خوینی خوینا وی ،
خاکی برینی بریندار ،
نیشتمان خه می خه مبار .
له روخی په نجه ره ی شوا داده نیشم ،
ده پروا نمه تووله ریگه ی تاریکستان ،
به شکم کزه ی بایه ک بیت و
بون و به رامه ی تووی پی بی ..
به شکم شه مشه و فریشته یه ک
ویل بووبیت و ری کوه یسته شه مه لبه نده و
چراوگیکی سپی پی بی ،
ترووسکه کی له ترووسکه ی
شه ستیره ی ئاسمانی ولاتی من بچی ...
خون ده بینم ؛
خوزگه شه مشه و بارانیکی وا ده باری
هه رچی داره چرووی ده کرد ،
چی خونچه یه ده کرایه وه ...
هموو بالدار فیرو ده بوون چون
به شه وو روژ بچریکیین...
به لکوو شه وده م له نیو دلی
ته نه های منیسا خونچه یه ک
پشکووتبا .

دهشت و دهر و دۆلّو دۆلّ و کون به کونی
 ئەم سەردەمە دەپشکنی ...
 ئاخۆ ئیستا لە کامە شار ، لە کامە گوند ،
 یەکیکیان وەگیر هینابی و
 وەبەر قەمچی و داری بدەن ،
 هەموو ویکرا کە وتبیتنە ویزە ی گیانی و
 لێی نەگەرین ، هەتا هەلا هەلای دەکەن ...
 ئاخۆ ئیستا ، لەم دەمەدا ،
 لە کامە مال ، لە کامە ژوور ، لەسەر کام نوین ،
 شوخە کیژی لاشە گولرەنگی خۆی دەکا
 بە سیویک و دەیخاتە بەر دەستی دلدارە لاوەکە ...
 ئاخۆ لە کوێ ، ئیستا ، یەکی
 (یەکیکی بی ناوی ون بوو) ..
 ری دەرناکا ،
 کەشیش نییە ئاگای لێ بی و
 دەنگی وە ئاسمانیش ناگا ...

بێرت وەکوو رەوێ مەلکی ئاوارە و سەرھەلگرتوو
 یالەو یال و ئەم دارو ئەو دار دەکات و
 ها ئیستا ، ها تاویکی دی
 لەسەر دارتەلێک نیشتە وەو
 لە جریووە جووکه کەوت و
 پەنای بردە بەرخەونیکی دوورو دریزی شەوانە ...

سەرنج دەدەیت .
 (لە دەروونی بیرەکانت ورد بەرەو) ،
 ورد بوویتەو .
 ئەو دەم هیشتا ئاسۆی خەون و هیواکانت
 پەمەیی بوو ،
 رادیکال بوویت ،
 حەزەکانت رادیکال بوون .
 پیت دەنایە نیو هەریمی مردن و خوین ،
 کۆچەری بووی
 لە سنووری نیوان وەرزو وەرزیکی دی

گه پانه و هیک

فهراد شاکهلی

که ئیواران روونا کایی
له په نجه ره ی ژووری مهست و خه مبارته وه
ده چپته دهر...
داده نیشیت ، دهر وانیتته شووشه ی لیل و ته مداگرتوو ،
ده نک دهنک
دلۆپه باران ده ژمیری
ده دا له شووشه په نجه ره ی مهست و خه مبار .
چا و هه لده خه ی ،
ئاسمان بوته چارۆکه بیکی رهش و مور ،
جیگه گولیکی تیا نیه ، سۆزی دلت
داگیر سینئ .
چا و گر ده ده ی ، زهوی بوته ده سمالیکی
سووری خوین رهنگ
له چمکیکیا جیبی دلی تولا نابیته وه .
باش ده زانی و له لات روونه
ئهم ئیواره خه مهینه ره
چۆن شه ویکی به دوا وه یه .
باش ده زانی ئه مشه و هه رچی خه ونت هه یه
به قه ناره ی ئهم شاره دا
شۆر ده بنه وه و
هه رچی تاسه و هه زت هه یه ، ده بی وه کوو
په لاسه کۆن
له سه ر دیواری پيشانگه و مۆزه خانه
هه لیان بخه ی
با هه تاوی
سه رده مه کانی پيش میژوو لیان بدا ،
وشک بنه وه ..
سه رنج ده ده ی ..
به دووربینی بیرگردنه وه ت

له فکری وهکوو بیهکی ره سمی نیوان نهتهوان . سنوور و حسد و
سهدی شه و فکره هیشتاش له قازانجی بهرزی شوپشی پرولیتاریایی
نیونهتهو بییدا خوئی ده دیته وه .

شه و نووسره مارکسیستانه ی باسی ناسیونالیزم ده کهن به
غالبه وا بیرده کهنه وه که کاتیک شهوان شه دیارده یه له باری
ثابوویدا شیکه نه وه ئیتر شرکیان تهواو بووه . به لام له راستیدا
شه دیارده یه هر به شیکردنه وه ی ثابوویری لیک نادریته وه . به لام
شه ده بیاتی مارکسیستی ده باره ی ناسیونالیزم خوئی له قهره ی
هموو قوتابخانه یه کی دیکه ی فکری له سهروبه ندی ئیمه دا ده دا ،
له بهر وردببوونی لیکدانه وه ی ، له بهر به ربلاوی و همه لایه نه
بوونی ، و له بهر بایه خی سیستمی سه ره تایی بوچووشی . شه گهر
مارکسیزم هموو گری و قورتیکی بهر له کاتی سه ره لدانسی
هه لانه هیناوه شه نابیته هوئی شهرم و به خودا شکاندنه وه ی .
رووخان یان مانه وه ی سیستمیکی تیوریک له سر بناواشی دوگمی
رابردوو نیه .

به لکوو مانه وه ی شه و سیستمه به ستراره ته وه به زه رفییه ت و
چیکلدانه ی بو به گژدا چوون و به پیره وه چووشی کیسه و گری و
قورتی تازه ی که سه ره لددینن و وه دیار ده کهن . و به هسوی
ثاماده کردن و دو زینه وه ی ری جیه جی کردنیان به ثاوا یه کی
به که لک . له مانا یه دا مارکسیزم و میتودی بوچوونی دیالیکتیکی
به شیوه یه کی ده وله مندانه ماوه ته وه و خوئی دامه زانده وه . قسه
له سر شه نیه که داخوا مارکسیسته کان تووشی هه له ده بن یان
نا . شه وه ی گرنکه شه مه یه که داخوا شهوان ده زگا و ئیسه راده ی
شه وه یان هه یه که هه له کان ساغ کهنه وه ؟ گرنگیی قوتابخانه ی
مارکسیستی و ئیستیعاده ی بو لیکدانه وه ی دروستی مارکسیستی
شه گری هره گه وره یه واته ناسیونالیزم بگریته وه و ببیتسه
هو یه ک بو خزمه ت به ثامانجی به پیت و به که لک له بات شه وه ی
که به شهرییه ت تیک و پیک بدا .

تا ئەو جىگايەى كە گەرابا وە سەر ولاتانى كاپيتالىستى نزيك بوونەوہ . دروشمى شكانى نيشتمانى باب و باپيران لەلايەن لىننەوہ ناكړئ بە هيچ جورىكى تر ليك بدریتهوہ ؛ ئەو دروشمە " نيھيليزمى نەتەوايەتى " نەبوو ، بەلكوو باسى زەمان و شوپىنىكى تايبەتى دەكرد و خزمەتى بە ئامانجىكى زور گرنگ كردبوو ئەویش ئەوہ بوو كە جياوازيى نيوان نيشتمان پەرەستانى راستەقینە و زړە نيشتمان پەرەستان توند و تيزتر بئى و چاكتر ليك بكرينهوہ .

لە راستيدا جىي سەر سوپمانە كە لەم زەمىنەيەدا و ھەر وەھا لە بەشى ديشدا ماركسىزم گەرەك سەفەرىكى وەھا دريـژى كردبا بۆ ديتنەوہى ئامانجى كۆمەلگى بئى جىنى سەرووى نەتەوہ . وەكى رابەرانى يەكەتى شوورەوى كە خويان لە ھەلوپىستىكى وادا دى كە مەجبوور بوون دەكردەوہدا پئى لەسەر پيويستى نابەرابەى داھات لە دواى شوپشدا دابكرن ، وەكوو ريگاي ھەرە راستەو پراست بەرەو كۆمۆنىزم ، جا بۆيە ھەر عەينى ئەو رابەرانە مەجبوور بوون نرخى پيويستيش بەدەن بە ناسيۆنالىزم بە ھەلپە و توند و تيزى ھەر كەسكى دى كاتىك ئەو ناسيۆنالىزمە بۆ كارىكى پىر بايخ و بە كەلك بەكار دەبردرا . ئيمە باسى ئەوہمان كرد كە ئەمە ھەلوپىستىكى ماركسىستى بوو ، لەم ھەلوپىستەرا ماركس چ بايخىكى تايبەتى بە نەتەوہ لەسەر و بەندى كاپيتالىزمدا نەدەدا ، سەروبنى قسە لەسەر ئەوہ بوو كە داخوا دياردەى نەتەوہ بۆ ئەوہى ئامانجەكانى شوپشى پروليتارىيى نىيـوہ نەتەوہيى پەرە پئى بەدا بەكار دئىيان نا . پاش ئەوہى كاپيتالىزم بزر دەبئى ناسيۆنالىزم دريژە بە مانى دەدا بەلام نەك ناسيۆناـ ليزمى جورى " خوويستى تىكرائى " لە باتيان ئيمە كوشت بۆ وەك يەكى دەبينين ، بە ريگاي دوستانەدا ، لە نيوان گشت فەرھەنگى ئينسانيدا .

سەلماندى ئەسلى ديارى كردنى چارەنووسى خو لە لايەن ماركسىستەكانى وەك لىنينرا قەت كامل نەبوو رۆزالو كزامبورگ ھەر وەك دەردەكـەئى ئەو ئەسلى بە هيچ كلوجى نەسەـ لماند . بەلام ئەو فكرە تا ئەو رادەيەى كەوہ خبوكرابوو ھوى كزبوونى تەئكىدى ماركس و ئينگىلس لەسەر داخواز بەرزترەـ كانى نەتەوہ بە ژمارە مەزنەكان ، و نزيك بوونەوہ يەكى زياتر

به دواى يهكدا بهرپهريچ ده داتهوه ، ههر بهردهوام بوون له سهر باسى ئهنته رناسيونا ليزم كردن ئهوان مهبهستيان ئهنته رناسيونا - ليكي كاپيتاليسىتى بوو، و ههر وهك لينين نيشانى دا بؤچوونى ئهوان به تهواوى غهبرى واقيعى و غهبرى ماركسيستى بوو. بهلام ئهنته رناسيونا ليزمى پروليتاريايى ، كه تيبدا چيني كريكار له ولاتانى جياواز يهك دهگرن بؤ شهري ئه مپرياليزم ، وهك به شيك له تيوريى ماركسيستى مايه وه .

ماركس و ئينگيلس قهت به تهواوى له سهر ئه وه ساغ نه بوو - نه وه كه چ ههلوگيست و بؤچوونى كي يه گجاره كي بيان سه بارهت به ناسيونا ليزم هه بؤ . به تايبهتى ئينگيلس به دلگهرمىكي زوره وه مهيلي خوى بؤ فرههنگى نه تهوايهتى ئالمان پاراستبوو، ئه گهرچى ماركس اى به دلتر بوو كه باسى خوى وهك ته به عيه كي جيهان بكا ، لينين ، وهك باكونين ، ههستى به سترانه وهى خوى به زمان و خاكي رووسيا ده كرد ، باوه كوو له بهر سالانى دريژى تهريك بوون و به شداريى چالاكانه و ئاگا دارى له ممر بزووتنه وه سؤسياليسىتى يه كان له چهندين ولات و قاران ئه وهى كردبووه ئهنته رناسيونا ليسىتى كي به كرده وه وهك ماركس و ئينگيلس . لينين زورى ههول دا بؤ ئه وهى خوى بپاريژى له وهى كه ههست و گيروده بوونى به رووسيا وه به سهر حوكم دانى ده ربارهى ئه وهى كه چ به قازانجى بزووتنه وهى شور - شگيرانه ي جيهانه زال نه بؤ .

باوير و رينير زوريان زه حمهت كيشا ئوتريش - مه جارستان وهك ده وله تيكي نه تهوايهتى رزگار بكن ؛ ئهوان به راشكواوى ناسيونا ليسىتى بوون ، به لام نهك به ماناى ، دووره پيريژى له بيگانان ، و مل لى بادانيان . له نووسينه كانياندا چ شوينه وا - ريك له شوئينيزم و شهرخوازي نابيندرى . هيندى نووسه رى شيوه ماركسيستى " سؤسياليسىتى " به ره چا و كردنى ناسيونا ليزمى نيكوشه رى بورژوازي خويان له جوولانه وهى ماركسيستى ده رده هاوين .

له كاتيكدا ماركسيسته ره سه نه كان بهردهوام بوون له سهر نيشاندانى ههست و به ستراره يى به ناسيونا ليزم له ريكسى - فرههنگيدا به هاتنى 1917 له ههلوگيستى دژى نيشتمان په رستى - رهنگه به شيوه يه كي كاتى - پيش شهري سه نديكا كريكارى يه كان ،

کرده‌وهی چینیکی پیشکەوتنخواز دژی زۆرداری بدرکینن ههنگا ویک
 به‌وه و پیشه‌وهیه ، هه‌ر وهکی دژایه‌تی له‌گه‌ل ئەمپریالیزم و
 پشتیوانی ته‌واو له‌ جوولانه‌وه نه‌ته‌وا‌یه‌تی‌یه‌کانی موسته‌عمه‌ره‌کانیش
 ئا‌وا‌یه . له‌ نه‌تیج‌ه‌ی له‌به‌ر یه‌ک هه‌له‌وه‌شانی ئەنه‌ترناسیۆنالی
 یه‌که‌م و به‌ دووی و‌یرا ئەنه‌ترناسیۆنالی دووهم ، ته‌شک‌ید له‌سه‌ر
 خه‌باتی چینایه‌تی نیو‌خۆیی له‌ باتی ته‌شک‌ید له‌سه‌ر خه‌باتی چینایه‌تی
 له‌ ریکی نیو نه‌ته‌وه‌ییدا تا راده‌یه‌که‌ به‌ په‌ژێوانی‌یه‌وه‌ وه‌خۆکرا .
 به‌لام به‌ هۆی لێدوان و باس و خ‌وا‌ی ق‌و‌ول ده‌رباره‌ی ته‌ب‌یعه‌تی
 ده‌وله‌ت له‌ سه‌رده‌می تازه‌ی ئەمپریالیزمدا تیوری مارکسیستی به‌
 نه‌غده‌ن خ‌وی بو‌ ئه‌و ئالوگ‌وره‌ ئاماده‌ کردبوو . رقه‌به‌ری نه‌ته‌وا -
 یه‌تی که‌ له‌به‌ر خه‌بات‌بو با‌زاران و بو موسته‌عمه‌ران سه‌ره‌ری
 هه‌لدینا ئاخ‌ره‌که‌ی بب‌وه‌ه جیگای لیخ‌وردبوونه‌وه‌ و چا و تیبرین .
 مونوپول و پاراستنی که‌ل و په‌لی خ‌وی و وه‌به‌ر چا و ده‌هات‌که‌
 هیزبان وه‌به‌ر ته‌شک‌یدی نوی له‌سه‌ر ناسیۆنالیزم نابی . سه‌ره‌رای
 شه‌وش‌گرنگی به‌رگری ناسیۆنالیزم هیشتا به‌ ته‌واوی پـــــــــــــــــی
 نه‌گه‌یشتیوو .

هه‌نگا‌وی چ‌ل و نیوه‌چ‌ل له‌ خه‌باتی دژی کاپیتالیستی له‌
 سه‌رده‌می ئەمپریالیزمدا چی لێ ناکه‌وێته‌وه‌ . مانگرتنی گشتی دژی
 شه‌ر ، دا‌خ‌وا‌زی پیک‌ه‌ینانی میلیشیا‌ی خه‌لک ، و ، سه‌لماندن‌ی
 پیو‌ستی چه‌ک‌دا مالین ج‌اره‌ بیروبا‌وه‌ریک‌بوون که‌ مارکسیسته‌کان
 به‌ که‌میان گرتبوون و قوماریان پێ کردبوو هه‌ر وه‌ک باقــــــــــــــــی
 بزووتنه‌وه‌ی کریکاری و سۆسیالیستیش‌له‌و باره‌یه‌وه‌ ئا‌وا‌ جوولاً -
 بوونه‌وه‌ . ئه‌وانه‌ ده‌بوو ئیدی وه‌ک ئیثارات ته‌واو فری بدرین و
 له‌ نا‌ودا نه‌مینن . به‌ نیو‌کردنی (ناساندنی) شه‌ری دیفا‌عی
 نزم کرابوو یان چاکتر بلین گۆردرا‌بوو ، و به‌م پێیه‌ نیشا -
 نه‌یه‌کی تر له‌ هه‌له‌بران له‌ فکری مارکس و ئینگلیس خ‌وی ده‌رده‌خست .

ئال و گۆری هه‌ره‌ مه‌زن له‌ تیوری مارکسیستی نه‌ته‌وه‌دا
 ناسینی ئه‌وه‌ی بوو که‌ " ئەنه‌ترناسیۆنالیزم " به‌و جۆره‌ی له‌
 لایه‌ن ئەنه‌ترناسیۆنالی دووهم‌را دیاری کرابوو ، ببــــــــــــــــوووه
 چا‌وترا‌ویلکه‌یه‌ک . له‌ راستیدا ده‌کرێ ئه‌و ئال و گۆره‌ وه‌ک ده‌ستی‌وه
 بردن و گۆڕینی تیوری " خه‌ستی " مارکسیستی له‌به‌ر چا و بگیری ،
 چونکوو بو‌چوونی مارکس‌بو‌ ئەشته‌ترناسیۆنالیزم به‌ مانای کرده‌وه‌ی
 راسته‌وخ‌و له‌ لایه‌ن پرۆلیتاریا له‌ ریکی نیونه‌ته‌وه‌ییدا بوو له‌
 کاتی‌که‌دا قسه‌‌ویژه‌کانی ئەنه‌ترناسیۆنالی دووهم ته‌گه‌رچــــــــــــــــی
 دا‌خ‌وا‌زی تابه‌تی بو‌ جێبه‌جێ کردنی کرده‌وه‌ی راسته‌وخ‌ویان یه‌ک

ناسیونالیزم و سوسیالیزم

تیوری به مارکسیستی و کرنکاری به کان

دهر باره ناسیونالیزم تا سالی ۱۹۱۷*

نووسینی - هوراس، بی. ده یقیس
 وه رگگیراوی - حه سه نی سه یف

تیوری مارکسیستی دهر باره نه ته وه به و جور هی که تا زه مانی شورشی رووسیا له سالی ۱۹۱۷دا پیگه یشتبوو له چمن لایه نه وه زور که م وه بیرورای مارکس و ئینگیلس ده چوو. ئەو ئال و گۆرانه ی به سه ر ئەم تیوری به دا ها تبوون به شیکیان دهرها ویشتن و فریدانی فورمولی ناله بار و نادرست له م باره به وه بوون، و به شیک دیکه شیان تا زه کردنه وه و جور دهره یان نه وه ی ئەم تیوری به ده گه ل سه روبه ندی روژ بوو. ته ئکیدنی نو ئی له سه ر نیوه روکی دروشمی دیاری کردنی چاره نووسی خو له نه تیجه ی پیدا چوونه وه و وه لانانی هه لو یسته کانی پیشوو و سه ره تایبی نه بوو به لکوو له بهر ئیگه یشتن و ناسیننی چلونا به تیی جوولانه وه ناسیونالیستی به کان بوو که سه ریان هه لئینابوو - بوچووشی سه ره تایبی لینین له روا له تدا به زه حمه ت له بوچووننی مارکس و ئینگیلس جیا ده کرا وه - سه لماندنی ئەو فکره ی که جوولانه وه ناسیونالیستی به کان شیا وی پشتیوانی لیکردنن بی توو

* Horace, B. Davis: Nationalism and socialism, marxist and workers theories on nationalism up to 1917.

ناسیونالیسم و سوسیالیزم ناوی کتیبیکه که له لایه ن نووسه ری ئەمریکایی ده یقیسرا نووسرا وه و تیدا نووسه ر به ئا وایه کی هه مه - چه شه بیرورای بیره وه رانی وه ک مارکس، ئینگیلس و لینین دهر باره ی نه ته وه و ناسیونالیزم ده تو یژیته وه. پوخته ی ئەو با سانه ی که کتیبه که دا ها توون و له لایه ن نووسه ررا گه لاله کرا ون ده خه ینه بهر چا وی خو ینه ران .

(شیکردنه وه ی وه رگگیر)

گرتنی قهلاي دمدم نزيكهي ههشتا و ششكيژ و تازهبووكي كورد له ترسي ناپياوهتي قزلباشان و ئه فشار كه نه بادا دا وينيان پيس كن خويانيان له سهر بهردى شمشير خاني فرهدا خواره وه و خويا - نيان كوشت (٣٤) .

قهلاي دمدم سهره راي ئه وه همموه لييدانه ، كه تهواوي ديوا - رهكاني به گوللهي توپكون كون ببوون بهلام ديسان قهلايهكي زور قايم ونه بهز بوو .

له سهردهمي نادر شادا ، كه بهشي له كوردستان و نازهربا - بجان كه وتبوه دهستي عوسمانيه وه بهكي له ميراني عوسماني به ناوي يوسف پاشا حكوممتهي ورمي به دهسته وه بوو كه ديتي كارو باري ئيران باشنيه دهستي كرده تالان و چهپاوي دهوروبهر . كاتي كه نادر شا بهم كاره ساتهي زاني بهره وه ئه م ناوه هات . يوسف پاشا له ترسدا خوي خسته قهلاي دمدمه وه . نادر قهلاي گه مارو دا . يوسف پاشاششت و مهكي پاراستني قهلاي نه بوو ههر زوو خووي دا به دهسته وه . ئه م كاره ساته له سالي ١٧٢٩ي ز . پرووي دا .

به ئه مري نادر شا يوسف پاشا كوژراو قهلاي دمدم به تهواوي رووخينا (٣٧) .

له روژگاري ئيمه دا تهنيا نيثانهي دمدم شاخيكي بهرزه و هيچي تر بهلام نيثانه و بيره وهري دمدم له دلي گهلي كورددا ههتا ههتايه ههر بهرزه .

(٣٤) هه مان سهرچاوه ، ل ٥٥ .

(٣٧) هه مان سهرچاوه ، ل ٧٧ ٩ .

تەمر خان لە ساڵی ۱۶۲۶ی ز. کاتی کەلب عەلی خانی ئەفشار حاکمی ورمی بوو جارێکی تر قەلای دمدمی گرتەووە و دیسان بیره‌وه‌ری باوکی زیندووکرده‌وه (۳۳). پێشمەرگه‌کانی تەمر خان ئەو کەسانه‌ بوون کە باوک و براکانیان لە شەری دمددا شهید کرابوون. میرزا ره‌شید ده‌لی: قەلای دمدم نووسا بوو بە هه‌رمی عه‌شیره‌تانی کوردی سەر سنووره‌وه ئەوانیش به‌هۆی تەعەسوب و قینیی کە لە لەشکری ئێرانیان هه‌لگرتبوو چوونه یارمه‌تی تەمر خان‌ه‌وه شه‌ریکی وایان ساز کرد حاکمی ورمی نه‌یتوانی چاره‌ سه‌ریان بکا و داوای یارمه‌تی له‌ براکه‌ی کرد (۳۴).

کەلب عەلی خان و لەشکری سه‌ره‌رای ئەوه کە قەلای دمدمیان گه‌مارۆ دا به‌لام هه‌یچیان به‌هه‌یج نه‌کرد و کورده‌کان ئازایانه‌ شه‌ریان ده‌کرد و بو‌ پاراستنی قه‌لاکه‌ له‌ خو‌ به‌خت کردنیش درێخی - یان نه‌ده‌کرد. کەلب عەلی خان تی‌گه‌یشت به‌ شه‌ر ناتوانی کورده‌ - کان بشکینیی ئەویش ده‌ستی دایه‌ فروفیل. به‌لام کورده‌کان جارێک فریویان خواردبوو و ئەمجاره‌ دوژمنی خویان به‌ باش ده‌ناسی.

کەلب عەلی خانیش ده‌یزانی قەلای دمدم له‌ باری ئاوه‌وه زۆر کزه‌، ئەویش به‌ تا قمی خۆی گوت سه‌رچاوه‌ی ئاوی قه‌لاکه‌ بدۆزنه‌وه‌. به‌لام نه‌یان ده‌زانی سه‌رچاوه‌که‌ له‌ کوێیه‌. میرزا ره‌شید ده‌لی: کەلب عەلی خان ئەم فیله‌ی دۆزیه‌وه‌ بو‌ دوزینه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌ی ئاوه‌که‌. گوتی هه‌ستریک بیین، سی‌ شه‌و و سی‌ رۆژ تفاق‌ی بده‌نی و ئاوی مه‌ده‌نی. رۆژی چواره‌م به‌ره‌لای کەن ره‌نگه‌ تینوویه‌تی زۆری بو‌ سینی هه‌ست به‌ ئا و بکا و سه‌رچاوه‌که‌ بدۆزیته‌وه‌. به‌ ئەم‌ری کەلب عەلی خان چەند خه‌روار نه‌فتیان له‌ سه‌رچاوه‌که‌ به‌ردا تا ئەو جیگا هه‌موو ئاوی خه‌لکی ناو قه‌لاکه‌ بوو به‌ نه‌وت. دیسان چەن رۆژی وا به‌ کویره‌وه‌ی ژیان به‌لام ئاخ‌ری هه‌یچیان پێ نه‌کرا و خویان دا به‌ ده‌سته‌وه‌ (۳۵).

میرزا ره‌شید ده‌لی: له‌ عه‌جایبی رۆژگار ئەوه‌یه‌ شه‌وی پێش

(۳۳) تاریخ افشار، ل ۵۲.

(۳۴) همان سه‌رچاوه، ل ۵۲ - ۵۳.

(۳۵) همان سه‌رچاوه، ل ۵۳ - ۵۴.

قه‌لای دمدمیان گرت‌وهه . به‌لام به هوی که‌می پېشمه‌رگه‌وه نه‌یان توانی قه‌لاکه راگرن دیسان له‌شکری حکوومهت زال بوو به‌سه‌ریاندا و سه‌رله‌نوئی قه‌لاکه‌ی داگیرکرد. شا عباس له دوا‌ی ئه‌و هه‌مووه کوشتن و مال و ویرانی‌یه که هینای به‌سه‌رگورده‌کاندا دیسان ده‌ستی له‌سه‌ریان هه‌لنه‌گرت ئینجا سیاسه‌تی دیکه‌ی به‌کاره‌ینا . سیاسه‌تی گو‌یزانه‌وه‌ی کورده‌کان بو ئه‌م لا و ئه‌و لا . له روژه‌ه‌لاتی ئیراندا شا عباس دوژمنیکی گه‌وره‌ی هه‌بوو و هیش ئوزه‌که‌کان بوون . شا بو ئه‌وه هه‌م کورده‌کان له‌نا و به‌ری و هه‌م ئوزه‌که‌کان کورده - کانی نارده سه‌ر سنووری ئه‌وان . محمد کاظم نووسه‌ری می‌ژووی " نامه‌ی عالم آرای نادری " نووسیویه : " شا عباس سی‌هه‌زار مالی کوردی گو‌یزایه‌وه بو خوراسان و له هه‌ریمی خه‌بووشان (قوچان - ع . م .) هه‌تا ئالداغ دای مه‌زراندن (۲۱) .

شا عباس به‌ناوی به‌رگری له ولات ئه‌م کارانه‌ی ده‌کرد که‌چی له راستیدا مه‌به‌ستی کوشتنی کورده‌کان بوو بار- تولد ده‌نووسی: " شا عباس بو پاراستنی ولات له چه‌پ‌اوی تورکمن و ئوزه‌که‌کان بریاری دا کورده شه‌رکه‌ره‌کان لیه‌ روژئاواوه بگو‌یزیته‌وه و هه‌ر بو ئه‌م مه‌به‌سته پینج مه‌لبه‌ندی کوردنشینی له‌سه‌ر سنوور له ئه‌سته‌ر ئاباده‌وه تا چناران دروست کرد له و پینج مه‌لبه‌نده ئیستاسی مه‌لبه‌ندی واته بجنورد و قوچان و ده‌رگه‌ز هه‌ر له جیگای خویاندا ماون (۲۲) .

گو‌یزانه‌وه‌ی ئه‌م کوردانه بو خوراسان بوو به هه‌سوی پچ‌پینی ئه‌وان له ئاو و خاکی باوو‌پایریان .

له پێشدا گوتمان خانی له‌پ‌زیرین کورپکی هه‌بوو به‌ناوی ته‌مر خان . ته‌مر خان له پیاوه‌تی و ئازایه‌تیدا ریگا‌وشوینی باوکی گرت‌بووه‌وه . شا عباس زور جار له خانی له‌پ‌زیرینی داوا کرد‌بوو ئه‌م کوره هه‌ر وه‌ک بارمه‌ بنی‌ریته ده‌رباری شا به‌لام ئه‌میر خان گو‌یی خوی لی‌که‌ر کرد‌بوو .

(۳۱) محمد کاظم ، نامه عالم آرای نادری ، جلد اول ، چاپ عکس ، مسکو ، ۱۹۴۰ ، ل ۲۰ .

(۳۲) بارتولد ، و . و . : تذکره جغرافیای تاریخی ایران ، ترجمه حمزه سردادور ، تهران ، ۱۳۰۸ ، ل ۱۴۵ .

کۆیله تی بران و تۆلنمان لی سهندرایه وه (۲۸). میژوو نووسیکی دیکه له سەر قهلاجۆی کوردی موکری ده لئی: شا به له شکره کهی که شهست ههزار کهس بوون ئه مری کرد هه موو عیلى موکری له مه و دای دوانزه فرسه خى ده و روبهر له هه ریمه که یان کهس زیندوو نه هیلن و ئه م له شکره چوار شه و چوار روژ خه لکی بی گونا هیان کوشت (۲۹).

جلال الدین محمد یزدی ئه ستیره ناسی شا عباس که له نزیکه وه چاوی به م کاره ساته خوینا وی به که وتوه ده لئی: له دواى ئه وه علی خانی شاملو هی رشی برده سەر قه لای حسین سلطان برای قوباد خان (ربیع الاخره ۱۰۱۹هـ کوجی - ۱۶۱۰هـ ز .) و به فروفیل خه لکی نا و قه لاکه ی هی نایه ده ره وه ، خه لکیان به دیلی گرت . له نیویاندا کورپکی کوردی هه شت ساله هه بوو که باوکی به دهستی قزلباشی کوژرابوو و ئه و قزلباشه خۆی کردبوو به خاوه نی کوپه که . ئه م کوپه هه شت ساله له هه لیکدا شیرى به دهسته وه گرت و کابرای بریندار کرد و وتی: " ئه وه تۆله ی بابم " ، دهس به جی کوپیان کوشت . ههروه ها ژنیکی کوردی دووگیان له گه ل کچیکى شه ش ساله ی که قزلباشی داوینی پیس کردبوو کاتی که قزلباشه که ده چیه هه مام و دیته وه ده بینى ژنه سهرى کچه که ی برپوه و زک و مندالی خۆی درپوه و خه ریکى کوشتنی خۆیه تی و ده لئی له دواى میرده که م ئیدی ژیانم ناوی (۳۰).

دواى داگیرکردنی قه لای دمدم له لایه نی شا وه قه بان خان بیکدلی بوو به خاوه نی قه لای دمدم . له سالی ۱۶۱۵هـ ز . یه کی له ژنانی خانی له پ زپیرین ، که ئه وه هه موو کوشتن و برینه ی دیبوو هه ر له قه لای دمدم ما بووه وه و له خزمه تی قزلباشاندا بوو ، به لام ساتی بیری توله له میشکی ده رنه ده چوو تا هه لی بو هه لکه وت روژی قه بان خان چوو بووه را و یه کی له خزمانی ئه میر خان به نیوی " ئولوغ به گ " ی ئاگادار کرد که خۆی ئاماده بکا . ئولوغ به گ نیوه شه و خۆی و چل په نجا کهس له هه قالانی دیسان

(۲۸) هه مان سه رچا وه ، ل ۸۱۳ .

(۲۹) فلسفی ، نصر الله : زندکی شاه عباس اول ، جلد سوم ، ل ۱۹۴ .

(۳۰) روضه الصفویه ، ب . زندکی شاه عباس اول ، جلد سوم ، ل ۱۹۴ .

کهوت و کوژرا (۲۶). ئەسکەندەری مونشی دەلی: ئەمیر خان و خان
عبدال و هاوہلانی وەختی زانیان لە دەستی قزلباشان گیان بە
ساقی دەرناکەن وایان بە باش زانی بە چەکەوہ خو بدەنەدەستەوہ
و بچنە ناویان جا لە ھەلیکدا ھەرچی بتوانن لییان بکوژن تا
قزلباشەکانی دیکە وریا دەبنەوہ دەستی خویان دەوہشینن. ئەگەر
پییانیان زانی خو تۆلەي خویانیان کردۆتەوہ و بە پیاوہتی
کوژراون (۲۷).

بەم جوۆرە قەلای دمدەم داگیرکرا و لەشکری بی بەزەیی شای
ئیران شەلم کوپۆم نا پارێزم دەستیان کرد بە کوشتن و برینی ژن
و مندال و پیر و ساوای کورد.

دوای کوژانەوہی کارەساتی دمدەم شا عباس راییسپسارد
لەشکری ئیران لە ھەر لایەک کوردی موکری چا و پی کہوت بە بی
پرسین بیداتە بەر شیر .

لە سالی ۱۶۱۰ ی . ز . دا کاتی کہ شا عباس بو خوۆ ھاتە
ھەریمی مەراغە قوباد خان و مەزنانی عیلاتی موکری چوونە لای
دیارییەکی یەکجار زۆریان بو برد بەلام بە فرمانی شا لە روژی
دووشەمموی ۱۸ رەبیع الآخرە سالی ۱۰۱۹ ی کوچی ھەموویان
کوژران و ھەر ئەو وەختە ئەمری قەلاچۆی کوردانی موکریشی
دەکرد . ئەسکەندەری مونشی دەلی: قەلاچۆی کوردی موکری بە
خامەي چارەنووس لە میژووی روژگاردا نووسرابوو و ھەر لـ
روژەدا دەستە دەستە کوردانیان دەھینا و بە شیر سەریانیان
دەپەراندا . بەھرامی جەلاد ساتی ئارامی نەبوو ھەر خەریکی
کوشتن بوو . . .

بە کورتی بیبرینەوہ بن و بنچینەنەي کوردی موکری
دەرھینرا ، پیاوانیان کہوتنە بەر شیر و ژن و مندالیان بە

(۲۶) محمود پدرا م لە وتاریکدا بە ناوی " لەسەر قەلای دمدەم "
گۆڤازی ھنر و مردم، ژمارە ۱۵۱ ، گولانی ۱۳۵۲ ، کہ بە
زمانی فارسی نووسیویەتی، دەلی: ئەمیر خان و مندالەکانی
خویانیان لە بەردی شمشیرخان بەرداوەتەوہ . ئەم قسەي راست نیە .
(۲۷) عالم آرای عباسی ، جلد دوم ، ل ۸۱۱ .

بریندارهکاندا دوو سوار هه‌بوون یه‌کیکیان شه‌فغانی بوو و شه‌وی
تریان پازووکی . پېشمهرگه کورده‌کان شه‌و دوو که‌سه‌یان گرت و
به‌رپیان کردنه ناو قه‌لاکه‌وه . خانی له‌پ‌زېرین ئازایسه‌تی و
دلیری شه‌و دوو سواره‌ی پئی گرنگ‌هات و نه‌ی هیشت بیانکوژن .
رایسپارد برینه‌کانیان ده‌رمان کهن و عینجا رزگاریان کهن (۲۴) .

سرداری ئیران پاش ماوه‌یه‌کی شه‌ر به‌ ته‌واوی له‌ شه‌رکردن
ناو‌مید بوو . شه‌سکه‌نده‌ری موشی ده‌لی کوژراو و برین‌دار
شه‌وه‌نده زور بوو ، که‌ ترس و دوودلی نیشته‌ دلی له‌شکری شاهه .
ته‌نانه‌ت سه‌ره‌ک‌وه‌زیر په‌شیو و تووره‌ بوو و هه‌ره‌شه‌ییکی
قورسی له‌ سه‌ردارانی شه‌ر کرد (۲۸) .

شه‌ر له‌ نیوان کورده‌کان و قزلباشه‌کاندا به‌رده‌وام بوو
تا له‌ رۆژی ۱۸ی مانگی ذوالحجده‌دا له‌شکری قزلباش سه‌رچاوه‌ی
ئاوی قه‌لای دمدی دۆزی‌یه‌وه و به‌م جوړه به‌ برینی ئاو خه‌لکی
قه‌لایان خسته مه‌ترسی مه‌رگ و ژیانه‌وه .

خانی له‌پ‌زېرین و خان عبدال که‌ به‌م کاره‌ساته‌یان زانی
چی دیکه‌یان پئی نه‌کرا هاتنه‌ سه‌ر شه‌وه‌ی خویان بدن به‌ ده‌سته‌وه
به‌لام به‌م جوړه :

خان عبدال و هه‌قالانی به‌ خویان و چه‌کیانه‌وه له‌ قه‌لا
بچه‌ ده‌روه و بین به‌ میوانی ئه‌لیاس خه‌لیفه قه‌رده‌دا غل‌ووی
پیاوی حکوومه‌ت . هه‌روه‌ها ئه‌میر خان و کوپه‌ گه‌وره‌که‌ی ته‌م‌ر
خان و سه‌د که‌س له‌ براده‌رانی بچه‌ مال مه‌حه‌مه‌د به‌گی سه‌ردار .
باقی له‌شکره‌که‌ش قه‌لای دمدم به‌پاریزن تا بزانه‌ن ده‌بیته‌ چی .

کاتی که‌ خان عبدال هاته‌ مال ئه‌لیاس خه‌لیفه هه‌لیکی بو
هه‌لکه‌وت و به‌ شیره‌که‌ی که‌وته‌ گیانی قزلباشان . له‌ شه‌نجام‌دا
ئه‌لیاس خه‌لیفه و زور که‌سی تری له‌ قزلباشه‌کانی گوشت ، به‌لام
قزلباشان گه‌له‌کو‌مه‌یان لی‌کرد و گوشتیان .

له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ خانی له‌پ‌زېرین قری خسته‌بوه‌ نـاـو
قزلباشان به‌لام کوتوپر شه‌ویش وه‌به‌ر شیری سه‌ربازیکی ئیرانی

(۲۴) عالم آرای عباسی ، جلد دوم ، ل ۸۰۰ .

(۲۵) هه‌مان سه‌رچاوه .

شهره که دا خه لک تووشی بی ئاوییه کی کوشنده بوون ، بهلام
سهره پای شه شهش مانگ و به وتی دیکه نو مانگ خوی
پاراست (۲۲) .

له م سهره بنده دا چن روودا ویک قهوما که باری شهری به
سوودی کورده کان برده پیشه وه . یه که م : مه حمه د پاشا سه روکی
کوردی جه لالی له ناکا و مرد . له دوی مردنی شه و بلاوه و دوو
به ره کی که وته نیو جه لالیه کان . ههروه ها برادوسته کان له بهر
بی ئاوی له مان و نه ماندا بوون کوتوپر بارانی باری و بو
ماوهی مانگیگ بهرده وام بوو . خه لکی قه لاکهی زیندوو کرده وه .
گرنگترین روودا و شه وه بوو که حاتم بهگ شه وی نووست و ئیدی
هه لنه ستایه وه . مردنی حاتم بهگ له شگری ئیرانی تووشی
گیروگرفتگی زور کرد .

هه رچند سوپای شا چن بهر اهری پیشمه رگه کانی خانی
له پ زپرین بوو بهلام ئازایه تی و دلیری پیشمه رگه کان قه ره وی
شم که م بوونه ی ده کرده وه . ئازایه تی و دلیری پیشمه رگه
کورده کان وه ها بوو ، که شه سکه نده ری موشی نه ی توانیوه ددانی
پیدا نه نی که ده لی : له بهر ئازایه تی کورده کان سوپای ئیران
هیچی پی نه ده کرا و ژماره یه کی زور له سوپا له نیو چوون و یا
بریندار بوون . هه سن خان (یه کی له سهرداره کانی ئیران بوو -
ع . م .) له ئازایه تی کورده کان شه رمه سار بوو (۲۳) .

له پیشدا گوتمان قه لای دمدم له باری ئاوه وه له ممرسیدا
بوو . سه رچاوه ی ئاوه که ی له ده ره وه ی قه لاکه وه بوو . کاتیی
سه روکی له شگری شا ههستی کرد ناتوانی به شهر و چه ک کورده کان
بشکینی هاته سه ر شم رایه به شکوو سه رچاوه ی ئاوی قه لاکه
بدو زیته وه و به برینی ئا و خه لکی نا و قه لاکه ش بغه وتینی یا
له بی ئاویدا خو یان بدهن به دهسته وه .

سه روکی له شگری قزلباش به شی له سه ربازه کانی خوی کرده
بهرپرسی دو زینه وه ی سه رچاوه ی ئاوه که . له و سه ربازانه هه شت
که سیان نه بی که بریندار بوون شه وانی تر هه موو کوژران . له نیو

(۲۲) تاریخ افشار ، ل ۳۰ .

(۲۳) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۸ .

کردن ، به‌لام سیّ سهد چوار سهد کهس له‌وان چوونه سر له‌شکری
 ثمیر خان و شهوی تریان شان به شانی شای ئییران دژ به ثمیر
 خان له شهری دمدمدا به‌شدارییان کرد و بوون به هوی کوشتن و
 زیانیکی زور له کوردستاندا . ثمیر خان که ههستی به پشت
 شهستووری خوی کرد ورده ورده به ته‌واوی وه‌لامی شاشی نه‌ده‌داوه .
 جاریک شا عباس شه‌مری پی کرد له شهری چه‌غال ئوغلی سرداری
 عوسمانی ، که هیرشی هینا‌بووه سر نازه‌ربایجان یارمه‌تسی
 سرداری ئییرانی ته‌للا ویردی خان بدات . به‌لام ثمیر خان
 سره‌پای نزیکی له مه‌یدانی شه‌په‌وه یارمه‌تی ته‌للا ویردی خانی
 نه‌دا . له کاتی هاتنی کورده جه‌لالیه‌کاندا شا ههشت‌هه‌زاری
 لی‌یان سه‌رشکیین کرد به سر برادوسته‌کاندا ، به‌لام ثمیر خان
 نه‌چووه ژیری و هیجیانی وه‌رنه‌گرت . کرده‌وهی ثمیر خان به‌ره
 به‌ره شا و دام و ده‌زگای خسته په‌ژاوه‌وه . یاخی بوونی خانی
 له‌پ‌زیپین شا عباسی به ته‌واوی خه‌فت بار کرد . میرزا ره‌شید
 ده‌لی قزلباشه‌کان بیری شه‌وه‌یان شه‌کرده‌وه شه‌گه‌ر خانی له‌پ
 زیپین ، که خزمه‌تکاری نزیکی ده‌وله‌تی شا عباس بوو ، وا ببزوی
 ده‌بی ئیمه چون چاوه روانی خزمه‌ت بین له‌لایهن مه‌زنه‌کانی‌دیکه‌ی
 کوردستانه‌وه (۲۰) . شا به ته‌واوی حالی بوو ثمیر خانی له‌ی
 یاخی بووه و له‌شکری نارده سهری .

له روزی بیست و ششی شه‌عبانی ۱۰۱۷ی کوچی (۱۶۰۸ی ز)
 له‌شکری شا عباس قه‌لای دمدمی گه‌مارو دا و شهری دمدم ده‌ستی
 پی کرد . شا سه‌ره‌ک وه‌زیری خوی حاتم به‌گنی ئوردوبادی کرده
 فرمانده و به‌رپرسی شه‌ شه‌ره و پیی راسپارد : ئاگری یاخی
 بوونی ثمیر خان به ئاوی کوشتن و برین بکوژینه‌وه و مه‌لبه-
 نه‌که‌ی بده‌نه ده‌ستی جه‌لالیه‌کانه‌وه و ئینجا ده‌ست‌بکه‌ن به
 قه‌لاچوی کوردان (۲۱) .

له‌م لاشه‌وه خانی له‌پ‌زیپین درکی قه‌لای داخست و خوی بو
 به‌ربه‌ره‌کانی ئاماده کرد . قه‌لای دمدم قه‌لایه‌کی به‌کجار قایم و
 له‌بار بوو ، ته‌نیا کهم و کوری بی ئاوی هه‌بوو . له ماوه‌ی

(۲۰) تاریخ افشار ، ل ۲۴ .

(۲۱) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۵ .

ئەمیر خان بە تەواوی خۆی بە نیمیچە شایەك دەزانی. لە باری
 سوپایی و ناوداری یەوێ هێچ كەم و كورپێکی نەبوو . وورده وورده
 دەستی پێ كرد خۆی لەژێر دەستی شای ئییران رزگار بكا . بۆیە
 نامەیهکی لە شا عەباس نووسی و لەو نامەیدا داواي لێ كرد بۆ
 پاراستنی خۆی و خەلكی ئەو ناوێ لە هێرشەكاشی عوسمانی ئیجازە
 پێ بدەن قەلای دمدەم سەر لە نوێ دامەزرێنیتەوێ . شا و راویژكەرە
 كانی داوخواری ئەمیر خانیان قبوول كرد . ئەمیر خانیان بە تەواوی
 قوووتیەوێ قەلای دمدەمی ئاوەدان كردهوێ و لە سوتەمەنی و
 خواردهمەنی هەرچێکی پێویست بوو لە ورمی هینای و لە قەلاکە
 رایگرت . بەلام هەر زوو سیخور و شوفارانێ شا هەستیان بە مەترسی
 ئەمیر خان كرد بۆیە خستیانه ژێر چاودیژی خویان و هەموو جار
 كردهوێ و كارەساتیان بو شا و وهزیرەكانی دەگیڕاوه . یەكێ لە
 كاربەدەستانی شا پیر بوداق خان مەزنی میرانی تەوریز بوو
 كە لە مێژ بوو لەگەڵ ئەمیر خان دۆژمنی و ناكوکیان هەبوو ،
 نامەیهکی لە شا نووسی و پێی راگیاندا كە دروست كردنی قەلای
 دمدەم لە لایەنی ئەمیر خانەوێ بە سوودی دەولەت نازانی .

كاربەدەستانی دەولەت كاروباری ئەمیر خان و قەلای دمدەمیان
 دا بە دەستی پیر بوداقەوێ . پیر بوداق دوو پیاوی خۆی ناردە
 لای ئەمیر خان تاكارەساتی خۆی و شای بۆ بگیرنەوێ . خانی لەپ
 زیڕین كە دیتی پیر بوداق خان خەریكە دەست دەخاتە نیو كاروباری
 ئەمەوێ خێرا سپاوهكانی پیر بوداقي كوشت و بەم جوړه نیوانی خۆی
 و حكومەتی شای یەكالا كردهوێ . كاتی كە كوردهكان زانیان ئەمیر
 خان دژ بە شا راوهستاوێ و هەروەها نیوانگی قەلای دمدەمیان بیست
 دەستە دەستە خویان دا پال ئەمیر خان (١٨) .

هەر لەو رۆژانەدا ، كورده جلالیهكان كە لە زولم و زۆری
 كاربەدەستان و دەرەبەگەكانی عوسمانی هەلاتبوون ، خویانیان
 گیانده كوردستانی ئییران . ئەبكه ندهری موشی ژماره ی ئەم كوردانه
 بە بیست هەزار كەس دادەنی (١٩) . حكومەتی ئییران بە خێراستی ئەم
 كوردانهی كرد و چەكی پێ دان و دژ بە برا كوردهكاشیان شەری پێ

(١٨) امین زکی ، محمد : كوردی بەناوبانگ ، گوڤاری گەلاوێژ .

(١٩) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ٧٩٣ .

حاکمی ئەم مەلەبەندە . بەلام ئەمیر خان سەری بو ئەم حاکمە دانەنەواند . بە ووتەى ئەسکەندەرى موشى لەو کاتەوه هەرچار لەلای ئەکى لە مەزنانى کوردەوه بوو . ماوەیەک هەقائى عومەر بەگى سوران بوو و لە جەرگەى شەرى عومەر بەگ و دوژمناندا دەستیکى ئەمیر خان پەرى ئینجا پىیان دەگوت ئەمیرە کوچ (١٤) . کاتى کە شا عباس خەریکی وەرگرتنەوه و داگیرکردنى ئیـرەوان و نەخچەوان لە دەستى دەولەتى عوسمانى بوو ، ئەمیر خان خوى و لەشکرى چووە یارمەتى شاو . شا عباس کە ئازایەتى و دلیریى ئەمیر خانى لە شەرى عوسمانیدا چا و پى کەوت خۆشەویستى ئەمیر خانى چووە دلەوه و ریزی لىگرت و سەردارى عەشیرەتى برادۆست و مەلەبەندى تەرگەوهر و مەرگەوهرى بە ئەمیر خان خەلات کرد و ناز ناوى گەورەى خانى پى بەخشی . هەرۆهەا حکومەتى ورمى و شنوو کە بەشى لە ئازربایجان بوو و لە دەستى قزلباشکاندا بوو پشکەش ئەو کرا و شا رایسپارد هەرە وەستای زڕپینگەران دەستیک لە زىر بو ئەمیر خان دروست بکا و بە دور و گەوهرى نایاب بىرازینیتەوه و بیکەنە دەستى ئەمیر خان .

هەر لەم وەختەوه خۆشەویستى و پایەى ئەمیر خان لە بەرز بوونەوه دا بوو . ئەسکەندەرى موشى دەلى: سەربەرزى هەموو هاوتا و هاوەلانى خوى بوو و چەن هەرمى لە دەستى میرانى عەشیرەتە کوردەکانى سەربە عوسمانى دەرھینا و داگیرى کرد و لە نىو فەرمانپەرەماکانى کوردستان بە بەرزى پایە و زورى لەشکر بەناوبانگ بوو (١٥) . لەو رۆژەوه شا عباس دەستى زىرپىنى بو ئەمیر خان دروست کرد نازناوى خانى لەپ زىرپىنى پى بەخشی (١٦) . خاوەنى عالم آرای عباسى دەلى لەمەودا زۆربەى عەشیرەت و میرەکانى کورد هاتنە خزمەتى ئەمیر خان و لە زىر سایەى ئەودا حەوانە (١٧) .

(١٤) ئوسکار مان دەلى: ئەسکەندەرى موشى لە قینا بە ئەمیر خان دەلى کوچ . (تحفە مظفریە، پشەکی ئوسکار مان ، بغداد ، ١٩٧٥ ، ل ١٦٥ .

(١٥) عالم آرای عباسى ، جلد اول ، ل ٧٩٢ .

(١٦) امین زکى ، محمد : کوردى بەناوبانگ - ئەمیر خانى برادۆست ، گوڤارى گەلاویژ ، ژمارەى ٣ ، سالى یەكەم ، شوباتى ١٩٤٥ .

(١٧) عالم آرای عباسى ، جلد اول ، ل ٧٩٢ .

میرزا رهشیدیش دهلی: به وتی باوی خه لک ، پیش نیسلام
 لهم ثویینه دا دوو قهلا هه بوو که کورده کان پیان گوتوووه دوم دوم
 و جوم جوم . ثم دوو قهلا به هوی زه مانه وه کون و ویران بوو
 و ثمیر خان سر له نوی تا وه دانی کرده وه (۹) .

سهره رای شه وه که ثم دوو میژوو نووسه باسی کونی قه لای
 دمدمیان کردوو به لام شهره ف خان له میژوو ه کهیدا " شهره فنا مه "
 هیچ ناوی ناهینی . شهره ف خان تنیا له بهی فهرمانه پریانی
 ته رگه وه پر دا باسی قه لایه ک دهکا به ناوی داود ئیتر له سه ری
 ناروا (۱۰) .

له سهرده می شا عباسدا سرداری عه شیره تی برادوست ثمیر
 خان بوو . میرزا رهشید دهلی ثمیر خان له سهرتادا پایاویکی
 نه ناسراو بوو (۱۱) . عه ره ب شه مؤش دهلی به ریپوه به ری ثم شه
 (دمدم - ع . م .) نه میر بووه نه بهگ و نه تاغا ، به لک
 کوردی بووه ناوی خان بووه (۱۲) .

به لام ثم قسانه له گهل نووسراوه کانی شهسکه نده ری مونشیدا
 ریک ناکه ون . شهسکه نده ری مونشی دهلی : له سهرده می شادا (شا
 ته هاسب - ع . م .) لهم عه شیره ته پایاوی هه بوو ناوی قه ره تاج
 بووه به کی له خزمه تکارانی ده زگای ثم ده وله ته بوو و شاش
 هه ری می ته رگه وه پر و مه رگه وه پر له گهل ورمی و شوی پی خه لات
 کرد (۱۳) .

له سهرده می محمد شای خودا به ندی کوری شا ته هاسبدا
 ده وله تی عوسمانی هه لمه تی برده سهر خاکی ئیران و ئازربایجانی
 داگیر کرد . له شکری عوسمانی خوی و سه لماس و ورمی له دهستی
 کاربه ده ستانی حکومه تی ئیران ده رهینا و شاه مه حمده ب هگ
 ناویکیان له میرانی سوماو برادوست له لایه نی خویانه وه ک کرده

(۹) تاریخ افشار ، ل ۲۱ .

(۱۰) شرفنامه ، ل ۳۸۴ .

(۱۱) تاریخ افشار ، ل ۱۹ .

(۱۲) عه ره ب شه مؤ ، قه لای دمدم ، بغداد ، ۱۹۷۵ ، پیشه کی

نووسهر ، ل ۲۳ .

(۱۳) عالم کرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۲ .

عوسمانی به کانیس به پیچه وانه وه بیریان ده کرده وه . ثم دوو ده ولته کاتی ناوی کوردیان ده برد و باسی کوردیان ده کرد که بیان بهن بو شر و به کوشتنیان بدن . ثم سیاسته ناله باره شوینی خووی لهدر کورده کان دانا و کردیانی به داره دهستی ثم دوو حکومته . به دریژیایی میژووی نا کوکی نیوان ئیران و عوسمانی کورده کان بوون که زورترین زیانیان لی کموت . ولاته که یان بوو به میدان شیری ثم دوو ده ولته و پیاوه کانیس بوون به قوربانی دژایه یه تی ثم دوو ده ولته .

سیایه تی تفروتوونا کردنی مه زانی کورد له لایه نیی شا عباسه وه بو جاریکیش له بیر نه ده کرا و هه رجار هه لی هه لکه و سببا له شکر و سپای ده ولته تی ده هاته کوردستان بو کوشتن و چه پیا و کردن .

کاره ساتی دمدم ئه نجامی نه خشی شا عباس بوو بو له نسا و بردنی مه زانی کوردستان .

له هه ندی کتییی میژوویی فارسیدا ووشه ی دمدم " دوم دوم " نووسراوه و تیکرایی تورک و ئاسووری یه کانی ده وروبه ری قه لای دمدم ده لئین دوم دوم ، به لام کورده کان ده لئین دمدم .

مانای دمدم چه و بوچی بهم قه لایه گوتراوه دمدم ، هیشتا به باشی روون نه کراوه ته وه و هه رکه س مانایه کی لی ده داته وه . به رای ئیمه ، دمدم بریتییه له دوو ووشه دم دم . دم له زاراوه ی کوردانی موکریدا به مانای لووتیا که پوویه . جا چون قه لای دمدم خووی وه کو لووتیکی دریژه و ده وروبه ری قه لاکه ش به ردی گه و ره گه و ره ن که ئه وانیش له لووت ده چن و له قه لاکه وه هاتوونه ته ده ر . خه لک ناویان ناوه دمدم . به رای ئیمه دوم دوم نادرسته . شه گهر ئیستاش سهیری به ردی شمشیر خانی ، که به شیکه له قه لای دمدم بکهین کوت و مت ده لئی لووته .

قه لای دمدم قه لایه کی میژوویی و زور کونه . شه که نه ده ری موشی ده لی : له نیو کوردان باوه بهر له هاتنی ئیسلام و له سه رده می ساسانی یه کانداهه ر له م جیگایه دا قه لایه ک هه بووه ، که به قه لای دمدم نیویانگی ده ر کردووه و روژگار کاری تی کردووه و له نیویو چووه (۸) .

فرمانرہ وایہ کی بچووکہ وہ ، کہ ہر بہ ناو لہ ژیر رکیفی ٹیران
بوون .

کاتی کہ شا عباس ہاتہ سر تہخت کوردستان لہ باریکی
تایبہ تیدا بوو . لہ کوردستانی ئہردہ لآن ہلؤ خان (لہ سالی
۱۶۲۷ مرد) دژ بہ شا عباس راوہ ستا بوو . میژوو نووسیکی کورد
سہ بارہت بہ ہلؤ خان دہلی : دیاری بو ہیج خاوەن دہ سہ لاتیک
نہدہ نارد ، ہر وہا زور ہولہ دہدا لہ شکر و سپا پیکہ وہ بنی و
وولاتی خوئی ئا وہ دان بکاتہ وہ . باجی بہ کہ س نہدہ دا و ملی بو
کہ س شور نہدہ کردہ وہ (۵) . شا عباس ہولہ لہ ناوبردنی ہلؤ
خانی دا بہ لام سر نہکوت . تہ نانت ہلؤ خان دوو سی جار
سپای شای ٹکاند ، کہ جاری ئاخر شا بو خوئی سہرؤکی لہ شکر بوو .
کاتی کہ شا عباس ہستی کرد لہ وزہیدا نیہ بتوانی ہلؤ خان
بشکینی پهنای بردہ فروقیل . بہ لام ہلؤ خان میریکی لیہاتوو و
شارہزا بوو و ہتا ئو رۆژہ لہ سہر حوکوم بوو سیاستی خوئی
بہرپوہ برد .

سیاہتی نالہ باری سہ فہوی و ووشکہ سوفیتی و تہ عہ سوبی
دینتیاں کوردہکانی بہ تہاوی لہ حکوومہتی ٹیران دلگبران
کردبوو . کوردانی موکریش ہر لہ میژ بوو بوو بوون بہ قوربانی
ئم نیاسہتہ . ئہ سکندہری مونٹی دہگیری تہ وہ دہلی : لہ دوی
شہری شا ئیسما عیلی سہ فہوی لہ دژی ئاق قویونلوہ کان بہرہ و سارم
بہگی کورد ، کہ لہ مہلبندی ورمیدا دہ ژیا ، رۆیشٹ گرتی و کوئی
و عیل و بنہ مالہی بہ بای فہنادا دا (۶) .

ہر وہا شہرہ فخان دہلی : مہزنانی کوردستان ہم
پیکہ وہ بہرہ و تہ بریز چوون بو خزمہتی شا ئیسما عیل بہ لام
فرمانی شا ہموویان کہ لہ چہ کران و خرانہ زیندانہ وہ (۷) .
سہ فہوی یہکان ہیج کاتی متمانہیان بہ کوردہکان نہدہ کرد و ئہوا
نیان بہ لایہ نگری حکوومہتی عوسمانی دہزانی . ہر وہ

(۵) ملا شریف قاضی اردلان: زبدة التواریخ سنندجی ، نسخہ خطی

کتابخانہ دانشگاہ کمبریج ، انگلستان ،

(۶) اسکندر منشی: عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۴۱ .

(۷) شرفخان بدلیسی: شرفنامہ ، طبع الازہر ، مصر ، ۱۹۳۱ ، ل ۱۶۸ .

ناوهندی یاخی بن، بزم جوره پارچه پارچه بوونی دهوله تسی سهفهوی و نهبوونی بازاریکی گشتی و ههروه ها نهبوونی په یوهندی ئابووری له مهلبنده جوربه جوره کانی شادا کۆنترولی تیولکانی زور سخت و گران کردبوو. به دریژایی ئهم سهرده مه خاوهن تیولهکان زوربهی ههولیان شهوه بوو تیولهکانی خویان بکهن به میراتی و بی مهرج، ههر بویه ده بینین لهم ده مه دا راپهرین و یاخی بوون له شا و حکومه ته که ی شتیکی زورئاسایه.

شاکانی ئیران و به تایبهتی شا عباس ههولیان دا نههیلن تیول بیی به میراتی و بی مهرج، بهلام باری ئابووری و سیاستی دهولهت نهک ههر ناوهندیتی بو شا پیک نههینا به لکو ریگای ههول دان بو جیا بوونهوی له لایهن دهره به گه گانهوه خوشتر کرد.

دهره به گه گان، که ههستیان به سهربه خوویی ئابووری خویان ده کرد، ههولیان ده دا سهربهستی سیاسیش به ده ست بینن. ههر بوو ئهم مه بهسته دایم به گژی دهولهتی ناوهندییدا ده چوون و ههرکات حکومهتی شا له کزی و لاوازیدا بوو یاخی بوونیش ته شه نسی ده کرد و حکومهتی ده خسته مه ترسی یه وه.

شا عباس له سهرهتای حوکومرانی خویدا ههولی دا ئهم دهره به گه پیر و یاخی یانه تهر و توونا بکا. بهلام نه شا عباس و نه شاکانی تری پاش شه و نه یان توانی به ته واوی ئهم سیاسته بهرن به ریوه.

لهم سهرده مه دا، کوردستان بهروالهت له نیوان دوو حکوو مهتی ئیران و عوسمانیدا دابهش کرابوو. بهلام داگیرکردنی کوردستان و دابهش کردنی له نیوان ئیران و عوسمانیدا قسهت شهوه ناگه یه نیت که شه و دهولهتانه توانی یان به ته واوی ئهم ههریمه بخرنه ژیر رکیفی خویان. له راستیدا فرمانه پره وای راسته قینهی کوردستان ههر سهرهک هوز و عه شیره ته کان بوون و ده سهلاتی حکومهت به سهر کورده گانهوه ته نها ههر به ناو بوو. له سهرده می سهفهوی یه کاندایه دریژایی سنووری ئیران و عوسمانی فرمانه پره وایی دهره به گی یه نیمچه سهربه خوکانی ئهرده لان له ناوچهی کوردستانی ئهرده لان، که ناوهندی سنه بوو و ههروه ها سهرداری موکری که نیشه جنیگه ی سا بلاغ بوو خاوهن ده سهلات بوون. ئهم فرمانه پره وایانه له ناو خویندا بوو بوون به چه نه

له زور مه‌لبندي ئيراندا دهره‌به‌گه‌كاني ناوخو ياخي ببوون و
جه‌ماوه‌ري خه‌لكيش كه له حكوممه‌ت و له زوري باج و پيتاك وه‌پرز
ببوون پشتيواني‌يان له‌م ياخي‌انه ده‌کرد.

له‌م سه‌رده‌مه‌دا ، كه ئيمه باسي ليوه ده‌كه‌ين ، هه‌موو
ده‌سه‌لانيك به‌ ده‌ستي شاره بوو و هه‌روه‌ها خاوه‌ني هه‌ميوو زه‌وي و
زاريك بوو و ده‌يتواني به‌ كه‌يفي خوئي كه‌لك له‌و زه‌وي‌يانه وه‌ر
بگري و باج و ملكانه له‌ خه‌لك بستيئي . له‌م سه‌روه‌بنه‌نده‌دا شا
بوو شه‌وي بتواني ياخي‌يه‌كان رازي بكا و بو لاي خوواني بكيشي
ده‌ستي كرد به‌ به‌خشي‌ني زه‌وي به‌ ياخي‌يه‌كان و دهره‌به‌گه‌كان .
له‌سه‌رده‌مي شا عه‌باسدا زوره‌ي شه‌و زه‌وي‌iane كه پي‌يان ده‌گوترا
زه‌وي تاج و خه‌زانه به‌ ده‌ستي دهره‌به‌گه‌كانه‌وه بوو . دياره به
ده‌ست هيني‌ني زه‌ويش مه‌رجي خوئي هه‌بوو : دهره‌به‌گه‌كان كاتي ده‌يان
تواني زه‌وي به‌ ده‌ست بي‌ين كه له‌ ده‌زگاي حكومه‌تدا به‌شدار بوو
بي‌تن و له‌ بنه‌ماله‌يه‌كي دهره‌به‌گ بن .

اي . پ . پتروشفسكي ده‌لي : " سروشتي ملكداری له‌سه‌رده‌مي
دهره‌به‌گيدا وا بوو كه خاوه‌ن ملكي دهره‌به‌گ به‌ چيني لسه
چينه‌كاني حكومه‌ت ده‌ژميردرا ، كه به‌ جوړيكي سنفي (صنفي)
ريك خرابوون و شه‌م خاوه‌ن ملكه دهره‌به‌گانه شه‌بوو خزمه‌تيكي
سپايي يا حكومه‌تي تايه‌تي به‌ ده‌وله‌تي دهره‌به‌گي بكن " (۴) .

له‌ سه‌رده‌مي سه‌فه‌وي‌يه‌كاندا باوترين ئيوه‌ي ملكداری
دهره‌به‌گيي " تيول " بوو . تيوليش دوو جوړ بوو :

۱- تيولي تايه‌تي بوو ته‌واوي ژيان .
۲- تيولي كه بوو خزمه‌تيكي تايه‌تي بوو . واته خاوه‌ن تيول
تا شه‌و روژه تيولي به‌ ده‌سته‌وه بوو كه كاريكي به‌ ده‌سته‌وه
بوايه .

به‌م جوړه خاوه‌ن تيوله‌كان بووبوون به‌ نيمچه ده‌وله‌ت باج و
ملكانه‌يان له‌ خه‌لك وه‌رده‌گرت ته‌نانه‌ت له‌شكر و سوپاي تايه‌تي
خويان هه‌بوو و به‌ره‌به‌ره خويانيان ئاماده ده‌کرد له‌ حكومه‌تي

(۴) پتروشفسكي ، اي . پ . : كشاورزي و مناسبات ارضي در
ايران عهد مغول، ترجمه كريم كشاورز، انتشارات مؤسسه مطالعات
و تحقيقات اجتماعي دانشگاه تهران، ۱۳۴۴، جلد اول ، ل ۱ .

پیش‌نموده بچینه سەر کاره ساتی دمدم و لئیکی بدهینه وه ،
پئویسته سهرنجیک بدهینه چۆنیهتی باری ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییی
ئێرانی ئەو سهرده‌مه .

سهدی دهیه‌می کۆچی ئێران تووشی دواکه‌وتووێکی ناله‌باری
ئابووری بوو. هۆیه‌که‌شی زۆرتر ته‌وژمی باج و پیتاکی ده‌ولت و
هه‌روه‌ها زۆربوونی راده‌ی ملکانه‌ی ده‌ره‌به‌گه‌کان بوو له‌سه‌ر شانی
خه‌لکی هه‌ژار . باری ده‌ولته‌تی سه‌فه‌ویش به‌ هۆی راپه‌رینی خه‌لک و
شه‌ری ناوخۆیی ده‌ره‌به‌گه‌کان و هه‌روه‌ها سهرنه‌که‌وتن له‌ شه‌ری
عوسمانی و خانانی ئۆزبه‌کدا ، زۆر له‌ کزی و مه‌ترسیدا بوو .

له‌ کاتی ده‌س‌پیکردنی حکومه‌تی شا عه‌باسدا (۱۵۸۷-۱۶۲۹)
حکومی کرد (کار و باری ناوخۆیی و سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی حکومه‌تی
ئێران گه‌یشته‌بووه‌ ئه‌وپه‌ری لاوازی و په‌ک‌که‌وتووینی . له‌شکری
ده‌ولته‌تی ئۆزبه‌ک " ماوراء النهر" و سهرانه‌ری خوراسانی له‌گه‌ڵ
شاره‌کانی مه‌رو و هه‌رات و مه‌شه‌د و نه‌یشا‌بووری داگیرکردبوو .
ئهرمه‌نستانی رۆژه‌لات و ئازربایجان و مه‌لبنده‌ی رۆژئاوای ئێران
به‌ ده‌ستی عوسمانیکانه‌وه‌ بوو . شه‌ری بئی برانه‌وه‌ پشتی خه‌لکی
هه‌ژاری به‌ ته‌واوی شکاندبوو . عوسمانی‌یه‌کان هه‌لئیکی باشیان بوو
هه‌لکه‌وتبوو و ده‌سته‌ ده‌سته‌ خه‌لکیان به‌ کۆیله‌تی ده‌نبرد . ته‌عه‌سویی
وشکی دینی و درنده‌یی شاکانی ئێران به‌ تاییه‌ت سه‌باره‌ت سه‌
کورده‌کان ، پاکانه‌یان بوو سیاسه‌تی جه‌رده‌یی و پیاوکوژی عوسما-
نی‌کان ده‌کرد .

شا عه‌باس ده‌ولته‌تی عوسمانی به‌ یه‌که‌م دوژمنی خۆی ده‌زانی .
له‌ هه‌مان کاتدا به‌ تاقی ته‌نیا ده‌ره‌قه‌تی ئەو ده‌ولته‌ته‌ به‌قوه‌ه
ته‌ش‌نه‌ده‌هات . بۆیه‌ پیش‌نیهادی به‌ ده‌ولته‌تی رووسیه‌ کرد ، که‌ه
هه‌ردوولا به‌ دوو قۆلی هێرش‌به‌رنه‌ سهر ده‌ولته‌تی عوسمانی . به‌لام
رووسیه‌ی ئەو سهرده‌مه‌ له‌وه‌ لاوازتر بوو بته‌وانی به‌ گزی ده‌ولته‌تی
عوسمانیدا بچێ . کاربه‌ده‌ستانی ئێران له‌وه‌ زیاتر په‌یمانیکسی
ناشتی له‌گه‌ڵ عوسمانیکاندا مۆربکه‌ن هه‌چی دیکه‌یان پێ نه‌کرا .
به‌ پێی ئەم په‌یماننه‌ ده‌ولته‌تی ئێران گورجستانی رۆژه‌لات و
ئهرمه‌نستانی رۆژه‌لات و کوردستان و سهرانه‌ری ئازهربايجانی
باکووری و باشووری (بئجگه‌ له‌ ئه‌رده‌بیل و تالش) و به‌ئێ له‌
لوړستانی دا به‌ ده‌ستی عوسمانی‌یه‌کانه‌وه‌ . پیش‌نم کاره‌ساته‌ش

میرزا ره‌شیدیش ، وه‌کو‌ئسه‌کنده‌ری مونی ، لایه‌نگری حکوومه‌ت و دژ به‌کوردانه . له‌مه‌ولا ههرچی باسی دمدم کرابی لسه‌م دوو کتیبه ، به‌تایبه‌تی له‌کتیبه‌که‌ی‌ئسه‌کنده‌ری مونی یسه‌وه وه‌رگیراوه . ئیتر به‌پییوستی نازانین باسی ئه‌و نووسینانه بکه‌ین .

به‌بروای ئیمه‌ تاکه‌ لیکۆلینه‌وه‌ی زانستیانه ، که‌ له‌سه‌ر کاره‌ساتی دمدم و هه‌روه‌ها به‌یتی دمدم کرابی زانای گهنجی کورد ماموستا ئوردیخان جاسم جه‌لیلۆف کردووه . ئه‌گهرچی نووسه‌ر هه‌موو سه‌رچاوه‌کانی دمدمی به‌ده‌سته‌وه‌ نه‌بووه به‌لام به‌ره‌مه‌که‌ی له‌م مه‌یدانه‌دا جیگایه‌کی به‌رز و تایبه‌تی هه‌یه . به‌ره‌مه‌که‌ی ماموستا ئو. ج . جه‌لیلۆف ، که‌ بریتی‌یه له‌ ۲۰۷ لاپه‌ره ، له‌ باری میژوویی‌یه‌وه له‌ دمدم و کاره‌ساتی ئه‌میر خانی له‌پ‌زیرپین کۆلیوه‌ته‌وه و هه‌روه‌ها تیکستی کوردیتی به‌یتی دمدمی کۆکردوه‌ته‌وه و لیککی داوه‌ته‌وه و وه‌ری گێپراوه‌ته‌سه‌ر زمانی رووسی (۳) .

راسته ، میژوو نووسان ، که‌ زوربه‌یان لایه‌نگر و مووجه - خۆری حکومه‌تان بوون خۆیانین له‌ کاره‌ساتی دمدم که‌ر و کوپه‌ر کرد ، یا به‌قه‌سی ناشیرین و ناله‌بار باسیان لێوه‌کرد . به‌لام جه‌ماوه‌ری کوردی ساکار که‌ باو و باپیرانین له‌ شه‌ری دمدمدا هاوبه‌شیان کرد و گیانی شیرینی خۆیان له‌و ریگادا به‌خشی یادی راپه‌ربینی دمدمیان له‌بیر نه‌کرد و رووداوه‌کانی ئه‌م راپه‌ربینه‌ خۆیناوی‌یه‌یان له‌ چوارچیوه‌ی به‌یتدا هۆنیه‌وه و سپاردیان هه‌ته‌ ده‌ستی دلیان و پشتاوپشت وه‌کو میراتیکی سپروژ پاراستیان هه‌تا گه‌یاندیان هه‌ستی نه‌وه‌ی ئه‌م چه‌رخه .

زانایانی کورد و هه‌نده‌ران زۆر له‌سه‌ر به‌یتی کوردی و به‌تایبه‌ت به‌یتی دمدم خۆیانین ماندوو کردووه . له‌م مه‌یدانه‌دا ناوی مه‌لا مه‌حموودی بایه‌زیدی ، ئه‌لکسانده‌ر ژابا ، ئوسکار مان ، ئه‌مین‌عه‌ودال ، عه‌ره‌ب‌شه‌مۆ ، حاجی جوندی ، قه‌نات کۆردۆلیف و عومه‌ر شیخه‌لا ده‌شته‌کی زۆر دیاره .

x x x x x

Djalilov, O. Dj: Koordskii geroicheskii (۳)
epos "Zlatorookii Xan" (Dimdim), Nauka sssr,
Moscwa, 1967.

راپه پښې دمدم و فولاچوی کوردانی موکری

عبد الله مردوخ

راپه پښې دمدم و فولاچوی کوردانی موکری به دهستی شا عباسی سهفهوی ، شای ئیرانی سدهی دهی می کوچی ، بهکی له کاره ساته خویناوی بهکانی میژووی گهلی کورده . میژوو نووسانی کورد و هندهران کهم خویانیان پیوه خهریک کردووه . هـووی شه مهیش شاکرایه .

سه بارهت بهم رووداوه بهلگهی جوړبه جوړ و باوهر پی کراو به کجار کهمه . تاقه بهلگه بهک ، که میژوو نووس بتوانی پشته پی بهستی ، کتیبه بهناوبانگه کهی شهسکهندهری مونشی به : تاریخ عالم آرای عباسی (۱) . شهویش ، بهداخوه ، پره له قسهی تنال و ناشیرین بهرام بهر به کورد . بهلام سه ره پای شه مهش شه گهر شهسکهندهری مونشی نه بووا ، بی گومان هیچ جوړه زانیاری بهکی میژوو بیمان له سهر دمدم به دهسته وه نه ده بوو . گرنگی نووسینه - کانی شهسکهندهری مونشی له وه دایه که بو خوی له جهرگهی شه پری دمدمدا بووه .

میرزا رشید شه دیب الشعرا ، که میژوو نووسیکی خه لکی لای ورمی بووه ، له سهرده می ناسره ددین شای قه جهردا کتیبیکی به زمانی فارسی له سهر میژووی ورمی نووسیوه به ناوی " تاریخ افشار " (۲) ، تیدا به دریزی باسی کاره ساتی دمدم دهکا . زوړ بهی زوړی رووداوه کان له " عالم آرای عباسی " به وه وهر گرتووه . بهلام ، به پی زانینی ئیمه ، شه مه به که مین کتیبه که باسی شه پری سیهم و چواره می دمدم دهکا .

- (۱) اسکندر بیگ ترکمان منشی : تاریخ عالم آرای عباسی ، جلد اول و دوم ، به کوشش ایرج افشار ، انتشارات امیر کبیر ، تهران ، ۱۳۵۰ .
- (۲) ادیب الشعرا میرزا رشید : تاریخ افشار به انضمام تاریخ قیام شیخ عبیدالله ، به تصحیح و اهتمام پرویز شه ریاز افشار و محمود رامیان ، رضایه ۱۳۴۵ .

شکات .

شمجاره شهونده ... به هیوای شهوی له وتاریکی
داها تودا درکزه بهم باسه بدهم .

بهرلین ، ۱۹۸۳/۹/۲۹

تیبینی : له باره ی زاراوه کانی زمانی کوردی یهوه ، زمانی
شهده بی و نوسینیان و بهراورد له نیوانیان دا ، پروانه شهو
دو وتاره ی له کوڤاری (زانیاری) دا نویومن : ژماره - ۴وه ،
بهغدا ۱۹۷۱ ، ۱۹۷۲ .

شیوه و زاراو ههر دوکیان به مانای لهجة / dialect
به کارها تون. یه که میان زیاتر به مانای یه کیک له شیوه شهده بی -
یه کانی نویسن written language دووه میان به مانای یه کیک
له شیوه کانی زمانی گفت و گو / spoken language .

و = û ، دور dūr .

وو = uw ، دووه duwem .

ئەدەبىي فولكلور و نوسراويان كۆبكرينەو و بلاوبكرينەو ،
 لىكۆلىنەو ەي زمانەوانى و ئەدەبىي و كۆمەلەتەتەي بان لەسەر
 بنوسرەيت ، فەرھەنگ بو و شەكەنيان دا بنرەيت ، بەلام ھەمو خويندە
 ەوارىكى كوردى دلسۆز و ھۆتار پىويستە ھەول بەدات خۆي فەيرى
 يەكەك لەو دو زمانە ئەدەبىيە بەكات كە ئەمرو لە نوسينى كوردى
 دا بەكار دەين ، وە ئەگەر بتوانەيت فەيرى ھەردو كەيشيان بەيت .
 لىكۆلىنەو ەش لە ھەر يەكەك لە زاراوەكانى زمانى كوردى ، ئەگەر
 بە كوردى بو ، پىويستە بە يەكەك لەو دو زمانە ئەدەبىيە بەيتە
 ھەروەھا لىكدانەو ەي وشەكان و لىكۆلىنەو ەي زمانەوانى و ئەدەبىي
 لەبارەي ھەر يەكەك لە زاراوەكانەو ە بنوسرين . بەكارھەينانى
 شپو ەي كەي ئەم لە نوسينى كوردى دا ، نەك ھەر كارىكى ناپراست
 و نابەجەيە ، بەلكو زيانەخشيشە ، لەگەل ئەو ھەنگا وانەشدا
 ناگۆنچەيت كە بە نيازى پىكەھەينانى زمانىكى ئەدەبىي يەكگرتەو
 ئەنرين . كوردەيكى ناوچەي ھەورامان لە كوردستانى ئيران يان
 عىراق ، لەگەل ئەو سامانە ئەدەبىيە گەرەشدا كە بە ھەورامى
 ھەيە ، ئەگەر بە كوردى بنوسەيت ، بەو زمانە ئەدەبىيە كوردىيە
 ئەنوسەيت كە ئەمرو لە كوردستانى ئيران و عىراق باو ، نەك
 بە ھەورامى . ھەر وەھا كوردەيكى كرمانشاىي يا خانەقەينى ...
 برا دملى (زازايى) يەكانيشمان پىويستە نوسينەكانيان بەو
 زمانە ئەدەبىيە كوردىيە بەيت كە ئەمرو كوردەكانى توركيە و
 سوريە و سۆفەيت پەي ئەنوسن نەك بە زازايى . بەي گومان ئەمە
 ھىچ پەيگا لەو ە ناگرەيت كە سەدان بەلكو ھەزاران ھونواو ە و
 تەكستى ئەدەبىي جۆر بە جۆر بە ھەمو زاراوەكانى زمانى كوردى
 بنوسرين و بلاوبكرينەو ە ، بەلام لىكدانەو ە و لەسەر نوسينيان
 پىويستە بە يەكەك لەو دو زمانە ئەدەبىيە بەيت كە ئەمرو كورد
 لە نوسين دا بە كارى ئەھەيت .

بلاوكرەنەو ەي وشە و تەكست بە ھەمو زاراوەكان ، نوسين
 لەسەريان و لىكدانەو ەيان بە يەكەك لە زمانە ئەدەبىيەكان ، لە
 چەند سەرپەكەو ە سۆدى ھەيە : لە لايەكەو ە خاوەن زاراوەكان بە
 زمانى ئەدەبىي پائەھەيت و فەريان ئەكات ، لە لايەكى ترەو ە
 خويندەوارانى كورد بە گشتى لە زاراوەكان و سامانى ئەدەبىيان
 شارەزائەكات . ھەروەھا فەرھەنگى وشەكانى زمانەكەمان فراوانتر
 ئەكات و لە يەكتر گەشتن ، كە ئەركى سەرەكى زمانە ، ئاسانتر

له شیوه‌کانی زمانی گفت و گو ، دهست به فەرھەنگ دانانی خۆیان بکەن . ئەمانە بەسەر یەکەوہ ئەبنە گەنجینە یەکی بەنرخ — دواپۆژ . ئەوہی لێرەدا پێویستە و نرخیکی زانستی ئەدات بەم کارانە ئەوہیە کە لە پێشەوہ پۆن بکریتەوہ کە ئەو فەرھەنگە بۆ چ زمانیک نوسراوہ ، بۆ زمانی نوسین ، کامیان ؟ بۆ زمانی گفت و گو ، چ شیوہ یەک و ہی چ ناوچە یەک ؟ ئەو وشانە ی لە ناو فەرھەنگە کەشدا ئەنوسرین پێویستە بە راستی لە زمانە کەماندا هەبن ، یان لە زمانیکی بێگانەوہ وەرگیرابن و لە زمانە کەماندا بەکار بێن ، نەک وشە ی داتاشراو ، بێ پەیرە و کردنی دەستپوری زمان . ئەو راستیەش نابێت فەرامۆش بکریت کە ناوہکان / nomen لە کوردی پۆژئاوایی دا (ھەر وہا لە ھەورامیی و زازایی و چەند شیوہ یەکی تریشدا) نێر و مێ یان ھەییە ، پێویستە دیاری بکرین ، چونکە لە کاتی بەکار ھێناندا ئەگۆرپین . لە کوردی پۆژھەلاتی دا ئەمە پێویست نیە ، بۆ وینە : گەل و پۆژ لە ھەردو شیوہ کەدا یەک مانایان ھەییە و وەک یەک ئەوترین . لە پۆژئاوایی دا یەکە میان نێرە و دووہ مێیان مێیە . لە خستنە سەر (اضافە) دا ئەگۆرپین بەم شیوہ یە : گەل — ئێ کورد ، پۆژ — ا کورد . کەچی لە پۆژھەلاتی دا جیاواز ناوەستن : گەل — ی کورد ، پۆژ — ی کورد . ھەر وہا لە کاتی بانگکردن / vocative یان بەکار ھێنانی ناوہکان لە ھەندیک شوینی پستەکاندا نێرومی لە پۆژئاوایی دا جیاواز ئەگۆرپین . لە پۆژھەلاتی دا بە زۆری وەک یەک ئەگۆرپین . بۆیە یەکی لێ و سەرەتایانە ی کە پێویستە لە دانانی فەرھەنگی زمانی کوردی دا رەچا و بکریت ئەوہیە کە لە پێشەوہ بنوسریت بۆ چ شیوہ یە کە لەگەڵ پونکردنەوہ ی پێویست دا لە بارە ی گرامەری ئەو شیوہ یەوہ .

ھیوام وایە کەس لە قسەکانم وا تێ نەگات کە من ئەمە ویت بلیم ئەو فەرھەنگە کوردی یانە ی تا ئیستا دانراون ھەلەن یان سویدیان نیە . بە پێچەوانەوہ ، نەک فەرھەنگ ، بەلکو ھەر کۆمەلە وشە یە کۆ کرابیتەوہ گەنجینە یە کە بۆ ئیستا و دواپۆژمان ، ئەتوانریت پاش بزارکردن و پیکخستنی لەسەر پێبازریکی زانستی ئەوپەری سویدیان لێ وەرگیریت . جگە لەوەش ھەندیک لەو فەرھەنگانە لەسەر پێبازریکی زانستی دانراون . لەوەش زیاتر ، من لەو باوەرەدام کە بائترین کاری زمانەوانی کوردی کە تا ئیستا کرابیت دانانی ئەو فەرھەنگانە یە کە لە دو

بەپەيت بەسەر خەلك دا . زمان بە ئارەزوى چەند خویندە واریک
پیک نایەت ، بەلکو بەرھەمی ژیانى کۆمەلایەتى بە .

ئەنجا بۆ ئەو ھەي رەنجمان بە فیرۆنەرۆت ، بۆ ئەودى ئەو ئەرکەى
ئەیکیشین بەرى ھەپیت ، با ریالیستانە بیر بکەینەوہ : رپگای
لایکۆلینەوہى بابەتى و زانستى بگرین ، ئەو شیوہ ئەدەبىیانە
بەکار بەینین کە لە ئەنجامى گۆرانی مێژووبى و کۆمەلایەتسى
نەتەوہى کوردەوہ ھاتۆنە کایەوہ ، ھەولیش بەدەین بۆ گەشە پى
کردنیان و نزیک کردنەوہیان لە یەکتەر بە سود وەرگرتن لە
فەرھەنگى وشەکانى یەکتەر و بەراوردکردنیان لەگەل یەکتەردا لە
پوى گرامەرەوہ . ئەمەش کارىکى درىژخایەنە و پىویستى بە کۆشى
ھەمو زانایەکى کوردناس ھەبە .

ئەمىنیتەوہ ھەلوپست بەرامبەر بەو کۆمەلە زاراوانى
ئەکەونە دەرەوہى زاراوہکانى پۆژئاوایى و پۆژھەلاتسى ، وەک
زازیى و گۆرانى و ئەو کۆمەلە زاراوانى ئەکەونە خواری ئاوى
سىروانەوہ (لە کوردستانى عىراق) تا ناوچەى لەکستان لە
کوردستانى عىران .

زازیى یان وەک خویان ئەلین دملی ، کە لە پۆژئاوای
کوردستانى تورکىا قسەى پى ئەکریت ، لە ئەدەبى فۆلکلۆردا دەو-
لەمەندە ، بەلام تا ئەم دەوایى بە وەک زمانى نوسین بەکار
نەھاتووە .

کۆرانى کە زمانە ئەدەبى بەکەیان بە ھورامى ناسراوہ و لە
ناوچەکانى پۆژھەلات و خواری چىای ھورامان قسەى پى ئەکریت ،
لە ئەدەبى فۆلکلۆر و نوسراودا خاوەنى سامانىکى گەرەبە ،
بەلام وەک زمانى نوسین بۆ غەبرى ھۆنراوہ بەکار ھەناتووە . لە
سەرەتای سەدەى بیستەمەوہ وەک زمانى ھۆنراوہش کەمتر بەکار
دەیت .

ئەو کۆمەلە زاراوانەش کە وتمان ئەکەونە خواری پۆژھە-
لاتى ئاوى سىروانەوہ ، ئەدەبى فۆلکلۆریان ھەبە ، بەلام وەک
زمانى نوسین بەکار نەھاتۆن .

ھەمو ئەم کۆمەلە زاراوانە ئەپیت با یەخیان پى بدەیت ،

پڙڙا وایی دا به خستنه پښی هاتن پلاک دیت : هات زانین (ی) ،
 هاتیه زانین (ی) ، دئی (تی) زانین (ی) . له پڙڙهلاتی دا به
 خستنه پاشی را / ری بۆ سر پښه ی کردار پلاک دیت (زانین /
 پښه : زان) : زانرا ، زانراوه ، ئه (ده) زانریت . گهلک
 جیاوازی تریش که دهستوریک یه کگرتو کویان ناکاته وه . بۆیه
 پیویسته له دانانی گرامردا پڙڙا وایی و پڙڙهلاتی له یه کتر
 جیا بکرینه وه و به نیازی نزیک کردنه و یان بهراوردی پیویست له
 نیوانیان دا بکریت . جگه له وهش ئه وه نده ی بکریت هردو زمانه
 ئه ده بی یه که به هردو تیبه لاتینی و عره بی یه که بلاو بکرینه وه .
 ئه مه یه ریگای راست بۆ نزیک کردنه وه ی هردو شیوه که له یه کتر
 و ههنگاونان به ره و زمانیکی ئه ده بی یه کگرتو ، نهک سه پاندنی
 یه کیکیان به سر ئه وی که دا ، یان کوشی سی سود بۆ پیکهینانی
 زمانیکی یه کگرتو له تیکه لاو کردنی هردو شیوه که ، که هه رگیز
 پیک نایهت (مه گه ر به زه بری جه لجه لوت) . چونکه زمـان
 داناتا شریت ، به لکو وهک هه ر شتیکی زیندو پیدایه بیست و
 ئه وه نده ی خزمهت بکریت و هه لی له باری بۆ بیته پښه وه گه شه
 شه کات و پښ شه که ویت ، به پی پیویستی زیانیش ئه گور پیست و
 به ره شه سینیت ، یان زوری بۆ دیت ، کزه بیست و له ناو ئه چیت .
 زور زمانی گرنگ له سر ئه م پوی زه مینه هه بون ، زمانی ثابینی
 و ره سمی بون ، ئیستا له کار که و تپون ، وهک زمانی سومه ری ،
 ئیلامی ، ئه که دی ، بابلی ، فارسی باستان ، ئارامی ، ئاویستا -
 بی و لاتینی و گهلکی تر . زور هه ولش دراوه بۆ پیکهینانی
 زمانیکی جیهانی یه کگرتو له تیکه ل کردنی چند زمانیک ، بۆ
 وینه ئیسه رانتو / Esperanto ، سه ری نه گرتووه و له ژماره -
 یه کی که م زیاتر که س فیری نه بووه . یان ئه و هه ولانه ی دراون بۆ
 دروست کردنی زمانیکی ئینگلیزی ساده / Basic English
 بۆ زو فیرونی زمانی ئینگلیزی له هه مو ولاتانی جیهان دا ، به
 نیازی کولونیاالی و به ره پیدان و جیگیر کردنی ده سه لاتی داگیر -
 که رانی ئنگلیز . که چی له گه ل ئه وهش دا که ده سه لاتیکی سیاسی و
 ثابوری و سه ربازی به هیزیشی له پشت بووه ، سه ری نه گرتووه ،
 چونکه ره گ و پښه ی له ناو کۆمه ل دا نه بووه . سه ره پای ئه م
 راستیانه ش باری ئه مپوی نه ته وه ی کورد (دا به شبونی کوردستان ،
 چه وساندنه وه ی نه ته وه یی ، نه بونی ده سه لاتیکی کوردی و هتد . . .)
 یارمهتی ئه وه نادات که زمانیکی ئه ده بی یه کگرتو پیک بیست و

سەد سالی پابوردودا لە لایەن کورد و بیگانەوه نوسراون . چونکە وشەکانی زمانی کوردی یان کۆکردۆتەوه و پاراستووه و بۆنەتە سەرچاوەیەک بۆ کاری زمانەوانی ئیستا و داها تو مان ، بـ سە تاییەتی لە دانانی فەرھەنگیکی فراوان دا بۆ زمانی کوردی .

لە گرامەر دانان دا کارەکه مان گرانتره ، چونکە جیاوازی نیوان شیوەکانی زمانی کوردی لە پۆی گزامەرەوه یەکجار زۆرتره تا جیاوازی نیوان وشەکان . لە دەربیرینی دەنگەکان دا ، لـ شە گوپیرینی وشەکان دا ، لە دارپشتنی پستهکان دا ، شیوەیەک لەگەڵ ئەوی تر جیاوازه ، لەبەر ئەوه ناکریت گرامەریکی یەکگرتو بۆ زمانی کوردی دا بنریت بە هەموو شیوەکانیەوه . یەکم هەنگاوی راست بەرەو دانانی گرامەری زمانی کوردی دیاری کردنی ئـ شەو شیوەیەیه که گرامەرەکی بۆ دا ئـ نریت . پلویستە هەر لە سەرە - تاو ئەوه پون بکریتەوه که ئەو گرامەرە بۆ چ شیوەیەکه ، بـو یەکیکە لە شیوەکانی زمانی نوپسین و ئەدەبیاتی کوردی یان بـو یەکیکە لە شیوەکانی زمانی گەت و گۆی کوردی ؟ گرامەریش بە زۆری بۆ زمانی نوپسین و ئەدەبیات دا ئـ نریت نەک بۆ زمانی گەت و گۆ .

وەک لە پیشەوه وتمان کورد خاوەنی زمانیکی یەکگرتو نییە بۆ نوپسین ، بە لکو ئیستا دوو شیوەی سەرەکی بەکار دینت لـ شە نوپسینی کوردی دا ، که هەر یەکیان بە درێژایی پۆژگاری پابوردو لە شیوەیەکی ئەدەبی تاییەتی دا خۆی گرتووه و کەم و زۆر (بە پێی ناوچەکان) لە زمانی گەت و گۆ دوو کەوتۆتەوه . هـ هەر یەکیان خاوەنی فەرھەنگی وشە و گرامەری خۆیەتی . هەندیک جار یەکن ، هەندیک جار جیاواز . بۆ وینە : لە پۆژئاوایی دا دوو دەستە جیناو / pronoun/ هەیه ، دەستەئەز (تو ، ئەو ، ئەم ، هون ، ئەو) ؛ دەستەئەمن (تە ، وی / وئ ، مە ، وه ، وان) که هەر یەکیان دەستوری بەکارهینانی خۆی هەیه . لە پۆژھەلاتی دا هەر یەک دەستە هەیه (من ، تۆ ، ئەو ، ئێمە ، ئێوه ، ئەوان) . جگە لەو ، جیناوی لکاوی هەبون / possessive/ - م . ت . ی . - مان . - تان . - یان) لە پۆژئاوایی دا نییە .

پۆژھەلاتی : کوزم ، کچت ، منالی ... ، یان : کوری من ، کچی تۆ ، منالی ئەو ...) . لە پۆژئاوایی دا تەنیا : کوری من ، کەچا تە ، زارۆکین وی / وئ ...) ؛ کرداری / passive/ لـ شە

گۆرانی ... ههیه . به پێچهوانه‌ی زمانی گه‌فت و گۆوه زمانی نۆسین شیوه‌یه‌کی به‌گه‌رتوی ههیه ، که پێشی ئه‌وه‌تریت زمانی ئه‌ده‌بی یان زمانی نه‌ته‌ویی . به زۆر شیوه‌ی تریش ناو ئه‌به‌ریت ، بۆ وێنه‌ عمه‌ب پێی ئه‌له‌یت : اللغة الفصحی ، ئینگلیز پێی ئه‌له‌یت : Standard Language ، ئه‌لمان پێی ئه‌له‌یت : Hochsprache ، کوردیش پێی ئه‌له‌یت : کوردی په‌تی . به‌لام ئاشکرایه کورد زمانیکی به‌گه‌رتوی نییه بۆ نۆسین . هۆی ئه‌مه‌ش له پێشا ئه‌گه‌ر پته‌وه بۆ دا به‌شپۆنی کوردستان هه‌ر له کۆنه‌وه تا ئیستا له ئیوان چهند ده‌وله‌تیک دا ، که تا ئیستا هه‌یجان دان به مافی نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کوردا نا ئین ، که له پێش هه‌مویانه‌وه مافی خۆیندن و نۆسین و فێرپونه به زمانی نه‌ته‌وه‌یی خۆی . ئه‌م باره ئالۆزه بوته هۆی لێک پچرانی کولتوری نه‌ته‌وه‌ی کورد و په‌یدا بونی زیاتر له زمانی کوردا بۆ نۆسینی کوردی ، که ئه‌مڕۆ خۆی له دوو شیوه‌ی سه‌ره‌کی دا ئه‌به‌ینیت ، که به سێ جۆر ئه‌لفابێ ئه‌نوسریت : کوردی رۆژئاوایی یان کرمانجی ژۆرو که له تورکیا و سووریا به شیپی لاشینی و له به‌کیتی سو‌قیه‌ت به شیپی رۆسی / Cyrillic ئه‌نوسریت ؛ کوردی رۆژه‌لاتی یان کرمانجی خوارو که له ئێران و عیراق به‌کار دێت و به تیپی عه‌ره‌بی ئه‌نوسریت .

هه‌موو خۆینده‌وارێکی هوشیاری کورد پێویسته ده‌رک به‌هه‌م راستییه‌ بکات ، دواي خه‌یال نه‌که‌ویت و وا بزانیته که له به‌اری ئه‌مڕۆی کوردستان دا ئه‌توانریت زمانی نۆسین و ئه‌لفابێ کوردی بکهریت به یه‌ک و له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئه‌م خه‌یاله‌ فه‌ره‌ه‌نگ . به‌ زمانی کوردی دا به‌نیت و گرامه‌ری زمانی کوردی به‌نۆسیته‌وه . که وتمان فه‌ره‌نگ یان گرامه‌ری زمانی کوردی ئه‌به‌یت رۆنی به‌کینه‌وه مه‌به‌سمان له فه‌ره‌نگ و گرامه‌ر بۆ چ زمانیکه ، بۆ زمانی نۆسین و ئه‌ده‌بیاتی کوردی یان بۆ زمانی کوردی به هه‌موو شیوه‌کانی به‌وه ؟ بێ گومان ئه‌که‌ریت فه‌ره‌نگ بۆ هه‌ردوو زمانی نۆسینی کوردی دا به‌نریت ، ئه‌وه‌نده‌ی به‌شتوانریت و شه‌ی شیوه‌کانی تری تیدا به‌نوسریت ، به‌لام به رۆشکردنه‌وه‌ی پێویسته‌وه . دانانی فه‌ره‌نگیک بۆ زمانی کوردی به هه‌موو شیوه‌کانی به‌وه کاریکی سه‌خت و درێژخایه‌نه ، پێویستی به هاوکاری زانا یانی کورد هه‌یه له هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان . تا ئه‌مه‌ش پێک دیت رێگا له کاری تر نه‌گیراوه ، زانا یانی کورد ئه‌توانن پێکه‌وه یان به جیا بۆ هه‌ر به‌کێک له زمانه‌کانی نۆسین و ئه‌ده‌بیات ، بۆ تیرم / term هه‌ر زانستی به‌کان و بۆ هه‌ر به‌کێک

چهند سره تایه کی زمانه وانی *

د. که مال فوئاد

وهک ههر زانستیکی تر زمانه وانی یان زانستی زمان /
Linguistics یاسای خوئی ههیه ، که بی زانین و لی تیگه یشتنی ،
همو لیکۆلینه وهیه که له باره ی ههر زمانیکه وه بییت له گیانی
زانست دپور شهکه و پسته وه و شهنجامی راست نادات به دهسته وه .

له ده- پانزه سالی رابوردیدا له لایهن نوسه رانی کورده وه
که لیک باس و لیکۆلینه وه له باره ی زمانه وانی و زمانی کوردی به وه
بلا و کرانه وه . له لایه که وه شتیکی دلخۆشکهره که ژماره ی شه
کوردانه ی بایه خ به زمانی کوردی و لیکۆلینه وه ی زمانه وانی شه ده ن
سال به سال پو له زیادیه . له لایه کی تره وه جیگای داخه که
سه رنجیکی سه رپی بی له و باس و لیکۆلینه وانه ، شه و راستی شه
ده رته خات که زور به ی زوری نوسه ره کانیان شاره زایی به کی شه و تو یان
له زانستی زمان و یاسا کانی دا نیه ، شه گینا هه ندیک بو چو نی
نا راستیان نه شه بو .

یه کی که له وه هله گه و رانه ی که به شی زوری نوسه ره کان تی
که و توپن ، ده رک نه کردنیان به و راستی به ی که وا زمانی کوردی شه
وهک همو زمانیکی زیندو له زمانی گفتم و گو و زمانی نوسین بیک
ها تو وه . شاکرایه زمانی گفتم و گو به پی شوین و جیگا شه گو پیت ،
له گوندیکه وه بو گوندیک ، له شاریکه وه بو شاریک ، له نا و چه -
یه که وه بو نا و چه یه ک ... شه و شه ده به ی به زمانی گفتم و گو نوساره
یان شه نوسریت پی شه و تریت شه ده بی فولکلور . زمانی کوردی له
شه ده بی فولکلوردا زور ده و له مه نده . به همو شیوه کانی زمانه
کوردی هونرا وه ، چیرۆک ، داستان ، شه فسانه ، به ندی پلشینان و

* شه و وتاره مان به پی شه و رینو سه چاپ کرد که دکتور

که مال خوئی به پزه وی ده کا .

(هیوا)

شهو لینگه و قوچ ده نوئی بو شهوه که شهگه ر آسمان پکهوئی ،
بی ی گرتنهوه پی - یان .

۸- بزوئن ی (ئو)

جاران منالنهکان یان به جنوکه ی ئایش- گودریژ و شهو - له بان
ده تیرساند بو شهوه که خهو یان لی پکهوئی بهلام له پاش چه ند
شهوئی به پکه نینهوه تی یان ده گه پاند- سن که آیش- گودریژ
مانا - ی ماکه ر- ه ، وه شهوله بان مانا - ی باگردن - ه .

۹- بزوئن ی (ئو)

عومد - مان وا - یه که شه مپو و شتره واننهکان بگه ن شه ار . شه ز
له بازار بوم . توله کو بوی ؟ شه (نه خو ش بو . ئمه که وتوین .
ئوه نو سوتانه . شه وان خوار بویان . شه ز بوم . تو بوی . شه و
بو . ئمه بوین . ئوه بون . شه وان بون . وورگ ، ووچان ،
وورچه وگن ، شه وون بووه . ووشه ، وولاخ ، ووتسم ، ووتست ،
ووتی ، ووتمان ، ووتتان ، ووتیان .

۱۰- بزوئن ی (ئو)

دور کوژ ، بو بوم ، بو بوی ، بو بو ، بو بوین ، شه و بو بون ،
شه وان بو بون ، بو م ، بو ت ، بو ی ، بو مان ، بو تان ، بو یان .

۱۱- بزوئن ی (ئو)

شه بزوئنه له زاری سلمانیدا نی - یه ، بنگه له وانسه ی
و ف و سو جگه ر ه وه له زاره کان ی موکری و سورانیدا به کار
ناهئری بهلام له گشت زاره کان ی تسری کوریدا ته نانه ت له زاری
جافیشدا هه - یه . له بهر شه وه بزوئنه ی گرینگ یه زمسان ی
کوردي - یه * .

* شه باسه به شی چواره میشی هه یه ، بهلام ، به داخه وه ، ده سنوو
سه که یمان بو نه خویندرا یه وه . جا بو شه وه ی به هه لدا نه چین و
مه به سته کاشی ما موستا وه هیش نه شیوینین ، ناچار بووین بلا و کورده وه ی
شه به شه گل به ده ینه وه بو شه وه ده مه ی ئالوزی یه کانس ی شه م
ده ستنوو سه چار ده کری . (هیوا)

سهرنج :- له گه ل ټه مه ژدا ، هدر بو ټه وه كه ري نه ده بين به شوانك
- ي ده موده سي له ټيملاكه - ماسند ، بپرپارمان دا كه لم
چاپه دا همزه به ټاسايي به كار دښنين .

۲۸- چوند وښنه يښك بو هاوكاري ي بزوين و دهنگبر (ب . ۱۸ §) .

۱- بزوين ي (ټا)

ټاو ، ټارد ، كار ، داسك ، زانا ، ناشتا ، ټاشنا ، ټازار .

۲- بزوين ي (ټه)

ټهن ، ټهس ، ټه ولاغا (ټه ولاغا) ، ههل سان ، دهسته ، كه رته ،
باخه وان .

۳- بزوين ي (ټي)

ټټوه ، ټټه مان ، ټټواري ، ټټامي ، ټټستاگاني ، ټټران شار ،
چاويشه .

۴- بزوين ي (ټي)

ټيمرو گه رما - يه ، ټيمشه و سه رما - يه ، ټيحتياج ناكا به ټټوه ،
هه مه رپه ش ، چاوا - يي ؟ كاغه زه كه ټه و ناردي .

۵- بزوين ي (ټي)

ټپكه ټهن له باخه كه - ماندا ياري ده كه م . ټپتر ټټمه ناچين
ټه ده روه . پپره مټرد يه كيڪ - ه له شاعيره گه وره كان - مان .
پټلاوي لادبيني كه وش و كه لاش و كاله و پټناو بو .

۶- بزوين ي (ټي)

ټينجا ټټوه چي ده كهن ؟ ټينجا ټټمه يشر له مال ټهر ټهر ناچين . دهس
- بم بگره . سه ر - بت نايټشټينم . سه رمان ټټشاندين . دهس بيان
شكاندين ، ټه م نه ټينيه ي پټي نالټم . پاره كه تان لټي وهر گرت - پيم .
پاره كه تان لي وهر ده گرپم . هه ز له بسنكري نان ي ټپري ده كه م .

۷- بزوين ي (ټو)

ټوخه يه شبت ي ټو م ، هه زكه م ده ت ټو م ، هه زكه م نات ټو م . دوسته
ټوشه ويسته كه - م ټوشه رپه كرد بو ټويي ي ټهره داغ بټي ټه وه كه
ټاگادار بم بكا . ده لټين ، چوله كه له هټلانكه - يدا كه به

وه بزوئنه شه مسره كان يش وه ها :

ال ، هم ، بـك ، يمشو ، پتسر ، بنجا ، - و له
(بهرخ - و له) ، و ، وشتير ، - و له (متش - و له) ، و ف
(ب . تهخته ۲) .

۲۴- شه وه همزانه ده مان شه وئ فرئ - يان بده ين شه ونده بـئ
كه لك - بين كه شه گهر له مسر - يانه وه دهنگبه ري ، پتسه وئ لئ -
يان ده شئ گوم بسبن له شاخاوتندا ؛ وه كو :

بار - عاش بووه به باراش
دهرؤم - شه مائه وه بووه به دهرؤم ه مائه وه (دهرؤمه
مائوه

بي - شابان بووه به بيابان
بهرد - شه - پئ بووه به بهرده پئ
كاني - شاسكان بووه به كانياسكان كانيه سكان
كانيسكان

كه وا بو شه چقله بئ سؤدانه بو چي - مان - بن ؟

۲۵- راهاتن ي نؤسر ي كورد به فرئ دان ي چقله ي بزوئـن
(ب . تهخته ۲) شتئك ي شاسان - ه . چونكه وه نه بئ له پئـش
شه مرؤوه شه كاره يان له هه ندئ جئدا نه گرده بئ . زؤر چاك شاگام
لئ - يه كه پاشبه - نده كان ي وهك : (- ا) ، (- ان) (- ه) ،
(- ه كه) ، (- ه وه) ، (- ئ) (- بـك) ، (- و له) ، هتد
ده نؤسپن بئ شه وه كه چقله دا بنئين له سر بزوئنه كان ي يه كم -
يان ، كه چي وه كو :

(- ئا) ، (- ئان) ، (- شه) ، (- شه كه) ، (- شه وه) ،
(- ئئ ، شئك) ، (- ئوله) ، هتد ، ده يان خونپنه وه .

۲۶- خو بو شاگبرد ي تازه قه للا شاساني و گراني ني - يه . شه و
چؤن ي پئ بخونين ، ههر وا فئر ده بئ . به لام خونده وارئك بو
راهاتن بهم بسنه به سؤده يهك - دؤ ههفته ي پئ ده وئ .

۲۷- له نؤسپن ي وشه ي عاره بيذا ده بئ هه مزه ي ميانه يي - ييان
دهر بسخه ين ، وه كو : قورشان ، جه برائيل ، ميكا ئيل .
له بارتكدا كه له زمان ي خه لكدا پئ - يان ده لئـن :
قورعان ، قورحان ، جيره ييل ، ميكا ييل .

۲۰- (ه) ي دەنگبەر له میان ي ووشەدا ئەگەر دەنگبەر (ي)،
بئجگە له (ي) ، له پێشەوه نەبێ وەها دەنوسرێ : (ه) . وەك :
نەھنی ، یەھینە

۲۱- بزۆننەگان .

بزۆننەگان ، ئەگەر دەنگبەرێك یەشیان له تەنیشتەوه نەبێ ،
دەپەرتیزین چونکە ئەوانە برپیتی - ن له هەناسە ي ئاوادار کە
راستەوخولە دەم دەر دەچن . لەبەر ئەوە لەبار ي ئازادی - یاندا ،
وہ لەسەر ي ووشەدا دەبێ وەکو هەمزەدار بخۆنرێنەوه (ب ، تەختە
۰ (۲

بەری سسیرم

۲۲- بەکار هانپن ي هەمزە .

ئێمە هەتا ئێستا بە پێ ي پراھاتنێ ، کە دەمێک نی - یە لەسەر ي
دەپۆین ، لەسەر بیزۆن چۆلە (هەمزە) دادەنێین . بەلام
ئەگەر لێ - ي وورد ببینەوه ، بۆمان دەر دەکەوێ کە تەنیا لـ
دو باردا چۆلە بەکار دێنین :

۱- لە بار ي ئازادیدا ، وەکو :

ئا ئە ئ ئ ئ ئ ئ ئ ئ ئ ئ ئ ئ ئ

۲- لە ئەمسەر ي ووشەدا ، وەکو :

ئاو ئەسپ ئۆو ئیمرو ئەکە ئینجا ئۆغەر ئۆ ئوشتەر

ئۆ ئۆف

۲۳- فەری دان ي چۆلە (هەمزە) .

ئێستا ئێمە دەمان ئەوێ خۆمان رێزگار کەین له نیشتنەوه ي چۆلە
لەسەر بیزۆن لەو دو بارە ي سەرەویدا ، واتا بزۆننە ئازادەگان
وەك : ا ه ئ ي ي ی و و و و و و

ئهمانه برپتي - ن له ١١ تپ و هكو له (تهخته ٢) دا نيشان
 دراوون .

تهخته ٢

ناوه كان - يان	دپه نه كان - يان					
	له ميان ووشه دا		له سهري ووشه دا		له باري ازادي و له کوتايي ووشه دا	
ئا	ئا	ا	ئا	ئا	ئا	ئا
ئه	ئه	ه	ئه	ئه	ئه	ئه
ئو	ئو	و	ئو	ئو	ئو	ئو
ئي	ئي	ي	ئي	ئي	ئي	ئي
ئو	ئو	و	ئو	ئو	ئو	ئو
ئي	ئي	ي	ئي	ئي	ئي	ئي

١٧- دؤ خاله كه ي ژئر بزوين ي (ئ) بئ كه لك - بن چونكه

بزوينى دؤ نيشانه ي پئ ناوى .

١٨- هاوكاري ي دهنگبه ر و بزوين .

دهنگبه ره كان چونكه له خوئانه وه خاموش - بن ، بزوين - يسان
 گه ره ك - ه بو بزوين ي دهنگه كان - يان ، واتا ، تپي دهنگبه
 و تپي ي بزوين ده بئ هاوكاري پكه ن بؤ نو سپن . بئ بزوين ووشه
 دروست نابئ . هه ره له بهر شه وه - يه كه ناووم ناوون بزوين (ب .
 خونده واري ي باو ، ٢ ، به غداد ١٩٣٣) .

١٩- شه گه ر بزوين ي (ا) بئته دوای دهنگبه ره كان ي (ك ، گ ،

ل ، ل) ، ئهمانه يه كه له دوای يه كه ، وه ها يان ده نو سپن : كا ،

تہختہ ۱

دپمہن ی لاتپنی یان	ناوہ کان - یان	دپمہنہ کان - یان	دپمہن ی لاتپنی یان	ناوہ کان - یان	دپمہنہ کان - یان
c	عئ	ع	o	ہہ مزہ	ء
g	غئ	غ	b	بئ	ب
f	فئ	ف	p	پئ	پ
v	فئ	ف	t	تئ	ت
q	قئ	ق	c	جئ	ج
k	کئ	ك	c̄ c	چئ	چ
g	گئ	گ	h	حئ	ح
l	لئ	ل	x	خئ	خ
l̄	لئ	ل	d	دئ	د
m	مئ	م	r	رئ	ر
n	نئ	ن	r̄	رئ	ر
w	وئ	و	z	زئ	ز
h	هئ	ه ه	j	ژئ	ژ
y	پئ	ي	s	سئ	س
			s̄	شئ	ش

ووشه يه كه ي مانادار ي زمان - ه ، چي له شاخاوتشدا ، چي له
نؤسپندا ، بؤ نؤسپن ي ووشه ، ئهلفويئ به كار دئيرئ .

۱۲- ئهلفويئ .

ئهلفويئ برپتي - يه له و گوئه له تپانه كه له نؤسپندا به كار
دئيرئن .

بهر ي دوهم

۱۳- ئهلفويئ ي كوردي .

ئهلفويئ ي كوردي كه له ئهلفويئ ي عاره بيهوه وه رگپـراوون ،
برپتي - ن له ۴۰ تپه . ئه چيل تپه به پئ ي كار- يانه وه له
نؤسپندا ، دو به ش- ن :

۱- تپي ده نگبه ر .

۲- تپي بزوين .

۱۴- ده نگبه ره كان ي كوردي .

وه گو له (تهخته ۱) دا دياره- ن بيست و نؤ تپه- ن .

۱۵- ده نگبه ره كان ي فونؤلوؤزي ي كوردي .

ئهمانه ههر يه كيك - يان خاوهن ي تاكه ده نگك - ن له ده نگه كان
ي نؤسپن . ده نگبه ره كان له باري سه ره خو پيدا خاموش- ن ، واتا ،
كش و مات ، ده نگ - يان لئ وه نايئ . له بهر ئه وه له بـاري
سه ره خو پي - ياندا ههر به ياريه ي ناوه كان - يانه وه نـاو
ده برئن . تا ته نانه ناوي ديمه ن ي هيچ ده نگبه رئ ، بئجگه له
همزه ، ناتوانين بئنين بئ ئه وه كه بزوين ي (ي) بخه ينين ه
دوايه وه (ب . تهخته ۱) ، به وئنه ، ديمه نه كان ي (ب ، پ ،
ت ، ج ، هتد) . به (بئ ، پئ ، تئ ، چئ ، هتد) . نـاو
ده به ين . له بهر ئه وه - يه كه ئه مجاره ناووم ناوون ده نگبه ر ،
واتا (حامل الصوت) .

دەنگ شناسي ئەو زانشتە - يەكە لە دەنگەكان ي ووتتار و پەرتاندن - يان دەدوئ ، وە ھەرگېز خوي ناگەيئنتى لە مانا ي ووتار .

۶- دەنگ شناسي ي زمانىك (PHONOLOGY)

دەنگ شناسي ي زمانىك ئەو زانشتە - يەكە لە بەسەر - ھات ي تارىخي ي دەنگەكان ي ئەو زمانەوہ لە نوسپن ي دەنگەكان ي ئىستنا - ي و چەشن پ پەكدىگري - يان دەدوئ .

۷- فونولوژي لىگەل مانا ي ووتار خەريك دەبئ .

۸ - دەنگ ي نوسپن .

دەنگ ي نوسپن ئەو دەنگانە - ن كە لە دەنگەكان ي ووتار ھەل بژىراوون بۆ نوسپن . دەنگەكان ي ووتار ئەوئەندە زوروزەبەندە و چەشن چەشن - ن كە لە نوسپن نايئن . لەبەر ئەوہ لىگە زور كۆنەوہ لە دەنگەكان ي ووتار كۆمەلەيئ ھەل بژىراوون كە بەس بىن بۆ نوسپن .

۹- فونىم .

زاراوايىك - ە چى لە فونىتيكدا ، وە چى لە فونولوژىدا بىگە مانا ي تاكە دەنگلك ي ووتار دىئرى (ب "ا" § ۵) . بۆ نوسپن ي ھەر فونىمى رەمزى دانراوہ . ئەم رەمزانە ي فونىمەكان وەنەبئ لە ھەمو زمانەكاندا وەك يەك وا بىن .

۱۰- تىپ .

تىپ ناو ي ھەر يەكئ لەو رەمزە جوجويانە - ن كە بۆ نوسپن ي فونىمەكان دانراوون .

۱۱- ووشە .

۱- ب = بىينن .

زانياري گستي ي ههسركي*

كرده وهى
كوئونيل توفيق وهههه

بهري بهكرم

۱- دهستور ي زمان ي عهده بهي .

دهستور ي زمانتك ي عهده بهي گه نجينه يلك - ه كه تى - دا بنه گان
ي زمانه كه له گهل زانيارنك ي زور ي تىر - مان ، به جورنك ي
رنك و پلك دامه زرنراوون . هه مو كوردى ، يان هه ر كه سى كه به
دهوى وه كو كوردى راست باخوى و بسنوسى ، ده به فخر ي دهستور ي
زمان ي عهده بهي ي كوردى بهي .

۲- زمان

زمان لركاندن ي بهر - مان - ه به ياره ي ووتاره وه . زمان
له سه ر تادا هه ر قسه ي به ده كرا . نو سپن و ناوه ندي ي تىر ،
به بهي - ي گه شان وه ي زهري و زانيار ي مهردم ، له دوا ييدا
داهبنراوون بو - ي .

۳- ووتار

ووتار بهرتاندن ي هه وه دهنگانه - ن كه له ده م و لوت ي مهردمه وه
دهرده چن بو شاخوتن .

۴- دهنگي ووتار

دهنگي ووتار ، له پار وه ي شاو ادا كه له ميان ي بهنه قاقا و لچ
و لثودا - به ، به كه له دوا ي بهك دروست ده بن .

* ماموستا وهه بهي هه م و تاره ي به جور ه شيملايى نووسيوه كه خوى
به ره و اى ده زاننى . شيمهش ، له سه ر خواستى خوى ، ده سكار بهمان
نه كرده .

(ههوا)

Lewaneye legel ray nûserêk nebîn, belam hemû hewlêk dedeyn derfeti bilawkirdinewey bo bîrexsênîn. Em govare bawêş bo gişt nûsînêkî dûr le pîrûpagendey partayetî w nakokî şexsî dekatewe. Lêpirsirawî her witarêk nûser xoyetî. Cige leme tenya pêwane bo bolawkirdinewey her babetêk bayexî nûsîneke ye w hîçî tir.

Wek debînîn «Hiwa» be sê şewey zimanî kurdî w dû cor elfubê witarî têda ye: Kirmancîy jûrû w Zazayî be tîpî latînî, Kirmancîy xîwarû be tîpî Erebi. Hendêk leser ew raye bûn ke Kirmancîy xîwarûş her be latînî bilawbikrêtewe. Ême guman man lewe da nîye ke elfubêy latînî bo nûsînewey zimanî kurdî baştir deguncêt, belam le barî êsta da ême em kare be rast nazanîn ; bîyarêkî wa giring pêwîstîy be lêkolîneweyekî zanistîyîwird û hêsgandinêkî barî êstay gelî kurd heye, nek her le rûy zimanewaniyewe belku le rûy komelayetî w siyasîşewe. Emro gelî kurd deselatêkî ewtoy nîye ke komelanî xelîk leser yek şewe nûsîn ya elfubê rabênê. Legel ewêş da be niyazî nîzîk kirdinewey şewekanî zimanî kurdî w aługorkirdinî zanyarî le nêwanyan da, bîyar man da le her jimareyek da nûsînêkî Kirmancîy xîwarû be latînî bilaw bikeynewe. Bê guman dergaş kiraweye bo bilawkirdinewey nûsînî Kirmancîy jûrû w Zazayî be elfubêy Erebi.

Niyazî ême le derkirdinî em govare tenya ewe nîye ke bigate xönerewey kurd le derewey wilat, belkû yekêk le awatekan man ewe ye ke bigate naw komelanî xelk le hemû beşekanî Kurdistan. Hênedîy em awate, bêguman, karêkî asan nîye ; hîwa man waye ke be hewl û koşîşî dilşozane w be hawkarîy birayane le nêwan man da bitwanîn ew kospane text bikeyn ke le rêgay bedî hênanî em awate da dewestin. Emeş hoyekî tir e ke palman pêwe denêt lew şewe w corî nûsîname dûr nekewînewe ke emro le Kurdistan da be kar dehênrên.

Çend rayek legel ewe da nebûn ke govareke man be sê şewe binûsrêt. Destey nêseran xoşî lem bareyewe bîruray ciyawazî têdaye. Bo aługorkirdinî bîruray zanistî leser şewe w corekanî nûsînî kurdî em govare pêşwazî le hemû lêkolîneweyek lem bareyewe deka. Bîrwaş man behêze ke lem rêgayewe detwanîn xizmet bikeyn.

Wa yekem jimarey govareke man pêşkeşî xöneran dekeyn be hîway ewey bibête kuncêkî beyek geyîştinî nûseran û xöneranî kurd, be ciyawazîy bîruray siyasîyanewe, bo xizmet kirdinî netewekeman û kultûrekey.

(Hiwa)

کردنه وهی شیوه‌کانی زمانی کوردی و ئالوگۆر کردنی زانیاری له
نیوانیاندا ، بریارمان دا له هەر ژماره‌یه‌کدا نووسینی ککی
کرمانجیی خواروو به لاتینی بلاو بکهینهوه . بئ گومان ده‌رگاش
کراوه‌یه بۆ بلاوکردنه‌وهی نووسینی کرمانجیی ژووروو و زازایی
به ئه‌لفوبیی عه‌ره‌یی .

نیازی ئیمه له‌ده‌رکردنی ئهم گۆفاره‌ ته‌نیا ئه‌وه نییه که
بگاته ده‌ست خوینده‌وارانی کورد له ده‌ره‌وهی ولات ، به‌لکو به‌ککی
له ئاواته‌کانمان ئه‌وه‌یه که بگاته ناو کۆمه‌لانی خه‌لک له هه‌موو
به‌شه‌کانی کوردستان . هینانه دیی ئهم ئاواته ، بئ گومان ،
کارێکی ئاسان نییه ؛ هیوامان وایه که به هه‌ول و گۆششی
دلسۆزانه و به هاوکاری بریارمان له نیوانماندا بتوانین
ئهو کۆپانه ته‌خت بکه‌ین که له ریگی به‌دی هینانی ئهم ئاواته‌دا
ده‌وه‌ستن . ئه‌مه‌ش هۆیه‌کی تره که پالمان پێوه ده‌نیته‌لهو شیوه و
چۆری نووسینه‌وه دوور نه‌که‌وینه‌وه که ئه‌مڕۆ له کوردستاندا به‌کار
ده‌هێنرین .

چهند رایه‌ک له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا نه‌بوون که گۆفاره‌که‌مان به‌ سی
شیوه بنووسریت . ده‌سته‌ی نووسه‌ران خۆشی لهم باره‌یه‌وه بیروپرای
جیاوازی تیداوه . بۆ ئالوگۆرکردنی بیروپرای زانستی له‌سه‌ر
شیوه و چۆره‌کانی نووسینی کوردی ، ئهم گۆفاره‌ پێشوازی له هه‌موو
لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک لهم باره‌یه‌وه ده‌کا . برواشمان به‌هه‌یه‌ که لهم
ریگایه‌وه ده‌توانین خزمه‌ت بکه‌ین .

وا یه‌که‌م ژماره‌ی گۆفاره‌که‌مان پێشکشی خویندهران ده‌که‌ین
به هیوای ئه‌وه‌ی بپێته کونجیکی به‌یه‌ک گه‌یشته‌نی نووسه‌ران و
خویندهرانی کورد ، به جیاوازی بیروپرای سیاسیانه‌وه ، بـ
خزمه‌ت کردنی نه‌ته‌وه‌که‌مان و کولتوووره‌که‌ی .

(هیوا)

Witarî jimare

Helbijardinî nawî «Hîwa» degerêtewe bo ew awate ke rûnakbîranî kurd bo Enstîtûy dexwazin : bibê be mejbendêkî kultûrî serbexo, dergay xoy bixate serpişt bo hemû kurdêk ke amancî parastin û geşekirdinî kultûrî geleke man bêt, bê gödane bîrûray siyasî. Beşdar bûn le berew pêşbirdinî kultûrî gel da mafî reway hemû rûnakbîrêk e. Be lam rûnakbîrî kurd le gişt beşekanî Kurdistan, wek zor mafî tir, emeyşî lê zewt kirawe. Hîwadar in ke le hênanedîy em awate da serkewtû bîn û bitwanîn laperekanî em govare bikeyne şonî derbirînî hemû bîrûrayekî azad ke em amancey xistibête pêş çaw.

(*) Ji bo nivîsîna vê gotarê, me alfabeya «Hawar» kiriye standar. Lêbelê, ji ber ku ev alfabe, di zemanê xwe de, ji bo bersivdanî pêwîstiyên nivîsîna kurmancî ya jor bi latînî peyda bû, ji ber hindê dengên ku di kurmancî ya jor de nînin, di vê alfabê de tune ne. Ji bo çarelêkirina van kêmasiyan me sê dangan ji alfabeya latînî ya Mamosta Tofîq Wehbî wergirt ku pêkhatiye ji (ı) beramber bi (ئ), (R) beramber bi (ر) û (ö) beramber bi (وئ) da ku şikilnivîsiya dengên netemam neve. Ji ber ku peşkeke zor a xwendewarê brayên me yên kurmanç in, ji bo ku ew bi hêsanî tê bigihên, em li pey bingehe n nivîsinê ku ew pê dizanin çûn.

* بو نووسینه وهی ئەم وتاره ، ئەلفوبیی " هاوار " کراوه به ستاندارد. به لام له بهر ئەوهی ئەم ئەلفوبییە ، له کاتی خۆیدا ، زیاتر بو دا بین کردنی پێویستی یه کانی نووسینه وهی کرمانجیی ژوو روو به لاتینی پهیدا بوو، بۆیه هه ند ئ دهنگ که له کرمانجیی خواروودا ههیه و له کرمانجیی ژوو روودا نییه ، له ئەلفوبیی یه دا ونن . بو چاره سه ر کردنی ئەم که موکو ر ی یه سی دهنگمان له ئەلفوبیی لاتینی یه که ی ما موستا توفیق وهه بی وه رگرت که بریتین له ı (ئ) ، ı (ر) ، ö (وئ) ، تا شکلنووس کردنی دهنگه کان ناته وا و نه بی . هه روا ، له بهر ئەوهی بهشی زۆری خۆینه ره وانی ئەم وتاره برا کرمانجی یه کانمان ، بو ئەوهی به ئاسانی تی ی بگن ، په یزه وی بناغه کانی ئەو رینووسه مان کرد که ئەوان له سه ری ده رۆن .

(هیوا)

وتیے ژماره

ههلبژاردنی ناوی " هیوا " دهگه پیتهوه بو شه و ئاواته که رووناکبیرانی کورد بو ئهنستیووی دهخوازن؛ بیی به مهلبه ندیکی کولتووری سهر به خو ، ده رگای خو بخاته سهر پشت بو هه موو کوردیک که ئامانجی پاراستن و گه شه کردنی کولتووری گه له که مان بیت ، بی گوئ دانه بیروپای سیاسی . به شدار بوون له به ره و پیش بردنی کولتووری گه لدا مافی ره وای هه موو رووناکبیری که . به لام رووناکبیری کورد له گشت به شهکانی کوردستان ، وهک زور مافی تر ، شه میثی لی زه وت کراوه . هیوادارین که له هیئانه دیی شه ئام ئاواته دا سهر که وتوو بین و بتوانین لاپه رهکانی شه گو قاره بکهینه شوینی ده ربیرینی هه موو بیروپایه کی ئازاد که شه ئامانجی خستبته پیش چا و .

له وانه به له گه ل رای نووسه ریک نه بین ، به لام هه موو هه ولیک ده ده بین ده رفه تی بلاو کردنه وهی بو بره خسین . شه گو قاره باوهش بو گشت نووسینیکی دوور له پر و پا گهنده ی پارتایه تی و ناکوکی شه خسی ده کاته وه . لیپرسراوی هه ر وتاریک نووسه ر خو به تی . جگه له مه ، ته نیا پیوانه بو بلاو کردنه وهی هه ر با به تیک با به خسی نووسینه که به و هچی تر .

وهک ده بینین " هیوا " به سی شیوه ی زمانی کوردی و دوو جوور ئه لفوبی و تاری تیدا به : کرمانجی ژوو روو و زازایی به تیپی لاتینی ، کرمانجی خواروو به تیپی عه ره بی . هه ندیک له سه ر شه و رایه بوون که کرمانجی خواروو شه ر به لاتینی بلاو بکرپته وه . ئیمه گومانمان له وه دا نه به که ئه لفوبی لاتینی بو نووسینه وهی زمانی کوردی با شتر ده گونجیت ، به لام له باری ئیستادا ئیمه شه کاره به راست نازانین ؛ برپاریکی وا گرنگ پیویستی به لیکولینه وه یه کی زانستی ورد و هه لسه نگانده نی باری ئیستای گه لی کورد هه به ، نهک هه ر له رووی زمانه وانیه وه به لکو له رووی کومه لایه تی و سیاسیه وه . شه مر و گه لی کورد ده سه لاتیکی شه وتوی نه به که کومه لانی خه لک له سه ر یه ک شیوه نووسین یا ئه لفوبی رابینی . له گه ل شه وه شدا به نیازی نزیک

چیرۆک:

ف . جه وری
ف . تووتانی
مهحموود بهکسی

بارکیشین پچووک
کا مهرفاتی مایه
چارالییمه ئاگره

ههلبهست:

چهند سهدهسال ئه ل پهی ههف

ب خوینا سوور دبی تهف

ل کهله بهستا

ته دفکرم

بژی وه لاتی من

پرتووکیین نوو

زنار شیرۆ
ر . بارناس
م . فهرزه نند
ئوسمان سهبری

دملکی

دملکی ده لیکه ری هه فه دودانی

فۆلکلوری کوردی

فه رهه نگۆک

مال مسانژ
زلفی
زلفی

بهشی کرماجیی خواروو

زمانه وانى:

۱۰. کۆلۆنئیل توفیق وههیبی زانیا ری گشتی ی پشه کی
 ۱۹. د. که مال فواد چه تد سهره تایه کی زمانه وانى
 لیکۆلینه وهی میژووی:

۲۷. عبدالله مردوخ راپه ربینی قه لای دمدم و قه لاچۆی کوردانی موکری
 روونا کبیرسی گشتی:

- ناسیونالیزم و سۆسیالیزم: تیۆرییه مارکسیستی و کریکاریه کان
 ده باره ی ناسیونالیزم تا سالی ۱۹۱۷ هۆراس بی. ده یفس
 ۴۵. وه رگبیراوی: حه سه نی سه یف
 هه لبه ست:

۵۰. فه رهاد شاکه لی که رانه وه یه ک
 ۵۴. ها وار رازی ده روون
 چیرۆک:

۵۸. سه لاجوددینی موه ته دی نان و فیشه ک
 ۷۳. فاضل که ریم شه حمهد له گیژاودا

بهشی کرمانجیی ژووروو

ئه ئینا چاندی، ئه ئینا وه لیته
 زمان:

- سۆ دیتن ل سهر زمانی کوردی:
 ئه لغبایا کوردی
 چه ند دیتن ل سهر زمانی کوردی
 چه ند گلی و گازند
 راستنقیسینه کوردی
 ئه وسمان سه بیری
 نووره ددین زازا
 ره شید سمو
 ر. بارناس

نقیسکاره که نازم حکمه ت ل سهر کوردن

کرمانجی د دهوله تا دتیدا
ثایا بچ وهچی مانه مه حرووم ؟
بیلجومه ژبوچ بوونه مه حکووم ؟

ئه حمه دی خانی
(سه دهی حه فده یه م)

ENSTÎTUYA KURDÎ

Enstîtuya Kurdî malbendeke çandîya serbixwe ye. Di Sebata 1983 bi destê ronakbîrîne Kurdên ji her aliyên Kurdistanê, hatiye danîn. Amanca wê beşdarbûna şerê ji bo parastin û pêşvebirina çanda gelê kurd e.

Civandina gencineyên çanda kurdî, çekirina ferheng û rêzimanên kurdî, lêgerînên li ser edebiyat, pişê û dîroka kurdî, çapkirina kovar û kitêbên kurdî, pêkanîna kaset, sêlik û filmên kurdî şaxên bingehiyên xebata wê ne. Karekî wê yî serekeyê din ji nasandina çanda kurdî bi gelên cihanê ye.

Enstîtu dixwaze bibe cigeheki xebatê ji bo hemû zimanzan, nivîskar, dîroknas, hinermend, pişekar û ronakbîrên kurd û dostên gelê me.

Ew ji bo jiyana û pêşveçûna xwe, hewcê alîkarî û tevkariya her Kurdê welatparêz e.

Hîmdarên Enstîtuya Kurdî :
CEGERXWÎN, Ordîxanê CELÎL;
Heciyê CINDÎ, Yilmaz GÜNEY,
HEJAR, KENDAL, Qanatê KURDO,
REMZÎ, Osman SEBRÎ, Ismet Şerîf
VANLÎ, Tewfîq WEHBÎ, Nûredîn
ZAZA.

ئەنستیتووی کورد

ئەنستیتووی کورد مەلبەندیکی کولتووریی سەر بە خۆیە. لە مانگی فێفەرێی ١٩٨٣ بە کۆشی چەندان رووناکبیری کوردی هه‌موو بەشەکانی کوردستان دەمەزرا. ئاماژەیی بەشداربوونە لە خەبات بوو پاراستن و پەرەپێدانی کولتووری گەلی کوردە.

کۆکردنە وەی گەنجینە ی کولتووری کورد، نووسینی فەرھەنگ و رێزمانی کوردی، لیکۆلینە وە دەربارە ی ئەدەب و ھونەر و میژووی کورد، چاپکردنی گۆڤار و کتیبی کوردی، ئامادەکردنی کاسیت و قەوان و فلمی کوردی، ئەمانە بنچینە ی چالاکی بەکانی ئەنستیتوون.

ئەنستیتوو دەبەوێ ببێ بە جیگای کارکردن بوو هه‌موو زمانناس، نووسەر، میژووناس، ھونەر مەند و رووناکبیریکی کورد و دوستی کورد. بوو مانە وە ی ئەنستیتوو و پەرە سەندنی، پێویستی بە هاوکاری و بەشداربوونی هه‌موو کوردیکی نیشتمان پەرۆەر هەبە.

هيو

گوارنگی رووناکییری کشتیبه

ژماره ۱ / تشرینی بهکم ۱۹۸۳

15 Dm